

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

RİCCARDO MANZOTTİ'DE ZİHİN FELSEFESİ YAKLAŞIMLARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Birdal AKAR

HAZIRLAYAN
Mehmet BALKAN

MALATYA 2024

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

RİCCARDO MANZOTTİ'DE ZİHİN FELSEFESİ YAKLAŞIMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet BALKAN

DANIŞMAN
Dr. Öğrt. Üyesi Birdal AKAR

MALATYA 2024

Anneme...

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım *Riccardo Manzotti'de Zihin Felsefesi Yaklaşımları* başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem dipnotta hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mehmet BALKAN

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
BEDENDEN KOVULAN ZİHİN	9
II. BÖLÜM	
NESNEYİ YENİDEN TANIMLAMAK.....	30
III. BÖLÜM	
İLLÜZYONLAR.....	51
IV. BÖLÜM	
HALÜSİNASYONLAR VE RÜYALAR.....	60
V. BÖLÜM	
ZAMANDAN AZADE BİR <i>ŞİMDİ</i>	81
VI. BÖLÜM	
TEMSİLLER, DUYGULAR VE BİLGİ.....	86
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	94
KAYNAKÇA	109

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Phineas Gage (1823-1860) ve kaza sonrası kafasına saplanan demir çubuk	22
Şekil 2. Düalizm, ilişkisecilik, beyin-özdeşliği kuramı ve yayılmış zihin kuramlarından oluşan deneyim modelleri	27
Şekil 3. René Magritte'nin <i>İnsani Durum</i> tablosu.....	28
Şekil 4. Müller-Lyer illüzyonu	56
Şekil 5. Enigma illüzyonu	58
Şekil 6. Geleneksel <i>noktasal şimdi</i> kavramı.....	83
Şekil 7. <i>Yayılmış şimdi</i>	84

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Olağan ve olağandışı halüsinasyonlar	63
--	----

TEŞEKKÜR

Öncelikle daha önce tanışma fırsatına nail olamadığım için üzüldüğüm, samimiyeti ve ilham verici portresiyle beni hem manevi ve hem de akademik anlamda destekleyen kıymetli hocam Dr. Öğrt. Üyesi Birdal Akar'a minnetle teşekkür ederim.

Çok keyif alarak derslerine iştirak ettiğim bölüm hocalarım Dr. Öğrt. Üyesi Aykut Aytış'a, Prof. Dr. Mehmet Önal'a, Dr. Öğrt. Üyesi Yasin Parlar'a, Doç. Dr. Yakup Yıldız'a, Prof. Dr. Emin Çelebi'ye ve Prof. Dr. Hüseyin Suphi Erdem'e verdikleri ufuk açıcı emekler için çok teşekkür ederim. Ayrıca tez savunmama katılarak değerlendirme sürecine katkı sunma zahmeti gösteren Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Akkurt'a teşekkür ederim.

Son olarak, entelektüel açıdan kurak bir coğrafyada hem zihnimi hem de yüreğimi besleyen önce dostum sonra kardeşim Olgay Fidan'a nadir bulunabilecek yoldaşlığı için teşekkür ederim.

ÖZET

RİCCARDO MANZOTTİ'DE ZİHİN FELSEFESİ YAKLAŞIMLARI

Bu çalışmada İtalyan filozof, psikolog ve robotik mühendisi Riccardo Manzotti'nin *Yayılmış Zihin Kuramı* incelenecektir. Zihin felsefesi kuramları arasında fizikalist bir yaklaşıma sahip olan *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın zihin açısından başlıca inceleme alanlarını nesne, bir nesne olarak beden, deneyim biçimleri olarak standart algı, illüzyonlar, halüsinasyonlar, rüyalar ve zaman oluşturuyor. Manzotti, öncelikle zihin felsefesi çalışmalarının nesneye bakışını, nesneyi zihin ya da deneyimin merkezine yerleştirerek revize eder. Bedeni de fiziksel dünyadaki diğer nesnelerin arasındaki bir nesne olarak tanımlar. Özel bir statüden kurtulan ve nesneyle eşitlenen bedenle birlikte deneyim ya da zihnin nesnesinin tanımı artık rahatlıkla yapılabilir. Deneyimlediğimiz her şey ya da zihin dediğimiz şey fiziksel dünyanın kendisinden başkası değildir. Deneyim nesnedir ve beden de deneyimlediği nesneye dönüşen nesnedir. Manzotti illüzyonlar, halüsinasyonlar ya da rüyalar gibi zihnin kendisinin ürettiğine inanılan algıları *Yayılmış Zihin Kuramı* içerisinde yeniden tanımlar. Standart algının dışında gibi görülen bu deneyim biçimleri içsel ve zihinsel üretimler değil fiziksel dünyadan beslenen deneyim biçimleridir. Deneyimin zamanı da deneyim ya da zihin açısından Manzotti'nin ele aldığı konular arasındadır. Doğrusal bir zaman algısını reddeden düşünür, geçmiş, şimdi ve gelecek kavramlarına *Yayılmış Zihin Kuramı* çerçevesinde farklı yorumlar getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: zihin, bilinç, deneyim, nesne, beden, özdeşlik.

ABSTRACT

APPROACHES TO THE PHILOSOPHY OF MIND IN RICCARDO MANZOTTI

This study examines *The Theory of the Spreaded Mind* by Italian philosopher, psychologist, and robotics engineer Riccardo Manzotti. Among the theories of the philosophy of mind, *The Spreaded Mind Theory*, which has a physicalist approach, primarily investigates objects, the body as an object, standard perceptions as forms of experience, illusions, hallucinations, dreams, and time. Manzotti revises the perspective of objects in the studies of the philosophy of mind by placing the object at the center of the mind or experience. He also defines the body as an object among other objects in the physical world. With the body equated to the object and stripped of its special status, the definition of the object of experience or mind can now be comfortably made. Everything we experience or what we call the mind is nothing other than the physical world itself. Experience is the object, and the body is the object that turns into the object it experiences. Manzotti redefines perceptions believed to be produced by the mind itself, such as illusions, hallucinations, or dreams, within *The Spreaded Mind Theory*. These forms of experience, which seem to be outside of standard perception, are forms of experience fed by the physical world, not internal and mental productions. Time of experience is also among the topics Manzotti addresses in terms of experience or mind. The thinker, who rejects a linear perception of time, brings different interpretations to the concepts of past, present, and future within the framework of *The Spreaded Mind Theory*.

Keywords: mind, consciousness, experience, object, body, identity.

GİRİŞ

Sahip olduğumuz bu devasa medeniyeti kuran itici gücün ardında evrenin mutlak ve nihai bilgisinin ne olduğunu bulmak ve evreni fethetme güdüsü var. Fethetme güdüsü diyoruz, çünkü bilme arzusu salt meraktan kaynaklı bir çaba olmanın çok daha ötesindedir. Kurduğumuz bilgi krallığının sınır çizgileri olan sonsuzluk, zaman, evren gibi karanlıkta kalmış noktalar aynı zamanda müphemliğiyle varoluşumuza çevrilmiş bir namlu gibi kaygı yaratıyor.

Bu açıdan bilmek, ne ile karşı karşıya olduğumuzu bulmanın huzuru açısından önemlidir. Anlamın ele geçirilmesi ise – anlamı oluşturacak nesneye ya da her ne olacak ise – ona, dışardan ve onun dışından bakmayı zorunlu kılar. Bu yüzden aslında tüm çabalarımız *dışına çıkmak* üzerine kurulu. Dünyanın, evrenin, nihayetinde kendinin yani insanın dışına çıkmak ve her şeye bir Tanrı'nın gözüyle bakmayı arzulamak... Bu yüzden insan için mutlak olan imkânsız, yaşadığımız ve yaşayacağımız huzursuzluk sonsuzdur. Huzursuzluk, evrenin sonsuzluğudur.

Söz konusu bu kadim anlam ve bilgi mücadelesi birçok yenilgi, uzlaş ve sözüm ona zaferle kendisini bugüne taşıdı. Tanrı, *dışına çıkma* arzusunun en cazip yöntemi; maddeyi aşabilecek en büyük güç olarak görüldü ve tin, ruh – ya da adına her ne denilirse denilsin – gibi maddenin yaratıcı güçleri de tanrının çocukları olarak anıldı.

Maddeye maddenin *dışından* bakabilecek kudrete sahip olduğu inancıyla sığınılan ruh, çıkışı tahayyül dahi edilemeyen bir hücrede görülen kurtuluş halüsinasyonlarıdır. Dışına çıkamıyorsam deneyimlediklerimin ötesinde, maddeden daha yüce bir şeyler olmalıdır. Bu inançla birlikte mutlak gerçekliği kavrama niteliğinden yoksun olduğu düşünülen fenomenal nesne de nadir homurdanmaların dışında varlık göstermeyen uzunca bir uykuya yatırılmış olur. İnsan, yüzünü varlığın bilgisini ona vereceğine inandığı ruha döner. İnsana mutlak olanın bilgisini sunma lütfunda bulunacak olan ruh, aynı zamanda insanın varlığını hem yüceltecek hem de ona ölümsüzlüğün kapısını aralayacaktır. Doğadan vazgeçmek için son derece kışkırtıcı bir inanç...

Bir madde olan *bende* yani insanda madde ötesi bir düşüncenin varlığı iddiası da maddenin ötesindeki evrensel bir ruhun varlığına en büyük kanıtlardan biri olarak gösteriliyor. Hatta bu yaklaşım – insanın maddeden bağımsız tinsel bir zihne sahip olduğu yaklaşımı – günümüzde materyalist düşünceye karşı, tanrı kanıtlamaları için en güçlü

umudu vadediyor ve Riccardo Manzotti'nin deyimiyle düalist yaklaşımların son kalesi olarak değerlendiriliyor.¹

Burada en büyük problemi yine en büyük arzumuz olan *dışına çıkmak* oluşturuyor. Ancak düşüncenin ya da zihnin ne olduğunu, dışına çıkamadığımız yetimiz olan düşünceyle kavramaya çalışıyoruz. Yani anlamaya çalıştığımız şeyle onu anlamaya çalışan şey, aynı şeyler. Bu durum bir çekicin tahta sapına aynı çekiçle bir çivi çakmaya benziyor. Birçok teori, çekici bükmeyi gerektiriyor ve sapın kırılması kaçınılmaz oluyor. Şimdi elimizde iki parça var. Bir tahta sap ve kısacık bir tahta sapı olan demir başlıklı bir çekiç. Artık zor da olsa bir çivi çakılabilir. Ancak bütünlüğü bozulan çekiç gibi, zihin ya da düşüncenin ne olduğu problemi de sonu düalizmlere varan yaklaşımlarla sonuçlanıyor. Her açıdan ikiye bölmek zorunlu gibi görünüyor.

Elbette ki ulaşılacak istenen amaçla amaca ulaşmak için kullanılacak aracın aynı şeyler olmasının yarattığı problemin tüm düşünürler ve bilim insanları farkında. Ancak yine de gösterilen çabaların büyük çoğunluğu seçimini çekici ikiye bölmekten yana kullanıyor. Materyalist ve bilimsel yaklaşımlar bile buna benzer sonuçlar elde edebiliyor. Bilimsel ve materyalist yaklaşımlarda düalist yaklaşımların ruh ve tin gibi kavramlarının yerini anlaşılması güç ve belirsiz kavramlar alıyor. Materyalist yaklaşımların karşısında duran ve zihnin bir ruh ya da metafizik bir nitelik taşıdığını iddia eden kuramlar ise tanrının yanında olma mutluluğu ve rahatlığıyla madde ve zihni iki farklı varlık olarak problemi kesin bir biçimde çözdükleri kanaatindeler.

Yukarıda bahsedilen yöntem problemleri arasında materyalist anlamda bile düalizm tehlikesine düşmemek için çabalayan ve son derece cesur görüşleriyle problemi ele alan Riccardo Manzotti'nin *Yayılmış Zihin (Spreaded Mind) Kuramı* dikkat çekiyor. En başından, *Yayılmış Zihin Kuramı*'nin bilincin ne olduğunu irdeleyen bir kuram olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Kuram, bir bilinç kuramı olmaktan ziyade bilincin nesnesine odaklanır. Daha açık söylemek gerekirse, temel problem, bir düşüncenin nesnesinin bir temsil, görüntü, imge ya da buna benzer bir içsel deneyim olup olmadığıdır. Manzotti'ye göre bu soruya verilebilecek cevap, düşüncenin tek karşılığının deneyimlenen şeyin yani nesne ya da olayın kendisinden başka bir şey olmamasıdır. Kuramın en temel cümlesi ise *düşünceyle maddenin özdeşliğidir*. Örneğin bir kitabı düşündüğümde zihnimde bir kitabın hayaleti, imgesi ya da görüntüsü dolaşmaz; zihnim

¹ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 95.

kitabın kendisi olur. Zihin, deneyimlediğimiz dünyanın kendisidir ve deneyimlemediği hiçbir şeyi algılayamaz. Evrende var olmadığı bilinen doğaüstü canlıların zihindeki karşılıkları bile daha önceki deneyimlerin kompozit nesnelerinden oluşur.

Yukarıdaki pasajda yer alan görüşlerin açıklamaları ilerleyen bölümlerde detaylarıyla incelenecektir. Ancak Manzotti'nin, *Yayılmış Zihin Kuramı*'nin inşası için yıkmaya çalıştığı düşüncelere kısaca değinmek bir ön hazırlık açısından faydalı olacaktır.

Manzotti'nin tüm çalışmasında sık sık hedef aldığı iki isim vardır. Birincisi, problemin kilit noktasını oluşturan ve Manzotti'nin de zihin çalışmaları geleneğine uyarak işlediği Descartes, diğeri ise Galileo Galilei'dir. Descartes problemin felsefi boyutunu, Galileo ise bilimsel boyutunu temsil eder. Manzotti'nin yıkmaya çalıştığı Descartesçı yaklaşım düalizm yani töz ikiciliğidir. Galileo'da yıkılması gereken yaklaşım ise Manzotti'nin *Galileocu nesne* olarak adlandırdığı geleneksel nesne anlayışıdır.

Meseleye Descartes'a değinerek başlayalım. Bilincin ne olduğuyla ilgili ileri sürülmüş, tartışılmış, aşılmış ya da aşılamamış, kısmen doğrulanmış onlarca fikre, nörobilim alanında katedilmiş muazzam ilerlemelere rağmen zihin-beden probleminin araştırılması için yapılan girişimlerin başlangıç noktasını hala Descartes oluşturuyor. Bunca ilerlemeye rağmen zihnin nesnel ya da sözüm ona metafiziksel karşılığı olan temel problem en ilkel haliyle öylece orada duruyor.

Birçok düşünür tarafından yapılan çok ağır eleştirilere, yer yer küçümseyici yaklaşımlara rağmen Descartes, söz konusu zihin-beden problemine girişin temel taşı oluşturur. Onun yöntemi ya da düalizmine bulaşmadan yola çıkmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü problemin kendisinin zorunlu olarak düalist bir yapısı vardır. Materyalistler zihin ve bedeni bir arada tutmak (iki şeyi birleştirmek), metafizik yaklaşımlar ise araya tinsel duvarlar (ikiliği korumak) örmek için çabalayıp dururlar.

İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Özgüç Güven de zihin problemini Daniel Dennett'tan ödünç aldığı *Descartes'in sahnesi* olarak nitelendirir. Güven'e göre sahnenin neden Descartes'a ait olduğuna verilecek cevap ise bedensel ve fiziksel olanın modern fiziğin olanakları kullanılarak matematiksel ilişki içerisinde ilk tartışmaya açılmasının öncüsünün Descartes olmasıdır.²

Descartes'a göre zihin ve beden iki ayrı tözdür. Bu tözlerin her birinin özsel nitelikleri vardır ve bu tözler birbirlerinin özsel niteliklerini barındıramazlar. Zihnin

² Özgüç Güven, *Çağdaş Zihin Felsefesi Tartışmaları*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 21.

özünü *düşünmek*, bedeninin özünü ise *uzam* yani *yer kaplamak* oluşturur. Bedenin ne olduğu açıktır; kolaylıkla deneyimlenebilir. Düşünen töz ise salt düşünceden oluşan, var olmak için hiçbir uzama ihtiyaç duymayan ve fiziksel bir öge içermeyen bir tözdür. Bu nedenle zihin, bedenden bağımsız bir varlığa sahiptir ve onsuz da var olabilir.³ Psikiyatrist ve yazar Saffet Murat Tura'ya göre Descartes, töz ikiciliğinin temel cümlesi olan "Düşünüyorum, o halde varım" ilkesinin açık bir aksiyom olduğunu iddia etmiyordu. *Res cogitans*, aynı zamanda bilincin analiz edilemez, parçaları belirlenemez ve indirgenemez yönüne de vurgu yapıyordu. Bilincin içerikleri değişebilir; herhangi bir şeyi düşünebilir ya da duyumsayabilir. Bunları geçerli ve bilinçli kılan şey ise bizim bilinç içeriklerimiz olması, yani onların farkında olmamızdır. Dolayısıyla Tura'ya göre Descartes'ın iddiası epistemolojik olmaktan çok ontolojik bir iddiaydı. Bilincin var olmasının ön koşulu *bilinçli bir benin* varlığının zorunluluğudur.⁴

Düşünen töz ya da ruh, bedenden ayrı bir varlığa sahipse zorunlu olarak ilişkiye girmesi gereken bedenle nasıl bağ kurabilmektedir? Güven'e göre Descartes bu ilişkiyi belli belirsiz bir şekilde anlatır ve ruh ve beden arasındaki etkileşimi *kozalaksı bez* dediği şeye yani epifiz bezine bağlar.⁵ Descartes'ın konuyla ilgili pasajı şu şekildedir:

İkinci olarak zihnin, bedeninin diğer organlarının değil de, salt beyin doğrudan tesiri altında olduğunu görüyorum ya da belki beyin küçük bir parçasının (epifiz bezi), yani sağduyunun bulunduğu söylenen kısmının. Beynin bu kısmı ne zaman bir ileti alsın, aynı anda bedeninin diğer azaları farklı iletiler almış olsalar bile, o iletiyi doğrudan zihne gönderiyor. Bu durumu kanıtlayan öyle çok gözlem yapılmış ki, bunları burada tekrardan ele almama hiç gerek yok.⁶

Descartes'ın düşünce ve bedeninin etkileşim kurmasını sağlayan etkeni epifiz bezine bağlaması son derece basit bir çıkarıma dayanır. Descartes'a göre beyinde her şey sağ ve sol lobda olmak üzere iki tanedir ve çifti olmayan epifiz bezi bu ikiz yapıların birleştiği merkez noktadır.⁷

Descartes'ın kendi belirlenimlerine göre beden ve düşünce veya ruh, öz nitelikleri farklı ve etkileşimleri olanaklı olmayan tözlerdir. Ancak yazışma arkadaşları Bohemya Prensesi Elizabeth ve filozof Pierre Gassendi (1592-1655) zihin-beden etkileşimi konusunda Descartes'ı eleştirirler. Onlara göre eğer kozalaksı bez veya herhangi bir başka

³ A.g.e., s. 21.

⁴ Saffet Murat Tura, *Zor Problem: Bilinç*, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s. 48.

⁵ Özgüç Güven, *Çağdaş Zihin Felsefesi Tartışmaları*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 21-22.

⁶ Descartes, *Meditasyonlar*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020, s. 121

⁷ Özgüç Güven, *Çağdaş Zihin Felsefesi Tartışmaları*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 23.

etken nedeniyle ruh bedeni etkiliyorsa, bedenle temas etmeli ve eğer temas etmek zorundaysa da mutlaka uzamlı bir varlığa sahip olmalıdır. Descartes, beden ile ruhun etkileşimine dair *Meditasyonlar* adlı çalışmasında şunları ifade eder:

Aynı şekilde doğa bana tam da bu acı, açlık, susuzluk ve benzeri türden hislerle, kendi bedenimde bir kaptanın gemisinde bulunduğu şekilde bulunmadığımı, aksine ona sımsıkı kenetlenmiş olduğumu, yani onunla tek bir varlık oluşturacak şekilde kaynaşmış olduğumu da öğretiyor. Çünkü böyle olmamış olsaydı, düşünen bir varlıktan başka bir şey olmayan ben, bedenim yaralandığında bir acı hissetmezdim, salt zihinsel olarak yaralandığımı algıladım, tıpkı bir denizcinin gemisindeki herhangi bir hasarı gözüyle görerek algılaması gibi. Benzer şekilde bedenim yemek ya da içmek istediğinde, ben bunu açlık ve susuzluk hislerimi hiç birbirine karıştırmadan bariz şekilde anlardım. Çünkü ne de olsa bu açlık, susuzluk, acı ve benzeri hisler zihnin bedenle birleşmesinden, yani kaynaşmasından doğan bir takım bulanık düşünme biçimlerinden başka bir şey değil.⁸

Güven'e göre Descartes, zihin-beden birlikteliğini doğuştan verili bir durum olarak kabul etmektedir. Ancak Descartes'a göre bir ilişkilendirme yanlışlığı söz konusudur. Bedenle ilgili özellikler yalnızca bedenle ilişkilidir ve bedenın özsel niteliklerinin ruhla ilişkilendirilmesi yanlışının temel sebebidir. Ruhun bedenle nasıl ilişki kurduğu bedenın bedenle olan ilişkisinden yola çıkılarak anlaşılamaz. Güven'e göre bu ifadelere rağmen Descartes ruh-beden bağıntısının nasıl gerçekleştiğini net bir şekilde açıklamaz. Ruh-beden arasında sadece temel bir bağlantının gerçekliği vardır.⁹

Filozof John Heil'a göre de Descartes'taki zihin ile maddenin karşılıklı nedenselliği fiziksel evrende karşılaştığımız bir nedensellik değildir. Bilimsel yaklaşımlar yalnızca fiziksel tözlerin etkileşimleriyle ilgilenir ve Descartes'a göre de bu etkileşim zorunlu olarak uzamı içerir. Ancak zihin, uzaysal bir kategori değildir. Dolayısıyla zihinsel ve maddi nedensellik farklı türden bir ilişkiyle ilgili olmak zorundadır.¹⁰

Descartes'ın karanlık noktalar bıraktığı düalist yaklaşımı birçok düşünür ve filozofun eleştirisine maruz kaldı. Bu eleştiriler arasında en dikkat çeken ve en önemlisi İngiliz filozof Gilbert Ryle'a (1900-1976) aittir. Ryle, Descartes'ın kuramından *resmi öğreti* olarak bahseder ve bu resmi öğretiyi *makinedeki hayalet dogması* olarak nitelendirir. Bu dogma, zihinsel olanın niteliklerini olması gerekenin dışına, bir başka mantıksal tip ya da kategoriye yerleştirir. Ryle, bu yaklaşıma *kategori yanlışlığı* ya da

⁸ Descartes, *Meditasyonlar*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020, s. 121.

⁹ Özgüç Güven, *Çağdaş Zihin Felsefesi Tartışmaları*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 26.

¹⁰ John Heil, *Zihin Felsefesi-Çağdaş Bir Giriş*, Çev. Seda Akbıyık ve Merve Bilgili, Küre Yayınları, İstanbul, 2020, s. 59.

kategori hatası adını verir.¹¹ Ryle, *kategori yanlışlığıyla* neyi kastettiğini bir örnekle açıklamaya çalışır:

Oxford ya da Cambridge'i ilk ziyaret eden bir yabancıya, sırasıyla kolejler, kütüphaneler, oyun alanları, müzeler, bilimsel araştırma merkezleri ve yönetim birimleri gösterilir. Bunun üzerine o, "peki ama üniversite nerede?" diye sorar. [...] O zaman ona, üniversitenin görmüş bulunduğu, laboratuvar ve kolejlere benzer şekilde, görülmeden kalmış bir başka alt düzeyden kurum olmadığı açıklanır: Üniversite zaten görmüş olduğu şeylerin tümünün düzenleniş şeklinden başka bir şey değildir. Onlar görüldüğü, onların birlikte düzenlenişi anlaşıldığı zaman, üniversite de görülmüş olur. Onun hatası Hristiyan Kilisesi, Bodleian Kütüphanesi, Ashmolean Müzesi ve Üniversite hakkında aynı şekilde konuşmanın doğru olduğu önyargısından kaynaklanmaktadır ve bu şekilde konuşunca, sanki *üniversite* de sözü edilen birimlerin içinde yer aldığı sınıfın bir başka üyesiymiş gibi kabul edilmektedir. O, hatalı bir şekilde, öteki kurumların ait olduğu kategoriye *üniversiteyi* de yerleştirmektedir.¹²

Kısacası, Ryle'in en önemli kavramlarından biri olan *kategori hatası*, bir şeyin doğasını onunla ilgili olmayan başka bir şeyin içerisine koyarak anlamaya çalışmakla ilgilidir. İngiliz filozofa göre Descartes'ın *kategori hatası*, çağdaşı olan Galileo, uzaydaki tüm varlıkların mekanik bir öğretiyle anlaşılabilirliğini gösterince ortaya çıktı. Bir bilim insanı olan Descartes'ın mekaniğin bulgularını kabul etmemesi mümkün değildi ancak dinsel ve ahlaki yönleri nedeniyle de bu bulguları kabullendiğini tam anlamıyla ifade edemiyordu. Hem kendi inançlarına hem de dini zümrelere ters düşmemek için zihinsel olanı mekanik olandan ayırma yolunu tercih etti.¹³

Descartes, aslında ruhla ilgili geleneksel olarak süregelen dini kuramları Galileo'nun ışığında yeniden biçimlendirmekten başka bir şey yapmıyordu. Aradaki tek fark dini söylemin kullandığı *bilincin mahremiyetinin* filozofların söylemine dönüşmesi oldu.¹⁴ Descartes, simgesel düzeyde de olsa problemin en temel taşlarını en iyi şekilde yansıtmayı ve sonraki zihin-beden tartışmaları çerçevesini en belirgin şekilde genişletebilmesi nedeniyle Manzotti'nin en kıymetli karşı-argümanını oluşturur.

Manzotti'nin geleneksel anlayışları yıkma çabası için oluşturduğu *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın bir başka karşı-argümanı Descartes'ın da çağdaşı olan Galileo Galilei'nin nesne anlayışıdır. İtalya'nın Pisa kentinde doğan bilim insanı Galileo Galilei (1564-1642) modern bilimin öncüsü olarak kabul edilir. Galileo'nun, ona *deneysel bilimin babası* unvanını kazandıran iki önemli fizik bulgusu vardır. Bunlardan birincisi nesnelerin

¹¹ Gilbert Ryle, *Zihin Kavramı*, Çev. Prof. Dr. Sara Çelik, Doruk Yayınları, İstanbul, 2020, s. 81.

¹² A.g.e., s. 82.

¹³ A.g.e., s. 85.

¹⁴ A.g.e., s. 91.

hareketine yönelik buluşlarıdır ki bu buluşlar nesneyle ilgili modern düşüncelerin başlangıcını teşkil eder. İkincisi ise gökyüzünün ilk kez teleskopla incelenmesidir.¹⁵

Galileo'nun bulgularından biri nesnelerin hareketleriyle ilgilidir. 70 km hızla hareket eden bir arabanın bir saat sonra nerede olacağı sorulduğunda verilebilecek cevap oldukça basittir. Sabit hızdaki bu araba 1 saat sonra doğal olarak 70 kilometrelik bir yol kat edecektir. Ancak nesnelerin hareketine *ivme* kavramı dahil olduğunda işler değişmektedir. İvmeye sahip hareket, uzun süre matematikçilerin en önemli problemleri arasında yer aldı. Ancak bunu sistematik olarak ilk modelleyebilen Galileo oldu. Nesnelerle ilgili yaptığı düşmeye bağlı hız deneylerinde Galileo, nesnelerin kütleleri ne olursa olsun ağır olanlarla hafif olanların aynı hızda düştüğünü ve nesnenin düşüşü devam ettikçe doğrusal olarak hızın arttığını tespit etti. Bu tespit, yüzyıllarca referans alınan ve ağır cisimlerin hafif cisimlere göre daha hızlı düştüğünü söyleyen Aristoteles'in bilimini de alaşağı etmiştir.¹⁶

Hareketle ilgili yaptığı çalışmalar Galileo'yu bilim dünyasında dikkat çekici bir yere taşıdı. Ancak bundan daha önemli olan çalışması, geliştirmiş olduğu teleskop modeli oldu. Gökyüzüne teleskobu ilk olarak çevirme başarısına sahip olan Galileo, Ay'daki dağları, Güneş lekelerini ve Jüpiter'in en büyük dört uydusunu gözleme fırsatı buldu. Bu gözlemler Yunan matematikçi, coğrafyacı ve müzik teorisyeni Klaudyos Batlamyus'un (tahminen MS 100-179) gök cisimleriyle ilgili uzun yıllar kabul görmüş fikirlerini de altüst etti. Batlamyus'un sisteminde Dünya'dan uzakta bulunan küreler saf ve değişmezdir. Ancak Galileo'nun gözlemleri ile bu kürelerdeki leke, dağ ve *kusur* diye nitelendirilebilecek diğer etkenler teleskop sayesinde net olarak kanıtlanabiliyordu.¹⁷

Manzotti'nin Galileo'nun yaklaşımlarında karşı çıktığı nokta ise mutlak, zaman dışı ve yalnızca nicel özelliklere sahip geleneksel nesne anlayışıdır. Düşünür bu yaklaşımı *Galileocu nesne* olarak adlandırır. Manzotti'nin aktarımıyla Galileo, *Assayer* adlı çalışmasında nesne hakkında şunları ifade eder (italikler Manzotti'ye aittir):

¹⁵ James Trefil, *Tarih İçinde Bilim*, Çev. Ebrar Genç, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 110.

¹⁶ A.g.e., s. 111.

¹⁷ A.g.e., s. 110.

İçimizde tat, koku ve ses uyandırmaları için, *harici cisimlerde şekiller, sayılar ve yavaş ya da hızlı devinimler dışında* bir şey olması gerekmediği kanaatindeyim. Öyle sanıyorum ki kulaklar, diller ve burunlar ortadan kalksaydı *şekiller, sayılar ve devinim yine olacaktı* ama kokular, tatlar ya da sesler olmayacaktı. Kanaatimce bu ikinciler, canlı varlıklardan ayrıldıklarında, adlardan başka bir şey değildir.¹⁸

Galileo'nun nesnesi hiçbir zaman ulaşamadığımız ufuktur. Bu nesne gerçek bir varlık değil, bir soyutlamadır.¹⁹ Bununla birlikte bu soyutlama şimdiye kadarki en başarılı soyutlamalardan biridir. Nesnenin ikiliğini tüm düşünce ve bilimsel alanlara yerleştirmeyi başarmış ve çalışmaların bu pencereden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda bu bakış açısı insanın doğadaki yerini anlayabilmesinin önünü yüzlerce yıl, hatta Platon'dan bu yana varsayarsak binlerce yıl engellemiştir. *Noumenon* adı verilen deneyimlenemeyen bir varlık, nesne anlayışının merkezine yerleşmiş ve anlamın *noumenonda* aranmasından kaynaklı bitmek bilmeyen bir felsefi körleşmeye de önayak olmuştur. Bilimin de matematik yoluyla yaptığı tanım ve soyutlamalar insanın deneyimine konu olabilecek argümanlar değildir. Bilim, deneyimi deneyimlenemez soyutlamalarda arama gafletine düşerek bir anlamda *Galileocu nesnenin* yarattığı aynı körleşmeye zemin hazırlamıştır.²⁰

Galileocu nesne anlayışında nesne, bir takım soyut veri ve niceliklerden oluşan Platonik deneyimlerden ibarettir. Deneyimlediğimiz dünya da öznel bir niteliğe sahiptir. Bu öznel alanın otoriteleri de psikologlar ve filozoflardır. Bilim ise sıradan insanın biat etmeye zorlandığı bir alan olarak görülebilir. Çünkü bilim, deneyimlediğimiz dünyanın ardında aslında deneyimlenenin ötesinde – ancak bizim asla deneyimleyemeyeceğimiz – olayların var olduğunu sürekli olarak vurgulayıp durdu. Bilimin açıklamaları, sıradan insanın kendi deneyimlerinden sürekli şüphe etmesine ve bilimi tek otorite olarak kabul etmesine neden oldu. Fizik, psikoloji ve felsefenin soyutlamaları insanda, *nesneyi onlar olmadan kavrayamam* anlayışını geliştirdi. Ancak mesele deneyim, zihin ya da bilincin nesnesi ise bu fiziksel nesne, örneğin algılanan bir elmanın laboratuvar çıktısı değil bizim kendi deneyimimizin elması olmalıdır. Bilinç, zihin ya da deneyim açısından *asıl olan* deneyimin bizzat kendisidir.²¹

¹⁸ Galileo Galilei, *Assayer*'den akt. R. Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. B. Duyar, Babil Kit., İst., 2022, s. 58.

¹⁹ Riccardo Manzotti, "Relative Existence and Experience", *Phainomena Fenomenoloji ve Zihin Felsefesi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, İstanbul, 2020, s. 17.

²⁰ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 59.

²¹ A.g.e., s. 60.

I. BÖLÜM

BEDENDEN KOVULAN ZİHİN

Manzotti'nin *Yayılmış Zihin Kuramı*'nin en temel önermesi, insanın deneyiminin, deneyimlediği nesneyle bir ve aynı olduğudur. *Yayılmış zihin* tanımı, karşılığını bu önermede bulur. Bu görüş dünya ve deneyimin birbirinden farklı olduğu yaygın geleneksel zihin kuramlarının tam karşısında durur.²²

Manzotti'nin problemleri gördüğü en temel alanlardan biri fenomenal dünya anlayışı, yani insanın deneyimlediği şeyin deneyimlenenin ötesinde bir ruhsal varlığa sahip olduğu inancıdır. Bu yaklaşıma göre deneyimlenen varlıkların kendini gizleyen, bize kendisini kısmen sunan yönleri vardır ve bütün bir fenomenoloji tarihi bu gizemli nitelikleri ortaya çıkarma iddiasındaki yaklaşımlarla doludur. Bu çabaların büyük çoğunluğu yine ruh, tin, töz, tanrı gibi kapılar aralar. İnsana göre, deneyimlediklerimiz görüldüğü kadar basit olamaz; olmamalı. Çünkü maddenin ötesindeki bir ruhun kanıtı bedensel yok oluşu kesin olan insanın da ölümsüzlüğü ve dolayısıyla da kurtuluşu anlamına gelir. Bu yönüyle aslında görünen ve onun ardında, ondan daha yüce olan bir varlığa inanma eğilimi, kendi varlığının yitip gitmesine bir itiraz olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu anlayışın yarattığı tarihsel sonuçlar elbette ki mazur görülebilecek bir ölüme itiraz kadar basit ve masum değildir.

Yayılmış Zihin Kuramı'nin, fiziksel ve fenomenal karşıtlığına verdiği çok net bir cevap vardır: İkisi de aynıdır ve her şey bu kadar basittir. Bu düşünceyi tehlikeli kılan şey, şu ana kadar zihin ya da beyin üzerine kafa yoran her zümreye dokunmasıdır. Kuram, bilim dünyasının bilimsel zihin yaklaşımlarından, içsel bir dünyanın varlığına inançtan doğan insanın özel olduğu düşüncesine kadar birçok yaklaşıma kafa tutar. Deneyim, özel bir alanda oluşturulan bir içsel dünya inşası değildir. Deneyim, yaşadığımız dünyanın birebir kendisidir. Hep içe yönelen yaklaşımların aksine Manzotti, deneyimi bedenin dışına, dış dünyaya atar. Diğer yaklaşımları tehlikeye atmasının yanı sıra *yayılmış zihin* düşüncesi olumlu gelişmelere de kapı aralar. En azından zihinsel özelliklerin peşinde harcanan beyhude çabalar bu sayede bir son bulacaktır. İçsel dünya anlayışıyla

²² Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 20.

zehirlenmiş sıradan insanlar da bu iç dünya hapisanesinden kurtularak deneyimi *yayılmış zihin* düşüncesinin ışığında yeniden yorumlayabileceklerdir.²³

Bilinç, genel olarak görülemeyecek olan ama aynı zamanda da var olduğuna yönelik iddialar sunan son derece özel bir alan. İçselci ya da düalist yaklaşımlara ileride yer yer değinilecektir ancak beyinde varlık sürdürdüğü iddia edilen bilincin varlığına yönelik en önemli bilimsel iddialardan birisi kişiden kişiye farklı haritalar oluşturan sinaps ya da sinirsel aktivite bağlantılarıdır.²⁴

Fransız felsefe profesörü Catherine Malabou, kişiden kişiye farklı haritalar oluşturan sinaps yapıları ve sinirsel aktiviteleri bireyin kendi tarihselliği ve öznel deneyimiyle ilişkilendirir ve beyne özgü bu yapıları *plastikiyet* ya da *plastisite* olarak tanımlar. Bu kavrama göre herhangi bir öznenin beyin yapısı yaşadığı deneyimlere bağlı olarak diğer bireylerden yapısal olarak ayrışır. Sabit bir katı madde gibi algılanmaya alışılmış olan beyin aslında plastiktir. Merkezi sinir sisteminin *plastikiyeti sinirsel plastikiyet, nöronal plastikiyet, sinaptik plastikiyet* gibi ayrımlarla beynin her alanında karşımıza çıkar ve bu kavram Malabou'ya göre nörobilimlerin egemen kavramıdır.²⁵

Beynin *plastisitesinin* belirgin olarak en çok gözlenebildiği alanların başında sinapslar ve sinaps bağlantıları gelir. *İlişki, irtibat* anlamına gelen Yunanca *sunapsis* kelimesinden türetilmiş olan sinaps, iki nöronun bağlantı ya da temas noktasıdır. Sinir dokusunun en temel birimi olan nöronlar, hücre gövdesi ile onun uzantıları olan akson ve dentritlerden oluşur. İki nöron arasındaki bağlantı noktası olan sinapslar ise akson ve dentritler yoluyla meydana gelirler. Hücre gövdesi ve dentritler, nöronun *sinaps-sonrası* olan bölgesini oluştururken, aksonlar, nöronun *sinaps-öncesi* kısmıdır.²⁶

Malabou'ya göre yukarıda bahsedilen yapılar örneğin bir piyanistin beyni ile bir matematikçinin beyninin aynı olmamasıyla sonuçlanır. Ancak farklılaşma sadece böylesi üst düzey yetilere bağlı değildir. Yapısal farklılık, bir bireyin deneyimlediği tüm öznel ve tarihsel süreciyle ilgilidir.²⁷

Nöroplastisite, devrim niteliğinde bir yakın dönem keşfi olarak kabul edilir. Ancak nörobilimci ve bilim yazarı Moheb Costandi'ye göre bu kavram iki yüz yıldan uzun bir

²³ A.g.e., s. 20.

²⁴ A.g.e., s. 22.

²⁵ Catherine Malabou, *Beynimizle Ne Yapmalıyız?* Çev. Selim Karlıtekin, Küre Yay., İst., 2010, s. 36.

²⁶ A.g.e., s. 38.

²⁷ A.g.e., s. 39.

süredir bilinmektedir. Costandi, 1780’lerde İsviçreli doğa bilimci Charles Bonet ve İtalyan anatomi uzmanı olan Michele Vincenzo Malacarne’nin aralarında yaptığı yazışmalarda zihin egzersizlerinin beyni geliştirebileceği üzerine tartıştıklarını ve bunu deneysel olarak nasıl sınayacaklarını sorguladıklarını aktarır. Costandi’ye göre, Malacarne, aynı batında doğmuş köpek çiftleri ya da aynı kuluçkadan çıkmış kuş çiftleri üzerinde deneyler yapmıştır. Her çiftten birini yıllarca yoğun eğitime tâbi tutmuş, diğerini ise doğal sürecinde bırakmıştır. Hayvan çiftlerinin beyinlerini incelediğinde ise eğitilmiş hayvanın beyninin diğerine oranla anlamlı derecede büyük olduğunu iddia etmiştir.²⁸

Ancak Costandi’ye göre *plastisite* kavramı ilk olarak William James tarafından 1890 yılında yazılmış olan *Principles of Psychology (Psikolojinin İlkeleri)* adlı ders kitabında kullanılmıştır. James, söz konusu kitapta *plastisite* kavramını “bir etkiye teslim olacak kadar güçsüz ama hepten teslim olmayacak kadar güçlü bir yapıya sahip olma” olarak tanımlamaktadır.²⁹

Kişisel deneyimlere bağlı olarak farklılık gösteren bu yapısal değişiklikler, içsel bir zihinsel dünya savunucularına da bir kanıt sunabilmesi açısından umut vadeder. Sinaps ve sinirsel aktivitelerdeki bireysel farklılaşmaları yöneten temel nedenin zihnin kendisi olduğu varsayılır.

Ancak *plastisitenin* keşfi aslında içselci yaklaşımlara kanıt olmaktan çok daha farklı ütöpik bir fikri daha yaygınlaştırdı. Bu fikir, sinirsel aktivitelerimizi kendimizin şekillendirebileceği argümanına dayanarak tüm insanlığı bir sorumluluğa davet etti. Beynimizi yapısal olarak şekillendirebilme yetisine sahip olduğumuza olan inanç, daha yaşanılabilir bir toplum ve dünya yaratabilmek için olağanüstü bir fırsat olarak değerlendirildi. Sorumluluk bilinciyle hareket ederek sinapslarımızın ve sinirsel aktivitelerimizin bağlantılarını kendimiz oluştururuz. Bu bilinçle yaşamış olan bir neslin genetik aktarımlarını da hesaba katarsak, aynı bilinçle yaşamını şekillendiren sonraki nesil, aslında mükemmel bir insan neslinin meydana gelebilmesinin imkânını sözüm ona elinde taşıyordur. Nitekim, Catherine Malabou da *plastisiteyi* işlediği *Beynimizle Ne Yapmalıyız?* adlı kitabını da yukarıda bahsedilenleri vurgulayarak sonlandırır.

²⁸ Moheb Costandi, *Nöroplastisite*, Çev. Şiirsel Taş, Pan Yayınları, İstanbul, 2019, s. 17.

²⁹ A.g.e., s. 20.

Beyin cerrahisi profesörü ve anatomi bilim doktoru Prof. Dr. Türker Kılıç da *plastisiteden* yola çıkarak *bağlantısallık* ve *yaşamdaşlık* kavramlarını kullanarak yukarıda bahsedilen yaklaşıma farklı bir boyut kazandırır ve Kılıç'ın kuramı nörobilim çevresinde büyük bir etki yaratır. Türker Kılıç'a göre beyin, dinamik ve sürekli değişen bir ağ yapısına sahiptir. *Plastisite* kavramının ütöpik yaklaşımıyla aynı görüşü paylaşan Kılıç'a göre, beyni yüksek bir performansa ulaştırabilmek için bu bağlantılar verimli ve etkili bir şekilde kullanılmalıdır ve bu olanak insanın inisiyatifi dahilindedir. Beynin yapısındaki bağlantısallığın verimli kullanımı yaşamdaki ağırları da toplumsal anlamda sağlıklı bir şekilde örür. Bu yüzden Kılıç'a göre yeni bilim *bağlantısallıktır*. Her bir insanın bu sorumluluk bilinciyle hareket etmesi toplumu bahsettiğimiz ütopyaya yaklaştırır. Bu yüzden yeni kültür de *yaşamdaşlıktır*.³⁰

Kıta felsefesi geleneğine bağlı olan Malabou'nun, beyindeki bu yapısal değişikliklere gösterdiği romantik yaklaşım ve Kılıç'ın, yaşadığımız dünyayı beyin bağlantısallığı bağlamında yeniden düzenleme yaklaşımı, özü itibarıyla birbirleriyle yanlış ilişkilendirilmiş olgular gibi duruyor. Bu görüşler değerlendirildiğinde, deneyimlere bağlı olarak beyinde meydana gelen yapısal değişiklikler ya da farklı beyin haritaları, içerisinde bir anlam barındırıyormuş izlenimi yaratıyor. Oysa deneyimlere bağlı olarak sinaps ve sinir aktivitelerinde farklılıklar meydana gelir ve bundan çıkarılabilecek tek sonuç, bu teknik bilgiden ibarettir. Hatalı olarak çıkarılan sonuç ise beyin haritalarına zihinsel ve içsel anlamlar yüklenmesidir.

Yapısal farklılıkların, Malabou ya da Kılıç'ın beslediği türden bir umudu doğuracak nitelikleri taşımama olasılığı yüksektir. Kişilerin deneyimlerine bağlı olarak bedenleri de bütünsel anlamda onlarca yapısal farklılık gösterir. Korteksin belli bir bölümünde güçlü bir sinaps bağlantıları öbeği, keman çalan birinin kollarından parmaklarına kadar uzanan kas yapısının gelişmiş elastikiyetinden farklı olmayabilir. Ancak hiç kimse parmak elastikiyeti gelişmiş olan bir kemancının kol ve parmak kaslarına tinsel ya da toplum mühendisliklerine atıfta bulunan anlamlar yüklemmez. Beyin haritalarını şekillendirmek de bir kas gelişimi gibi basit bir şekilde açıklanabilecek bir süreç değildir. Belli bir sinaps bağlantısı öbeğini meydana getirmek ve geliştirmek, örneğin üst koldaki biceps kaslarını geliştirmekle aynı şey değildir. Nöron ateşlemeleri ya da sinirsel aktiviteler deneyimlerimizin oluşturduğu nöron evreniyle birlikte çalışırlar.

³⁰ Türker Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık, Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, Ayrıntı Yayınları, İst., 2022, s. 83.

Dolayısıyla belli bir yetiye odaklanarak ve bilinçli olarak belli bir beyin haritası oluşturmak her ne kadar mümkün olsa da tüm yaşam deneyimlerimizi içeren nöron evreni, bütünsel olarak müdahalemizin dışında kalır.

Plastisite karşısında benimsenen bu yaklaşımların beyin haritalarındaki farklılıkların keşfedilmesinin heyecanı ve şaşkınlığıyla öne sürülmüş olması muhtemeldir. Ancak yeterli verilere ulaşılmadan geliştirilmiş bu kuramların *ırk ıslahı* ya da *öjeni teorisi* gibi tehditleri doğurmayacağına düşünülmemiş olması pek muhtemel görünmüyor. Sinaps ve sinirsel aktivitelere bakarak beynimizi bizlerin şekillendirdiğine inandığımızı düşünelim. İdeal bir insan ırkı için ideal beyin haritaları mı oluşturulacak? Bu haritalara yapısal olarak benzerlik göstermeyen bireylere ne olacak? Bununla birlikte sinaps ve sinirsel aktivitelelerin yapısal farklılığı yalnızca verimli yetilerin bağlantısal öbeklerinden oluşmuyor. Yaşanması kaçınılmaz olan negatif deneyimlerin de bu bağlantısal öbeklere dahil olduğu düşünülürse mesele en başında belirttiğimiz üzere tamamen ütöpik bir hal alıyor. Sinaps bağlantıları ya da sinirsel aktivitelelerin ideal modele uygun olmayan yapılanmalarını pirinç tanelerinden arındırılacak taşlar olarak görmenin beyne yönelik çalışmaları ciddiyetsiz bir alana çektiğini söylersek fazla ileri gitmiş olmayız. Irk ıslahı tehditleri göz önüne alındığında, *plastisite*yle ilişkilendirilerek kuram haline getirilen toplum mühendisliği yaklaşımlarına karşı yapılan eleştirilerin son derece sınırlı olması da şaşırtıcıdır. Gerçi zihin ve beyin ile ilgili günümüzdeki tüm yaklaşımların etik boyutları, yapay zekâ etiğinin gölgesinde kaybolup gidiyor. Bu nedenle alanla ilgili birçok etik tartışma şimdilik uykuda bekliyor da olabilir.

Yapay zekâ etiğinin bu kadar ön planda olmasının en önemli nedenini de insanın sonsuzluk, zaman, evren gibi muammalara yapay zekâ adı verilen ve kendi eliyle yaratmış olduğu yeni bir tehdidi eklemesidir. Teknik yetiler anlamında insanı aşma olasılığı son derece yüksek olan bir makineye ahlakın ne şekilde entegre edilebileceği en büyük problemi oluşturur. Çünkü ahlak ya da etik, dizginleyebilmenin anahtarıdır. Ancak otonomluğun merkez alınarak geliştirildiği yapay zekâ makinelerinde etik değerlerin entegrasyonu ya da gelişimi şimdilik birçok soru işaretiyle birlikte bu çalışmaların temel problemini oluşturmaya devam ediyor.³¹

*Plastisite*ye geri dönecek olursak, Manzotti'ye göre de *plastisite* ve benzeri daha birçok anatomik farklılığın bilincin itkisi yoluyla oluştuğu düşünülür. Yapısal farklılıklara

³¹ Mehtap Doğan, *Yapay Zekâ ve Bilinç Problemi*, Çizgi Kitapevi, İstanbul, 2020, s. 190.

yönelik yapılan yorumlar üstü kapalı bir biçimde özel bir zihinsel alanın varlığına gönderme yapan bilimsel çalışmalardır. Ancak bu yapısal farklılıklarda şu ana kadar ne deneyim ne de bilincin varlığını kanıtlayacak en ufak bir gözlem kaydedilmemiştir. fMRI (Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) gibi yöntemlerle hem de renkli bir şekilde sinirsel aktiviteleri görüntüleyebiliyoruz. Bu veriler doğada var olan fiziksel reaksiyonların ötesinde bir bilgiye ulaşmamızı sağlayamaz. Dolayısıyla deneyim, bilinç ya da zihin hiçbir zaman gözlenmemiş ve gözlemlenemeyecektir. Öyleyse artık deneyimi doğanın ötesinde aramaktan vazgeçmenin zamanıdır.³² Manzotti'nin doğaya vurgu yaptığı bu bölümde katı bir materyalist olan Fransız hekim ve filozof La Mettrie'nin (1709-1751) anıtsal kitabı *Makine İnsan*'da gerçekliği doğanın ötesinde arayanlara ve doğaya yüz çevirenlere karşı dile getirdiği kısa bir söylemini aktarmadan geçmeyelim:

Kırın peşin hükümlerinizin zincirini, tecrübenin meşalesini kuşanın. Sizi kucağına terk ettiği cehalet yüzünden onun aleyhine sonuçlara varmak yerine, doğaya hak ettiği onuru verin.³³

Doğaya hak ettiği onuru verin cümlesi sürekli özel olduğu düşüncesini benimsemeye çalışan insanı utandıracak kadar değerli bir içeriği sahip. Manzotti için de deneyim, tıpkı diğer tüm nesneleri içinde bulduğumuz gibi doğaya içkindir; deneyim, her doğal nesne gibi doğanın bir parçası olmalıdır. İçi su dolu bir bardağı deneyimlediğimde zihnimde onu yeniden kuran, bir iç dünyada onu tekrar varlığa getiren bir sistem yoktur. Bilinç adı verilen bu sistem beynin içinde değil, etrafımızdaki nesnelerle özdeşir. Böylece bilinç bedenın dışına atılır. *Biz* olan şey aslında tüm yönleriyle bizzat dünyanın kendisidir.³⁴

Zihnin yayılması ne demektir? *Yayılmayla* ne kastedilmektedir? Manzotti zihin, bilinç ve deneyim kavramlarını aynı anlamlara gelecek şekilde kullanır ve deneyimden bahsederken aynı zamanda bilinç ve zihni de kastettiğini özellikle ifade eder. Manzotti'ye göre kişinin ilişkiye girdiği her nesne ya da deneyim kişiyi o nesne ya da deneyimle özdeş hale getirir. Bu özdeşlik kişinin deneyimler dünyasında yerini alır ve zamansal ve mekânsal olarak yayılır. Kişinin, örneğin kırk yıl öncesinde deneyimlediği nesne, artık o kişinin deneyimler dünyasına yayılmıştır ve gerekli nedensel uyaranlar sağlandığında

³² Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 21.

³³ La Mettrie, *Makine İnsan*, Çev. Aslı Avcı, Enfal Erkan, Fol Yayınları, Ankara, 2022, s. 118.

³⁴ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 22.

kişi, kırk yıl önceki deneyimle *şimdi*de tekrar özdeşlik kurabilecek ve deneyimi yeniden yaşayabilecektir. Binlerce, belki de milyonlarca yayılmış nesne ya da deneyim... Deneyimlendikçe yayılan ve genişleyen bir nesneler dünyası. Manzotti, öznel bir içsel dünya düşüncesine karşı çıkar ancak her yayılmış deneyim ya da nesneler dünyasının öznel olduğunu da kabul eder. Herkes kendi deneyimlerini evrene yayar; ortak olan ise her yayılmış zihin evreninin tamamen fiziksel olması ve hepimizin de aynı fiziksel dünyayı deneyimliyor olmamızdır. Bahsedilen öznelliğin *benlik* gibi içsel bir alana gönderme yapan bir öznellik olmadığını özellikle belirtmek gerekir.

Bir nesne örneği olarak *kırmızı elma* Manzotti'nin çalışmasında en fazla örnekleme aracı olarak kullanılan nesnedir. Özne olarak da *Emily* adında biri bu elmayla sık sık ilişki kurmaktadır. Masanın üzerinde duran bir kırmızı elma vardır ve Emily bu elmayı yaklaşık bir metre uzaklıkta deneyimlemektedir. Manzotti, bu deneyimin *ne* ve *nerede* olduğu sorusunu sık sık sorar. İçsel bir dünya inancında olanlar bir zihin ya da bilincin varlığını kabul ederler. Çünkü Emily'nin bedeninde kırmızı elmaya benzeyen hiçbir şey bulunmaz; dolayısıyla bilinç dış dünyayı yeniden kurmalıdır. Radikal bir realist ise bu deneyimi, bilinmesi mümkün olmayan bir etken tarafından dış dünya ile kurulan ilişki olarak tarif eder. Manzotti bu yaklaşımları reddeder ve onun en radikal düşüncelerinden biri burada belirir. Emily'nin bedeni de kırmızı elma da fiziksel nesnelerdir ve düşünöre göre fiziksel nesneler birbirlerinden pay alamazlar. Bedenin dışsal nesnelere erişimi yoktur.³⁵ Deneyim, gördüğümüz şey, zihin ise deneyimlenen dünyanın kendisidir. Sinirsel aktivitelere gelince, nöronlar da kırmızı elmaların fizikselliği kadar fizikseldirler ve nöronların varlığına olmayan anlamlar yüklemek bir elmaya ruh atfetmek kadar anlamsızdır.³⁶ İnsanı *kişi* haline getirip ona kimlik veren kavramlara başvurmak işe yarar değildir. Tamamen fiziksel bir evrende yaşadığımızı savunuyorsak *kişi* gibi soyut bir kavramının ne anlama geldiği hakkında fiziksel açıdan bir fikir öne süremeyiz.³⁷

Yayılmış Zihin Kuramı'nın deneyim-dünya özdeşliği kabulü, temel olarak üç itiraza sebep olur. Bu itirazlardan ilki içsel bir özel alan anlayışından devşirilen görünüş ve gerçeklik ayrımıdır. İkinci itiraz, zihnin kendisi tarafından oluşturulduğu iddia edilen illüzyon ve halüsinasyon gibi algı biçimlerine dayanır. Üçüncü ve son itiraz ise *fazla*

³⁵ A.g.e., s. 29.

³⁶ A.g.e., s. 26.

³⁷ A.g.e., s. 30.

basitleştirilmiş bir fiziksel nesne kavramıdır. Manzotti, *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın bu itirazların tümüne şüpheyi yer bırakmayacak şekilde cevap verebileceğini söyler. Bilimsel olarak kabul ettiği kuramını bu itirazların dayanaksızlığını ortaya koymaya çalışarak temellendirmeye çalışır.³⁸

Kuramın daha anlaşılır olması bakımından fenomenal olan ve fiziksel olan arasındaki ayrıma dair birkaç açıklamaya ihtiyaç var. Genel kabul, fenomenal özelliklerin nitelikler olduğunu yani fenomenal bir karaktere sahip olduğunu ileri sürer. Fiziksel özellikler ise bu niteleyicilerden yoksundur ve sadece niceliklere sahiptir. Bu bakış açısı fenomenal ve fiziksel arasında bir boşluk yaratır ve fiziksel dünyaya görünmez, algılanamaz anlamlar yükler. Ancak fiziksel olanın beynin fiziksel olmayan fenomenlerini nasıl tetikleyebildiği henüz açıklama getirilebilmiş bir alan olma özelliği taşıyor.³⁹

Yayılmış Zihin Kuramı bir fenomenal ve fiziksel ayrıma gitmeden bu özelliklerin her ikisinin de aynı olduğunu ileri sürer. Dünya ne ise algıladığımız şey de odur. Fiziksel özellikler fenomenal özelliklere dönüşmezler; fiziksel nesneler fenomenal nitelikler de barındırmazlar. Savunulan kuramın en basit ve en temel özelliği fiziksel nesneleri ve fiziksel özellikleri ne ise o olarak algıladığımızdır.⁴⁰

Görünüş ile gerçeklik ayırımına olan inanç her şeyin bu kadar basit olamayacağına dair kibirli bir inanç olarak da değerlendirilebilir. Manzotti de bu duruma son derece tutarlı sorularla karşılık verir? *Dünyanın nasıl olmasını bekliyoruz? Dünyanın görüldüğünden farklı olup olmadığını nasıl bilebiliriz? Dünyanın görüldüğünden farklı görünmesi gerçekten mümkün mü? Gerçek özellikleri gizli olan bir dünyada yaşıyor olmamız, şüphe uyandırmıyor mu? Geleneksel görüşte her varlık, aslında özünü gizleyen ve sadece belli özelliklerinin açığa çıkmasını sağlayan bir başka özellik ile maskelenmiştir. Görünenler gerçek değil, gerçek olanlar ise görünmemektedir. Dolayısıyla görünenler gerçekliklerin birer artığı gibi algılanır. Eğer durum böyle olsaydı görünenler, olaylar üzerinde bir etkide bulunamazlardı. Gerçeklikler ise kendilerini görünür kılabilecek herhangi bir zemin bulamazlardı.*⁴¹

³⁸ A.g.e., s. 22.

³⁹ A.g.e., s. 33.

⁴⁰ A.g.e., s. 34.

⁴¹ A.g.e., s. 50.

Manzotti, fenomenal olanın etimolojik olarak görünen bir şey, fiziksel olanın ise doğal ve dolayısıyla gerçek bir şey anlamına geldiğini ifade eder. Bu tanımlara göre fenomenal olanların görünenler, fiziksel şeylerin ise var olanlar olması gerekir. Düşünürce göre böyle bir yaklaşım fenomenal olanları epifenomenal bir bakış açısına, fiziksel olanları ise deneyimin ötesine taşır. Ancak şimdiye kadar fiziksel özelliklerinden arındırılmış bir fenomenal deneyim yaşanmamış ve yaşanmayacaktır.⁴² Manzotti'ye göre görünüş ve gerçeklik arasındaki fark sadece kavramsal bir farktır ve bu fark hiçbir zaman ontolojik bir nitelik taşımamıştır. Çünkü görünüş, gerçekliğin kendisidir.⁴³

Deneyimin deneyimlenen şeyle olan özdeşliği, cevaplanmaya ihtiyaç duyulan üç problemle daha karşımıza çıkar. Bu problemler deneyimin ne olduğu, nerede olduğu ve hangi zamanda olduğudur.⁴⁴

Mekânı ele aldığımızda deneyimin bedeninin bulunduğu yerde değil, deneyimlenen nesnenin bulunduğu yerde olduğunu düşünmeliyiz. Dolayısıyla deneyim doğrudan deneyimlenen şeyin kendisidir. Bedenin içerisinde bir yerlerde yeniden kurulan ya da olduğu gibi resmedilen, imgelenen, yaratılan bir şey değildir. Algılanan şey ne ise deneyim de hiçbir fark gözetilmeksizin algılanan şeyin kendisidir. Bir nesneye bakıp o nesnenin gözümüzün arkasında (beyinde) nelere yol açtığını düşünmek ona, görünen ve gerçeklik gibi farklı anlamlar yüklemeye çalışmak bir sonucun elde edilemeyeceği boş uğraşılardan ibarettir. Dolayısıyla deneyim gözün arkasında bir yerlerde değil direkt gözümüzün önünde olan şeydir.⁴⁵

Deneyimin fiziksel olması ve bir uzayda gerçekleşmesi onun belirli bir zamanda gerçekleşmesini de zorunlu kılar. Bu durum deneyimin ne zaman gerçekleştiği problemini doğurur. Bir yıldızı gözlemlemek, geçmiş anılar ya da rüya gibi durumlarda deneyimimizin zamanı nasıl tanımlanır? *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda deneyim, nesnenin var olduğu zamanda gerçekleşmektedir. Örneğin elli ışık yılı uzaklıktaki bir yıldız baktığımızda deneyimimiz de elli ışık yılı öncesinde yer alır. Deneyim, insan bedeninin o anki bulunduğu mekân ve zamanda değil deneyimlenen nesnenin zamanı ve mekânındadır. Zihin ya da deneyim bedenlerimiz değil dış dünyadır ve her ne deneyimleniyorsa zihin de o mekânda ve o zamandadır. Deneyim sırasında beden ve

⁴² A.g.e., s. 50.

⁴³ A.g.e., s. 51.

⁴⁴ A.g.e., s. 25.

⁴⁵ A.g.e., s. 26.

nesnenin farklı zaman ve mekanlarda olduğunu düşünmek deneyimle özdeş olmanın ilkeleriyle de bağdaşmaz.⁴⁶

Manzotti'nin kuramında en çok vurguladığı nesne özelliklerinden biri, nesnenin zamansal oluşudur. Düşünür, yine geleneksel görüşün önyargıları arasında yer aldığını ifade ettiği *nesnenin zaman dışılığı* yaklaşımını nesne açısından imkânsız olarak değerlendirir. Çünkü doğanın bir parçası olan deneyim, doğası gereği zamana, değişime ve oluşa tabidir. Fiziksel bir dünyada yaşıyor olmak aynı zamanda zamansal bir dünyada yaşıyor olduğumuz anlamına gelir. Bu fiziksel dünyadaki nedensellikler, zamansal olarak genişletilmiş süreçlerin içine gömülüdür. Bir kırmızı elmaya her baktığımızda bir kırmızı elma oluşur. Masanın üzerinde sabit gibi görünen elma aslında her defasında gözlerimize sürekli ışın demetleri gönderir; yani var olmak için bir eylemde bulunur. Bize sürekli aynı hareketsiz kırmızı, sulu olarak görülen elma aslında zamanın ve ışın demetlerinin hareketleriyle defalarca oluşan özdeş elmalar dizisidir. Bu durumu masanın üzerinde hareketsiz duran bir elma filmine benzetebiliriz. Örneğin bir saat süren bu filmde hep aynı elmayı deneyimleriz; ancak aslında bir saat boyunca aynı elmayı gösteren yüzlerce film karesi bize aynı deneyimi yaşatarak ilerlemektedir.⁴⁷

Manzotti, *Galileocu nesnenin zaman dışılığı* ile ilgili Alfred North Whitehead'in *yanlış konumlandırılmış somutluk* kavramına değinir. Bu kavram düşünüre göre soyut bir kavramın somut bir kavramla karıştırılma yanlışlığını ifade eder.⁴⁸ Whitehead salt bilinç, salt özel duyum, salt duygu gibi soyut kavramların psikolojiden uzaklaştırılan ancak hala metafizikten koparılamayan eski alışkanlıkların hayaletleri olduğunu ifade eder. Düşünüre göre böylesi soyutlamaların herhangi bir *saf* birlikteliği var olamaz. Bu alışkanlıklar felsefi tartışmanın *yanlış konumlandırılmış somutluk yanlışlığı*yla sonuçlanır.⁴⁹ Bu yanlış, belirli düşünce kategorileriyle sınırlanması nedeniyle soyutlama derecesinin ihmal edilmesi anlamına gelmektedir. Bu sınırlamalarla birlikte edimselliklerin ihmal edilen birçok yönüyle de karşılaşırız. Whitehead'e göre felsefenin başarısı, düşüncenin doğru kategorilerle sınırlandırılarak bu yanlışlıktan kaçınmasıyla mümkün hale gelebilir.⁵⁰

⁴⁶ A.g.e., s. 27.

⁴⁷ A.g.e., s. 47.

⁴⁸ A.g.e., s. 48.

⁴⁹ A. N. Whitehead, *Süreç ve Gerçeklik*, Çev. Kevser Çelik, Fol Yayınları, Ankara, 2021, s. 61.

⁵⁰ A.g.e., s. 61.

Manzotti'ye göre bizler de nesnenin soyut bir kavramını icat ettik ve bu soyut nesneyi gerçek nesneyle sürekli karıştırıyoruz. Bir pratik elma, bir de soyut bir kavram olan ideal elmamız var. Alışkanlıklarımız bizi soyut kavramını gerçek, gerçek elmaları ise salt görünürlere indirgemeye iter. Soyut elma herkesin kavrayamayacağı bir şey haline gelir ve böylece de görünüş ile gerçeklik arasında bir boşluk ortaya çıkar.⁵¹

Geleneksel görüşlere göre algının meydana gelme süreci beden ve beyinle ilgili bir süreçtir. Duyular aracılığıyla nesneye erişen beden bu erişimi beyne aktarır ve beyinde de zihinsel süreçler oluşur. *Yayılmış Zihin Kuramı*'na göre ise beden, dış dünyadaki nesnelerin var olmasına olanak sağlayan nedensel koşuldur. Belli niteliklere sahip olan bedenimiz, sahip olduğu nitelikler doğrultusunda nesneyi deneyimler. Dolayısıyla nesneler zorunlu olarak bedenlerimize göre olmak zorundadırlar. Hızın göreliliği gibi nesneler de bedenimize göre olmaklıkları bakımından görelidirler. Beden, nesnenin var olması için nedensel koşul sunar; ancak nesne bedenden farklıdır. Yani nesne beden değildir. Deneyim de beden değildir. Deneyim, nesnedir.⁵²

Deneyim, nesnenin kendisi ise *benin* ne olduğu ve nerede olduğu soruları açıklanmaya muhtaç sorular doğurur. Manzotti'ye göre *benlik* algısına gönderme yapan bu problemde deneyimin yerinin değişmesi benliğin de yerini değiştirir. Dolayısıyla insanın bilinci her neyi deneyimliyorsa, deneyim yani bilinç de hem deneyimlenen nesne olur hem de deneyimlenen nesnenin mekânındadır. Şu anda bir otelin lobisinde oturduğumuzu düşünelim. Etrafımızda düzenli masa ve sandalyeler, sohbet eden insanlar, gelen misafirlerle ilgilenen otel görevlileri var. Etrafımızda gördüğümüz bu kompozisyon geleneksel görüşün iddia ettiği üzere zihinsel bir izdüşüm, bir yeniden yaratım değil, algı denilen nedensel bir ilişkiyle bedenimizin oluşturduğu bir kompozisyonudur. Gördüğümüz şey oluruz, yani *ben* dediğimiz şey o an bir otelin lobisidir. İnsanın dünyaya bakışı ile gördüğü dünyanın birbirinden hem nicelik hem de nitelik olarak farklı olduğunun kabulü nedeniyle Manzotti'nin kuramı kulağa garip gelebilir. Ancak yine de deneyim ile beyin faaliyetine kıyasla deneyim ile otel lobisi birbirine daha fazla benzemektedir. Bu ifadelere bakarak *benin* ya da *benliğin* deneyimlediğimiz her şey olduğu sonucuna varabiliriz. Bedenimiz nesnenin bulunduğu mekânda ve zamandayken, *benliğimiz* ise – eğer bir

⁵¹ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 48.

⁵² A.g.e., s. 32.

benliğin varlığından söz edilecekse – fiziksel olan deneyimler dünyamızla özdeş olan şeydir.⁵³

Benliğe atıfta bulunarak öznellik ile ilgili birkaç şey söyleyelim. Emily’nin kırmızı elmasını Emily ile aynı anda algıladığımızı farz edelim. Bizim ve Emily’nin algıladığı elma aynı elmadır. Geleneksel görüş, her bir bireyin herhangi bir nesneyi algılayış biçiminin soyut bir öznellik taşıdığını yani her bir bireyin kendi nesnesini algıladığını iddia eder. Bu görüşe göre Emily’nin elma deneyimi ona ait özel bir zihinsel boyutta, bir başka bireyin deneyimi ise o kişiye ait özel bir zihinsel boyuttadır. Bu yaklaşım mantıksızdır; çünkü her iki algının da elması aynı elmadır. İki ya da birkaç bireyin birlikte yaşadığı deneyim örtüşebilir. Ancak bununla birlikte her bir birey farklı nesneler ve deneyimler dünyasından oluşur. Emily de başka nesneler ve olayların bir toplamıdır. Dolayısıyla Emily ile paylaşılan nesne ya da olay deneyimleri örtüşürken Emily’nin zihni ile bir başka bireyin zihni bütünüyle örtüşmez. Ancak bu örtüşmezlik durumu öznel bir alanı kabul etmek için gerekli fiziksel nedenleri bizlere sunmaz.⁵⁴

Herkesin kendi deneyim dünyasına sahip olması nedeniyle yukarıdaki pasajda yer alan zihinsel boyutta öznel bir deneyimin reddedilmesi bir çelişki gibi duruyor. Nesnelere ve olaylara öznel bir pencereden bakılabilmemesinin tek yolu duyguları işin içerine karıştırmaktır. Bir nesne milyonlarca insan tarafından deneyimlenebilir. Ancak bu nesnenin deneyimi sırasındaki koşullar ve bireyden bireye değişen önceki deneyimlerin çeşitliliği (çünkü her deneyim önceki deneyimlerle ilişkilendirilerek algılanmak zorundadır) nesnenin yorumuna farklı nitelikler kazandırabilir. Örneğin elma yemeyi seven biri ile elmadan nefret eden birinin farklı elmaları deneyimlediğini söyleyemeyiz ancak yorum ve duygular farklılık gösterebilir. Manzotti’nin duygular, yorum ya da anlamı fiziksel sürecin içine dahil etmemesinin nedeni, çalışmamızın sonuç bölümünde de detaylandıracağımız üzere *folk kültürüne (folk culture)* dahil olan bu kavramların fiziksel nedenselliğe bir katkısının olmayacağını düşünmesidir. Bir nesnenin fiziksel algısı ile algılanan nesneye yönelik *tutumlarımız* birçok fizikalist düşünür için *kategori hatası* olmaktan ibarettir. *Folk kültürün* incelediği arzularımız, hislerimiz, geleneklerimiz, tutumlarımız gibi duygu ve davranış biçimleri, nesneler ve olaylar arasında ilişkiselliğe dayanan, süreç içerisinde yapay olarak kurulan anlamlardır ve

⁵³ A.g.e., s. 36.

⁵⁴ A.g.e., s. 38.

fiziksel bir karşılıkları yoktur. Her bir bireyin farklı benlik algısına sahip olduğuna olan inanç da her bireyin bütünsel olarak benzersiz bir deneyim dünyasına sahip olmasından kaynaklanır.

Benlik ya da *kişi* tartışmalarıyla ilgili en kafa karıştırıcı olan, üzerinde birçok araştırma yapılmış ve tarihin en ilginç vakalarından birisi ünlü *Phineas Gage vakası*dır. 1848 yılında New England’da bir inşaat ustası olarak çalışan Phineas Gage hayatını altüst edecek bir kazaya maruz kalır. Gage, sıradan bir beden işçisi olmanın ötesinde zeki, üretken, becerikli ve çalışkan bir karaktere sahiptir. Bu çalışma ahlakı ve karakteri sayesinde bir demiryolu şirketindeki bir işçi grubunun sorumlu çalışanıdır. Yapılan iş de son derece tehlikeli ve Gage gibi birinin dikkat ve sorumluluğunu gerektirecek niteliktedir. Yolun açılabilmesi için kayaların içerisine önce bir delik açılır. Delik yarıya kadar patlayıcı tozla doldurulur. Daha sonra fitil yerleştirilir ve fitilin üzeri kumla kapatılır. Son aşamada yerleştirilen kum bir demir çubukla sıkıştırılır ve bastırılır. Kumun işlevi, kayanın dışarıya doğru patlamasını engellemektir. Kazanın yaşandığı sırada yine barut deliğe yerleştirildi. Gage yardımcısına deliği kumla kapatmasını söyledi. Ancak o sırada arkadan seslenen biri Gage’in dikkatini dağıttı ve kum tam olarak dökülmeden Gage, barutu demir çubukla sıkıştırmaya başladı. Bir kıvılcım çıkmasının ardından barut Gage’in yüzüne doğru korkunç bir şekilde patladı. Ağırlığı altı kilogram, çapı üç santim ve bir metre boyundaki demir çubuk, Gage’in sol yanağından girmiş, beyninin ön kısmından geçmiş ve hızla kafasından dışarı fırlamıştı. Patlamayla birlikte Gage, kan ve beyin parçalarıyla birlikte yere yığıldı.⁵⁵

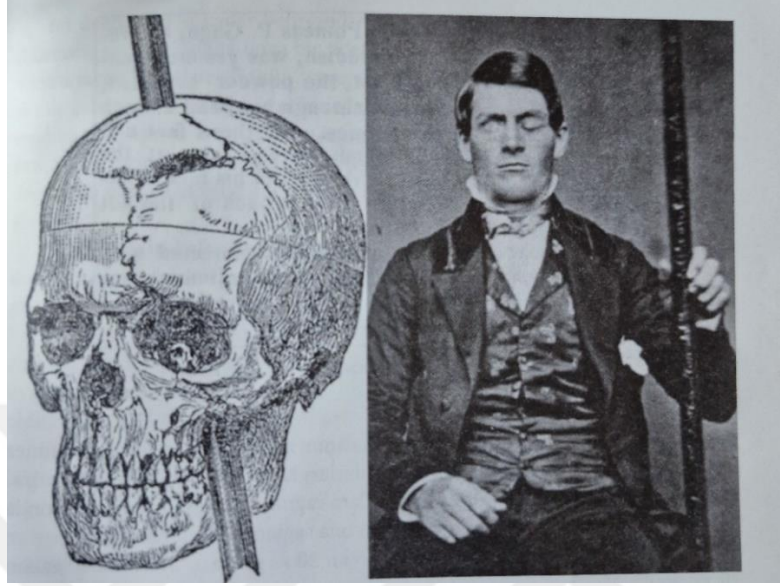
Gage, bu kadar olağanüstü bir kazanın sonrasında ölmedi. Düştükten sonra kol ve bacakları kasıldı ancak birkaç dakika sonra konuşmaya başladı. İş arkadaşları onu bir öküz arabasına taşıyarak bir otele götürdü. Gage, dimdik durabiliyordu ve hatta arabadan küçük bir yardımla kendisi inebilmişti.⁵⁶

Olaydan sonra sol gözünü kaybetmesinin dışında Gage’de herhangi bir hareket ya da dil kaybı söz konusu olmadı. Zaman zaman yüksek ateş ve yarada oluşan bir apse dışında da bir problem yaşamadı. Phineas Gage iki ay gibi kısa bir sürede tamamen

⁵⁵ Antonio Damasio, *Descartes’in Yanılgısı*, Çev. Fatma Ece Çetin ve Emre Kumral, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 4-5.

⁵⁶ A.g.e., s. 6.

iyileşti. Ancak bir problem vardı. Bedensel olarak diri olan Gage'in karakteri onun kazadan önceki halini hiç yansıtmayacak düzeyde değişmişti.⁵⁷

Şekil 1. Phineas Gage (1823-1860) ve kaza sonrası kafasına saplanan demir çubuk⁵⁸

Kazadan önce son derece makul, oldukça enerjik, kibar bir insan olan ve bu özelliklerinden dolayı sürekli saygı duyulan Gage düzensiz, düşüncesiz, saygısız, kaba ve küfürlü konuşan birine dönüşmüştü. Oldukça tutarsız davranışlar sergilemeye başladı. Entelektüel açıdan bir çocuk gibiydi ancak kuvvetli bir adamın hayvansal tutkularına sahipti.⁵⁹ Antonio Damasio'ya göre, İngiliz fizyolog David Ferrier, Gage'de meydana gelen hasarın motor ve dil merkezli değil, beynin prefrontal korteks olarak adlandırılan bölgesinde oluştuğunu ve böylesi bir hasarın tuhaf kişilik değişiklikleriyle ilişkilendirilebileceğini ifade etmiştir.⁶⁰

Phineas Gage, bu *yeni* karakteri nedeniyle girdiği birçok işte tutunamadı ve sürekli kovuldu. Hatta bu sebeple bir süre demir çubuğuyla birlikte sirklerde bile çalışmak zorunda kaldı; hayatı tam bir cehenneme dönmüştü.⁶¹ Gage'in çilesi öldüğünde de

⁵⁷ A.g.e., s. 8.

⁵⁸ Oğuz Tanrıdağ, *Temel Beyin Bilgisi-İnsan Beyninin Yapısı, İşlevleri ve İşlev Bozuklukları*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2018, s. 129.

⁵⁹ Antonio Damasio, *Descartes'in Yanılgısı*, Çev. Fatma Ece Çetin ve Emre Kumral, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 9.

⁶⁰ A.g.e., s. 16.

⁶¹ A.g.e., s. 10.

bitmedi. Kazadan sonra 13 yıl yaşayan Gage'in mezarı kafatasının incelenmesi için açıldı. Onunla gömülen demir çubuk ve kafatası çıkartılıp incelendi. O günden beri kafatası ve demir çubuk Boston'daki Harvard Tıp Okulu'nun Warren Tıp Müzesi'nde sergilenmektedir.⁶²

Bilişsel nörobilim alanında çalışan Hanna Damasio, Gage'in tam olarak belirlenemeyen beyin hasarını tespit edebilmek için kafatası üzerinde incelemelerde bulundu. Dikkatlice çekilen fotoğrafları kullanarak kemik hasarının bulunduğu alanlar ile standart kemik parçaları arasındaki mesafelerin ölçülerini çıkardı. Bu fotoğrafların analizleriyle hasarın tam olarak nerede oluştuğuna dair olasılıklar azaltıldı.⁶³

Hanna Damasio'nun incelemeleriyle birlikte David Ferrier'in iddiası onaylanmış oldu. Beyinde oluşan doku kaybına rağmen, demir çubuk motor ve dil yetileri için gerekli olan alanlara zarar vermemiştir. Sol yarıküredeki hasar, sağdan daha yaygındır ve frontal bölgenin ön kesimleri arkaya göre daha fazla zarar görmüştür. Hasar, iki yarıkürenin orta ve iç yüzeyindeki ön alın kabuklarında oluşmuştur ve prefrontal kortekslerin yan veya dış yan bölgeleri herhangi bir zarar görmemiştir. Kazada ventromedial prefrontal olarak adlandırılan bölge karar verme mekanizmasının sağlıklı işleyişi için son derece önemlidir ve Phineas Gage'de de gerçekten bu bölge zarar görmüştür.⁶⁴

Gage'in, farkında olmadan davranış bozukluklarında beyin topografyasının incelenmesi, nörocerrahinin gelişimi ve son olarak beyin rehabilitasyonunun incelenmesi de dahil olmak üzere nörolojiye çeşitli alanlarda büyük katkılarda bulunduğunu ayrıca belirtmekte fayda var. *Gage vakasının* nöropsikiyatrinin gelişim aşaması üzerinde de muazzam bir etkisi olmuştur. Gage'in davranışlarında gözlemlenen spesifik değişiklikler, beyin fonksiyonunun lokalizasyonu hakkındaki teorilerin doğuşuna işaret ediyordu. Böylece bilim insanlarına akıl yürütme, davranış ve sosyal biliş gibi üst düzey eylemlerde frontal korteksin rolü hakkında bilgi veriyordu. O yıllarda, nöropsikiyatri henüz emekleme aşamasındayken, Gage'in olağanüstü hikayesi, ön lobun kişilikle ilgili olduğuna dair ilk kanıtlardan biri olarak kabul edildi ve bu, onun dünya tıp tarihindeki dikkate değer mirasını sağlamlaştırmasına da yardımcı oldu.⁶⁵

⁶² A.g.e., s. 27.

⁶³ A.g.e., s. 38.

⁶⁴ A.g.e., 38-40.

⁶⁵ Ricardo Vieira Teles Filho, "Phineas Gage's Great Legacy", *Journal of Dement Neuropsychologia*, Vol. 14(4), Brazil, 2020, p. 421.

Gage vakasının ilerlemesine katkıda bulunduğu lokalizasyonculuk yaklaşımı nörobilimin gelişim açısından en önemli çağlarından biridir. Beynin işlevlerini saptayan ve beyin haritalama olarak da adlandırılan lokalizasyonculuk çalışmaları ilk olarak frenologlar tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶⁶ Frenologlar, kafatasını birbirinden farklı onlarca bölgeye ayırdılar ve bu bölgelerin anatomik çizimlerini ve büstlerini yaptılar. Bu bölgeler, sözüm ona evrensel olarak kabul edilen psikolojik niteliklerin terimleri idi. Son derece muğlak olan bu terimler, belirlenen bölgeleri “Ağzı Sıkılık”, “Hayvan Sevgisi”, “Sezgi”, “İçme Arzusu” gibi isimlerle nitelendiriyordu. Bu psikolojik özelliklerin belirlenmesi kafatasının incelenmesi ve haritası çıkarılmış olan beyin bölgelerinin kafatasındaki çıkıntılarla eşleştirilerek analiz edilmesine dayanıyordu.⁶⁷ Ancak o dönemde frenoloji hareketine muhalif gruplar da vardı. Bu muhalif gruplar, psikolojik işlevlerin beynin birtakım özel bölgeleriyle bağdaştırılmasını zihin-beden ilişkisinin çarpıtılmış bir tablosu olarak gördüler. Hatta bu muhalifler söz konusu beyin haritalama çalışmalarını *beyin mitolojisi* olarak adlandırılıp dalga geçiyorlardı. Lokalizasyonculuk karşıtlarının alternatif olarak gördükleri yaklaşım *eşgüçlülük* yaklaşımıydı. Bu yaklaşıma göre beynin neresinin değil ne kadarının hasar gördüğüyle ilgilenmek gerekiyordu. Hasarın büyüklüğü, zihindeki kaybın da o kadar çok olacağı anlamına geliyordu.⁶⁸

Gage vakası benlik ya da kişilik gibi niteliklerin beynin bir ürünü olduğu inancını besleyecek özelliklere sahiptir. Ancak durumu Manzotti’nin penceresinden anlamaya çalışırsak Phineas Gage’deki davranış değişikliklerinin benlik ya da kişilik gibi fiziksel olmayan soyut kavramlarla ilgili olmadığını görebiliriz. Duygu, tutum ve sosyal davranışlarımızın fiziksel dünyada karşılığı olmayan *folk kültürler* olduğunu biliyoruz. Kazadan önceki kibar, ılımlı, makul olan Phineas Gage’in geçmişte yaşadığı deneyimlerin onda bıraktığı izleri ve gerçek duyguları hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. İyi bir insan olarak bilinen Gage, kendi içerisinde dünyayı acımasız ve kötü bir yer olarak deneyimlemiş olabilir. Duygularımızı manipüle edebilme yeteneğimiz sayesinde hissetmediğimiz şeyleri öyleymiş gibi yansıtmaya yetisine sahibiz. Dünyayı kötü bir yer olarak deneyimlemesine rağmen Gage, bireylerarası uyuma ve toplumsal olarak sorumlu davranma zorunluluğuna inanmış biri olabilir. Bu basit bir şekilde ahlaki seçimlerle

⁶⁶ John S. Allen, *Beynin Yaşamları*, Çev. Devin Keleş, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 51.

⁶⁷ Antti Revonsuo, *Bilinç-Öznelliğin Bilimi*, Çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İst., 2010, s. 98.

⁶⁸ Mark Solms ve Oliver Turnbull, *Beyin ve İç Dünya-Özel Deneyimin Sinirbilimine Giriş*, Çev. Hakan Atalay, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 71.

açıklanabilecek bir durumdur. Beynindeki yapısal bozulmalar Gage'in elinden bu seçim inisiyatifini almış olabilir. Gage, kendisini toplumsal uyuma entegre edecek davranış ya da ketlemeleri gerçekleştirebileceği organının bir bölümünü kaybetmiştir. Dolayısıyla kazadan sonraki *yeni* Gage'in duygu ve tutumları aslında gerçekten kötü ya da olumsuz olarak deneyimlediği dünyaya karşı ketleyemediği tepkisinden ibaret olabilir. Aksi durumda Gage'in kazadan sonraki *yeni* kişiliği ya da benliği diye adlandırılan duygu ve tutumlar başka nereden beslenebilirdi ki?

İllüzyon ve halüsinasyon gibi standart algıdan farklı olduğu düşünülen algı biçimlerine ileride değineceğiz. Şimdi geleneksel görüşlerin meydana getirdiği, Manzotti'nin *fazla basitleştirilmiş nesne* olarak tabir ettiği anlayışa bir göz atalım. Manzotti, *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda ileri sürdüğü görüşlerinin daha önce etraflica düşünülmemesinin nedenini *fazla basitleştirilmiş nesne* yaklaşımına bağlar. Filozoflara göre nesneler temsil etme özelliğine sahip, zamandışı ve ayrık tekillerken, bilim insanlarına göre ise kuvvet alanlarının bir arada tuttuğu molekül kütleleridir. Manzotti'ye göre ise bu iki yaklaşım da deneyimlerimize çok uzaktır. Kavramsallaştırılan, zaman-dışı olarak konumlandırılan ve tek başınalık özelliği yüklenen felsefi yaklaşımın nesnesinin deneyimlenebilmesi olanak dışıdır. Bilimin nesne yaklaşımı da zaten tamamen insanın deneyimi dışında kalan yöntemleri içerir. Problemimiz, zihin ve zihnin ne olduğu ise zihin açısından deneyime dahil olan yani gerçekten deneyimlenebilen bir alanda ilerlememiz zorunludur. Bilimsel açıdan *fazla basitleştirilmiş bir nesne* sadece modellemelerle tanımlanabilen bir nesnedir ve deneyimlerimizi aşar. Hayatımız boyunca bilimin söz konusu nesneleriyle hiç karşılaşmayız. Manzotti, *Yayılmış Zihin Kuramı*'nı bu yönüyle aynı zamanda bir *Nesne Kuramı* olarak da isimlendirir.⁶⁹

Fenomenal görüş, deneyimlediğimiz nesnenin ardında daha yüce bir varlık arar. Bilim ise deneyimlediğimiz nesnenin aslında duyumsadığımız şey olmadığını ve daha karmaşık ilişkilerden oluştuğunu söyler. Nesneye daha yüce anlamlar katmaya çalışıyor gibi duran bu açıklamalara rağmen Manzotti'nin *fazla basitleştirilmiş nesne* ifadesini kullanması garip bir söylem gibi durabilir. Ancak bizlerin deneyimlediği nesneler hem fenomenal görüş hem de bilime göre gerçeği vermemektedir. Dolayısıyla her iki yaklaşım için de duyularımızla deneyimlediğimiz nesne, gerçeklik açısından yetersiz ve pasiftir. Manzotti ise bizlerin deneyimlediği nesneyi mutlak güç olarak belirleyerek ona hak ettiği

⁶⁹ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 40.

rolü vermiş olur. Deneyim, nesnenin kendisidir ve deneyimi oluşturan da nesnenin beden üzerindeki aktif müdahalesidir.

Zihnin açıklanabilmesi açısından deneyimi bu kadar merkeze alan Manzotti'ye göre nesne, gerçekleşmeyi bekleyen değil gerçekleşen bir şeydir. Bir deneyimle ilişki kurmadığı sürece nesne bir hiçtir. Geleneksel görüşe göre nesneler orada öylece durup algılanmayı bekleyen varlıklardır; nesne kalıcı, algı ise geçici ve öznel. Böylece zihin bir nesneyi uzak, yakın, bulanık, net, dokunulabilir gibi birçok şekilde algılayabilir. Nesnenin ne şekilde algılandığından zihin sorumludur. Ancak Manzotti, bir nesnenin birçok farklı şekilde algılanması yerine birçok nesnenin meydana geldiği radikal bir görüş ileri sürer. Çünkü nesneler bedenlerin nedenselliği yoluyla meydana gelirler. Böylece bedeninin nedensel özellikleri her defasında nesneyi tekrar tekrar meydana getirir. Masada duran bir elmaya baktığımda bir elma meydana gelir. Kafamı çevirip tekrar baktığımda tekrar bir elma meydana gelir. Bedenim ve koşullar değiştikçe nesne de değişir. Ancak görülen elma zihinsel bir alan içinde yaratılan fenomenal, zihinsel ya da Berkeleyci bir elma değildir.⁷⁰

George Berkeley (1685-1753), zihinlerin varlığını olumlayan ve sonlu ve sonsuz olmak üzere zihnin iki çeşit olduğunu savunan bir filozoftur. Sonsuz zihin her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve en mükemmel olan gibi bütün kutsal öznitelikleri kendinde taşıyan Tanrı'dan başkası değildir. İnsanlar ise sonlu zihinlere sahiptir. Berkeley için idelerin (düşünceler) varlığı zihinlerin varlığına kanıt teşkil eder. İdelerin varlığı, onların algılanmış olmalarıdır ve algılayanlar yani zihinler var olmasaydı ideler algılanmış olmazlar, dolayısıyla da var olamazlardı. Bununla birlikte Berkeley'e göre bir zihin ya da benliğin ayrı bir ide olmadığı açıktır. Bir zihin idelerin sahibidir; bu nedenle de ideler arasında kabul edilemez. İnsan zihinleri söz konusu olduğunda indirgenemez bir biçimde etkin ve öznel olan zihinler kendi kendilerini doğrudan algılamazlar.⁷¹

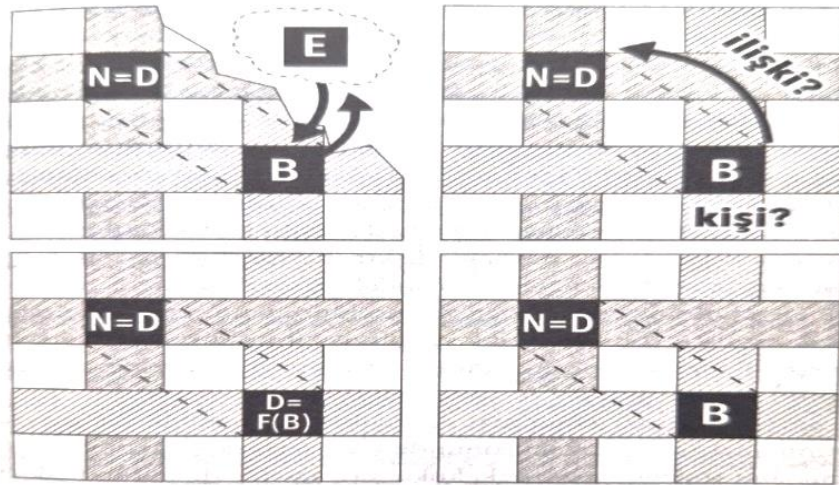
Berkeley'e göre fiziksel tözlerin varlığı imkânsızdır. Mutlak ve yegâne tözler zihinsel ve ruhsal olanlardır. Ruh ya da algılayandan başka hiçbir tözün bulunmadığı kesindir. Maddenin var olmadığını ileri süren Berkeley, bu inancını desteklemek için bir şeyin var olduğunu söylemenin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır. Bir şeyin var olduğunu söyleyebilmemiz için o şeyin algılanmış ya da algılanabilir olduğunu

⁷⁰ A.g.e., s. 42.

⁷¹ Stephen Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, Çev. Ayhan Derekö, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 123.

söylememiz gerekir. Maddesel töz Berkeley'in ünlü sözü *esse est percipi* yani *var olmak algılanmaktır* koşulunu sağlamaz. Çünkü madde hiçbir şekilde doğrudan algılanamaz; çünkü bizler ancak kendi idelerimizi algılarız. Algılanmak, var olmanın mutlak anlamıyla maddenin varlığından söz edilemez.⁷² Buna göre ne olup bitiyorsa sadece ruhta olmaktadır. Berkeley'in yaklaşımlarının düalist bir yaklaşımdan kesin olarak ayrıldığını da özellikle belirtmek gerekir. Çünkü nesneler yalnızca zihinde varlık göstermektedir ve gerçekten var olanlar yalnızca ruhlardır.⁷³

Berkeley, maddenin varlığını reddederken ve mutlak varlığın zihin olduğunu ifade ederken Manzotti, böylesi bir idealizmin tam karşısındadır. İçsel ve zihinsel bir alan olmadığı gibi fiziksel varlığı kesin olan maddeyi deneyimleyen ve onu varlığa getiren de yine fiziksel olan bedenlerimizdir. Doğanın, varoluşu bedenlerimizin nedensel bir yan ürünü olan kısmını deneyimliyoruz. Bedenlerimizin nedenselliği yoluyla meydana gelen bu nesnelerle aynı şeyiz. Bu nesneler hiçbir şekilde bedenlerimizin içinde değiller. Bu nesnelerin var olabilmesi için bedenler de ne gerekli ne de yeterli nedensel koşullardır. Ancak bedenler *olumsal* nedensel koşullardır. Belli bir olumsuzluktaki herhangi bir beden, bir nesnenin meydana gelmesi için yeterlidir.⁷⁴

Şekil 2. Döalizm, ilişkiselcilik, beyin-özdeşliği kuramı ve yayılmış zihin kuramlarından oluşan deneyim modelleri⁷⁵

⁷² A.g.e., s. 123.

⁷³ Jerome A. Shaffer, *Zihin Felsefesi*, Çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 63.

⁷⁴ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 43.

⁷⁵ A.g.e., s. 45.

Manzotti, bilincin ünlü Belçikalı ressam René Magritte'in (1898-1967) *İnsani Durum* tablosuna benzetilmesinden yakındır. Bu tablo ve sanatçının diğer tablolarındaki nesneler sanki insandan dünyaya açılan bir algı penceresinin görüntüleri gibi tasvir edilir. Manzotti'ye göre insanın deneyimi pencerenin dışındaki nesnedir. Pencerenin iç tarafı sadece nesneyi meydana getiren nedensel koşulları barındırır. Bedenimiz bir çerçevedir ve çerçevenin ardındaki Magritte'in odası aslında boştur. Bizler pencerenin içinde değiliz ve çerçeve ile özdeş de değiliz. Pencerenin dışında olan çerçevenin nedensel olarak oluşturduğu şeyleriz.⁷⁶

Şekil 3. René Magritte'nin *İnsani Durum* tablosu⁷⁷

Manzotti, bir hayal ülkesi imgesi kullanarak kuramını bu hayal ülke üzerinden desteklemeye çalışır. Hayal ülkesinin adı *Shangri-La*'dır. *Shangri-La* gerçekte de Çin'in Yünnan eyaletine bağlı Diqing Tibet Özerk İli'nin merkezi olan bir şehirdir.⁷⁸ Ancak Manzotti'nin *Shangri-La* adını İngiliz yazar James Hilton'un 1933 tarihli *Yitik Ufuklar* adlı romanında anlattığı bir hayal ülkeden almış olması daha muhtemel görünmektedir.

⁷⁶ A.g.e., s. 49.

⁷⁷ Refik Yalur, "René Magritte'in Sürrealist Tavrının Afiş Tasarımına Etkisi", *Aydın Sanat Dergisi*, Sayı 10, Aydın, 2019, s. 147.

⁷⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Shangri-La_City (Erişim tarihi: 13.07.2024).

Manzotti, bu hayal ülkesinde yanlış algılamanın olanaksız olduğu olağanüstü bir olanaklar dünyası hayal etmemizi ister. Bu hayal ülke bizim dünyamızla aynı fiziksel özellikleri barındırır. Genetik mutasyonlar nedeniyle bu ülkedeki insanlar rüya görmezler. Algı yanılsaması, illüzyon ya da halüsinasyona benzer herhangi bir yanılsama deneyimlememişlerdir. Genetik sıçramalar nedeniyle gözdeki kan damarları ve sinirleri gözün dış kısmındadır. Bu nedenle kör nokta diye bir şeyin varlığından bile haberdar değillerdir. Yüksek dağların güneş ışınlarını engellemesi nedeniyle bir artimge deneyimi de yaşamamışlardır. Ancak bir dizi genetik sıçrama ve çevresel farklılıklar dışında *Shangri-La*'daki insanlar bizimle aynı özelliklere sahiplerdir. Herhangi bir yanlış algılama deneyimi yaşamadıklarından, buna yönelik bir nesne ya da deneyim kuramı geliştirme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Nesne ve deneyim kuramları sahip oldukları deneyimlerle bir ve aynıdır. Dolayısıyla onlara göre *bir nesneyi algılamak, o nesne olmaktır*. Fiziksel sıfatı da aslında hiç kullanılmamıştır; çünkü zihinsel ya da fiziksel ayrımları onlar için bir tartışma konusu bile olmamıştır. Böylece görünen ve gerçeklik gibi ayrımlar da yoktur. Manzotti, bu hayal ülkeyi tasvir ettikten sonra aslında *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın bizim de *Shangri-La*'da yaşadığımızı savunduğunu söyler. Çünkü *Shangri-La* halkıyla aramızdaki genetik mutasyon farkları nedeniyle bizim yaşadığımız illüzyon, halüsinasyon ve rüya gibi algılarda bile bu algılara karşılık gelen fiziksel bir nesne, olay ya da özelliğin varlığı söz konusudur. İllüzyon, halüsinasyon ya da rüya olsa bile her şey fizikseldir.⁷⁹

⁷⁹ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 53

II. BÖLÜM

NESNEYİ YENİDEN TANIMLAMAK

Deneyimi anlama çabalarında şimdiye kadar yapılmış en büyük hatalardan biri nesnenin ne olduğuna odaklanmadan ve nesneyi ihmal ederek sadece zihne bir açıklama getirmeye çalışmak oldu. Amaç zihni anlamaksa en çok zaman ayrılması gereken nokta da sözüm ona yine zihnin kendisi olmalıydı. Bu tür çalışmaların nesne anlayışı, yine geleneksel görüşün etkisi altında kalarak en önemli problemlerden birini yani nesnenin analizini ihmal etmeye devam ediyor. Klasik anlayışın nesnesi zamansız, mutlak ve ideal bir biçimde orada öylece hareketsiz duruyor.⁸⁰

Manzotti'ye göre deneyimimizi anlamamızın öncelikli anahtarı nesnenin doğasını anlamaktan geçer. Ancak burada merkeze alınması gereken, deneyimin nesneyle olan ilişkisidir. Bilimin soyutladığı nesne kavramıyla deneyimin açıklanabilme olanağı yoktur. *Bilimin nesneyi soyutlaması* ifadesinden nesnenin hiçbir zaman deneyimlenemeyecek özelliklerinin ön plana çıkarılması anlaşılmalıdır. Fenomenal görüşün görünen ve gerçek nesne ayrımı da zaten tüm tutarsızlığıyla orada duruyor. Bu çalışmadaki problemimizin temel amacını deneyim oluşturuyorsa deneyimleyemediğimiz bilimsel ya da geleneksel nesne kavramıyla varabileceğimiz bir yer de yoktur.⁸¹

Nesneler görelî, nedensel ve zamansal olarak oluşmuştur. Biz neyi deneyimliyorsak deneyimlediğimiz nesneler de o özelliklere sahiptir. Bir kırmızı elma deneyimliyorsak algıladığımız şey, algımızın seçip ayırdığı ve belli bir uzay-zamandaki kırmızı elmadır. Zamansallık nesnenin ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü nesne zamansaldır ve zamana bağlı olarak oluşur ve oluşmaya devam eder. Zamansaldır ve aktiftir; bedenlerimizi etkiliyor olması bu aktifliğin kanıtıdır. Bedenlerimizin özellikleri nedensel süreçler meydana getirir ve bedenlerimizin sunduğu özelliklere göre nesneler de var olur. Farklı bedenler aynı fiziksel sürece dahil olsalar bile nedensel farklılıkları nedeniyle farklı nesneleri seçip ayırırlar.⁸²

Manzotti, nesneyi, bedenimizi nesneyle uygun koşullara getirdiğimiz her zaman, kendini tekrar eden bir oluşum olarak tanımlar. Dolayısıyla, film kareleri analojisini hatırlatarak diyebiliriz ki aynı olarak algıladığımızı düşündüğümüz nesne aslında bir

⁸⁰ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 57.

⁸¹ A.g.e., s. 58.

⁸² A.g.e., s. 62.

özdeş nesneler dizisidir. Kuramın *Galileocu nesne* anlayışından farkı, Galileo'nun nesnesi vardır, *yayılmış nesne* ise gerçekleşir. *Yayılmış nesne* buzdolabının içindeki ışığa benzetilebilir. Kapağı açtığımızda ışık yanar, kapattığımızda ise ışığın söndüğünü biliriz. Ancak yine de kapağı kapattığımızda içerdeki ışığın yanıp yanmaması gördüğümüz şey konusunda bir fark yaratmaz. Işık, bizim açımızdan ancak bedenimizin oluşturduğu nedensel koşul yoluyla meydana gelir. *Yayılmış nesne* de tıpkı buzdolabı ışığı gibi, belirli ayırıcı özellikleri olan bir beden hazır bulunduğu anda meydana gelir. Burada bedeni bir içsel dünyaya sahip özel bir varlık olarak düşünmemeliyiz. Beden, kendisi de bir nesne olarak nedensel süreçlerin tamamlanması için gereklidir. Örneğin bedende yer alan *göz nesnesi*, ışık ışınlarının var olması için gerekli nedensel koşulları sağlar.⁸³

Manzotti'ye göre bu durumda sorulabilecek en doğal soru, etrafta insan olmadığında nesnelerin orada olup olmadığıdır. İtalyan düşünür, bu soru için İtalya'nın Mantua kasabasındaki Rönesans yapıtlarından biri olan Leon Battista Alberti'nin Sant'Andrea Bazilikası'nın cephesini örnek nesne olarak kullanır. Düşünüre göre cephe, var olmak için belirli özelliklere sahip bir bedene gereksinim duyar. Yeterli özelliklere sahip bir beden nedeniyle bu yapının cephesi karmaşık geometrik şekiller kümesi yoluyla gerçekleşir. Bir beden olmadan cephenin ziyaret edilebilmesi mümkün değildir. Bir cephenin var olabilmesi için bir bedenle nedensel bir ilişki içerisine girmesi gerekir. Kimse yokken orada olan şeyi Manzotti, *Tanrı'nın binaya bakışı* metaforuyla ifade eder.⁸⁴ Fiziksel dünyada bir şeyin meydana gelebilmesi için iki ya da daha fazla etkin nedene ihtiyaç vardır. Oluş, diğer her şeyden izole ve başka hiçbir şeyin etkisi olmadan meydana gelen bir süreç değildir. Bedenlerimiz sayesinde, algılanan şey de var olmaktadır. Algılama, fiziksel bir süreçtir ve hiçbir zihinsellik gerektirmez. Algılamayı zihinsel varlıklar üreten bir faaliyet olarak değil, dışarıdaki nesneleri seçip ayıran bir süreç olarak düşünmeliyiz.⁸⁵

Yayılmış Zihin Kuramı'nda nesneler görelidir. Ancak bu görelilik idealizmin öznelerinden ziyade *diğer nesnelere göre olmaktır*. Bu göreliliğin zihinsel, içsel ya da ruhsal gibi özellikleri yoktur ve görelilik fiziksel bir kavramdır. Kuramın görelilik

⁸³ A.g.e., s. 62.

⁸⁴ A.g.e., s. 64.

⁸⁵ A.g.e., s. 65.

anlayışı bağıl hız kavramıyla benzer özelliklere sahiptir. Bağıl hız da bir görelilik durumudur ancak yine de bu görelilik doğanın dışına çıkılmasını gerektirmez.⁸⁶

Manzotti, bağıl hız ve deneyimin göreliliği meselesini üç farklı aracın hızlarını karşılaştırarak açıklamaya çalışır. 80 km/saat hızla sürülen bir Ford, 112 km/saat hızla sürülen bir Tesla, 128 km/saat hızla sürülen bir Ferrari ve 64 km/saat hızla sürülen bir kamyonun karşılaştırması yapılır. Tüm hızların araziye göre olduğunu da hatırlatmakta fayda var. Burada kamyonun bağıl hızını ele aldığımızda Ford'a göre 16 km/saat, Tesla'ya göre 48 km/saat ve Ferrari'ye göre ise 64 km/saat etmektedir. Her sürücü için arabanın hızı değişmektedir ve hızlar değiştikçe değişim de devam eder. Bununla birlikte kamyonun hızını diğer hiçbir araç deneyimleyemediği için kamyonun hızı yani deneyimi ise özeldir.⁸⁷

Her ne kadar hız kadar basit olmasa da beden de hız kavramına benzetilebilir. Bedenler hız kavramına göre çok daha karmaşık, girift, eklemli ve düşünmesi zor koşullar yaratırlar. Çok daha karmaşık olmalarına rağmen hız kavramında bulunan mantıkla aynı mantığı taşırlar. Farklı hızlardaki arabaların meydana getirdiği bağıl hız gibi, bedenler de karmaşık nedensel süreçleri meydana getirirler. Kamyonun diğer arabalara göre oluşan bağıl hızı gibi nesnenin de farklı bedenlere göre farklı renkleri, ölçüleri ve şekilleri vardır. Bir fincan herhangi birinin görme sisteminde beyaz, görme sistemi adaptasyona uğramış birinde ise açık sarı görünebilir. Bir fincan birinin eline göre sıcak, bir başkasının eline göre ılık olabilir. Tüm bu örnekler farklı bedenlerin sundukları nedensel özelliklerdir ve hiçbir zihinsel özelliğe ihtiyaç duymazlar. Dünyamız fiziksel ve görelidir.⁸⁸

Varoluş, doğası gereği görelidir. Ancak bu görelilik içsel bir yaratımın ürünü değil yine bir nesne olan bedenin olumsal özelliklerine bağlıdır. Manzotti, Platon'un *Sofist* diyalogunda geçen esrarengiz bir karakterin varoluş ve nedensel etki arasındaki ilişkiye değindiğine dikkat çeker. Manzotti'nin aktarımıyla bu pasaj şu şekildedir:

Belli bir güce sahip olan her şey ya doğal olarak bir başkasında değişiklik yapar ya da en önemsiz neden bile, ufak da olsa onda etki bırakır. Var olma, güçten başka bir şey değildir.⁸⁹

⁸⁶ A.g.e., s. 68.

⁸⁷ A.g.e., s. 68.

⁸⁸ A.g.e., s. 69.

⁸⁹ Platon, *Sofist*'ten akt. Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin...* s. 70.

Düşünür, bu pasajı çığır açan bir pasaj olarak değerlendirir ve gücün başka bir nesneye göre var olma durumundan başka bir şey olmadığını ifade eder. Varoluş bir nedendir ve nedensel ilişkiler bir şeyin başka bir şeye göre var olmasının yegâne yoludur. Dünya da bedenlerimize göredir. Bedenlerimiz değişseydi ya da farklı bir bedene sahip olsaydık nesneler ve etkileri de farklı olurdu. Etkilerin farklı olması görelî nedenleri de değiştirirdi. Mevcut deneyimlerimiz, mevcut bedenlerimizin bir sonucudur. Dolayısıyla nesnelerin mutlak bir var oluşları yoktur. Var oluş güçtür ve bu gücün özelliklerinden ibarettir.⁹⁰

Galileocu nesneler, Platon'un *idealar*ının modern varlıklar kılığında tekrar vücut bulmuş halidir. Deneyimlenmediğinde ideal olarak soyutlanmış bir şekilde orada duran nesne, kullanışlı ama yanıltıcı bir nesnedir. *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın nesne anlayışının idealizmi çağrıştırmaması muhtemel gibi durur. Ancak kuramın nesnesi, idealizmde olduğu gibi zihinsel değildir. *Yayılmış nesneler*, fiziksel olan bedenlerimize bağlı olarak meydana gelen gerçek fiziksel nedenlerdir. Gerekli olan tek durum nedensel bir koşul oluşturacak bir beden varlığıdır. Manzotti'ye göre biz bedenlerimiz değiliz ve bedenlerimiz aslında olamayacağımız tek şeydir. Dolayısıyla nesneleri aslında biz yaratmayız; onları meydana getiren biz olmayan bedenlerimizin nedenselliğidir. Deneyimlerimiz nesneyle özdeşdir. Yani deneyimlerimiz nesneden ayrı tutulamaz.⁹¹

Daha önce de sözü edildiği üzere Manzotti'ye göre algılanan şey, aynı nesnenin farklı şekilleri değildir. Algılanan şey farklı görelî nesnelerdir. Burada duyuşal modaliteler önemli bir rol oynar. Farklı duyuşal modaliteler farklı nesneleri seçip ayırır. Görme, duyma, dokunma gibi farklı duyular farklı nedensel süreçlerdir ve dolayısıyla farklı nesne kümeleri meydana getirirler. Her bir duyuşal modalite nesnenin farklı bir şekilde görülmesiyle ve ayrıca farklı bir nesne görmekle eşdeğerdir.⁹²

Sahip olduğumuz tüm duyuşal modaliteler farklı nesnelerin meydana gelmesi için farklı nedensel yapıları oluştururlar. Duyuşal modaliteler belirli nitelikleri ekleyemez ve onlara sahip de olamazlar. Duyuşal modaliteler bir nesneler grubudur.⁹³

Duyuşal modaliteler belli bir ortamda seçilip ayrılabilen nesnelerin yalnızca bir kısmını oluşturur. Gözlüklü ya da gözlüksüz bakılan bir elmanın sunum biçimleri farklı

⁹⁰ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 71.

⁹¹ A.g.e., s. 73.

⁹² A.g.e., s. 77.

⁹³ A.g.e., s. 79.

bir örnek olarak gösterilebilir. Gözlüksüzken görülen bulanık elma, gözlüklüken görülen net elmadan daha az fiziksel değildir. Her iki nesne de fiziksel ve gerçektir. Bu durum her bir duyuşsal modalitenin oluşturduğu nesneyle aynı niteliklere sahiptir. Gözlük, duyuşsal modalitelerin kendilerine özgü nedensellikleriyle aynı görevi görür. Örneğin dokunma duyuşu nedenselliğinin meydana getirdiği farklı bir nesneyi bu sefer nedensel olarak gözlük yerine getirmektedir. Bulanık ve net elmalar ise kısmen örtüşen farklı fiziksel nesnelerdir. Daha açık ifade etmek gerekirse Manzotti, *aynı nesneyi mi görüyorum, yoksa iki farklı nesne mi görüyorum* sorusuna net bir şekilde *iki farklı nesne* olarak cevap verir. Bedenlerin nedenselliğiyle var olan nesneler, bedenler farklı bir şekilde düzenlendiğinde hep yeniden ve farklı şekilde meydana gelmek zorundadırlar.⁹⁴

Görme sistemini ele alarak konuşacak olursak, gördüğümüz nesnelerin var oluş biçimleri gözün sahip olduğu fiziksel niteliklere bağlı olarak bir derece meselesine dönüşür. İşin içerisine astigmat ya da olağanüstü görme gibi durumlar eklenebilir. Ya da on kat daha gelişmiş bir retinaya sahip olabilirdik; o zaman elma net değil bulanık görünürdü. Tüm bunlar nesnenin varoluşuna bedenle ilişkili olarak bir derece bahşeder. Değişen bedenlerle birlikte söz konusu elmamız çok daha net, bulanık ya da zorlukla seçilebilen bir hal alabilir. Vurgulamak istediğimiz nokta, görme sisteminin varlığa getirdiği bu elmaların hiçbirinin ideal elma olmadığı gerçeğidir ya da ontolojik olarak birinin ötekinden daha iyi olduğu iddia edilemez. Bedenlerin değişimiyle var olan her bir elma bir diğeri kadar fiziksel ve gerçektir. Birçok düşünürün bulanık ve net elmayı aynı nesnenin iki versiyonu olarak düşünmesinin temel nedeni yalnızca bir tane yenilebilir elma olmasından kaynaklanır.⁹⁵

Nesnenin zamansal bir varlık olduğundan daha önce bahsettik. Nesneyi var eden koşullar arasında yer alan etki, nesneden sonra oluşur. Öyleyse etkiler geçmişini değiştirebilirler mi? Etki, yani nedensellik ve zamansal döngü, gelecekte oluşacak etkiler geçmişin bir kısmını belirleyene kadar gerçekliğin doymamış ve potansiyel doğasını ortaya çıkarır. *Şimdinin* nedensel koşulu ve zaman, gelecekteki etkileri doğurur ve böylece *şimdi* geçmişini belirler. Burada anlatılmak istenen mesele nesnenin bir etki üretene kadar var olmaması durumudur. Nesnenin ontolojik durumu nesnenin etkisi ortaya çıkana kadar muğlak kalmaktadır. Dolayısıyla her nesne bir olanaktır ve tamamlanmadığı süreç

⁹⁴ A.g.e., s. 79.

⁹⁵ A.g.e., s. 81.

de bir olanak olarak kalacaktır. Ancak nesnede tamamlanma diye bir durumdan zaten söz edilemez; böylece nesnenin olumsuzluğu da eskimez. Manzotti bu durumu, T. S. Eliot'ın *Burnt Norton* (1936) adlı şiirinin dizeleriyle yansıtmaya çalışır:

Olmuş olabilecek ne varsa bir soyutlamadır
Ebedi bir olanak halinde kalan
Bir kurgu dünyasında ancak.
Olmuş olabilecek ve olmuş ne varsa
Daima şimdiki zaman olan tek bir sonu imler.⁹⁶

Manzotti'nin nesnenin zamansallığı konusunda vurgulamak istediği nokta *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın geriye dönük bir nedenselliği gerektirmediğidir. Nesne, etkileri ortaya çıkana kadar belirsiz kalır ve etkiden nedene doğru geriye bir akış söz konusu değildir. Etki, bir nesneyi önce varlığa getirir ve varlığa gelen nesne de geçmişi değiştirir.⁹⁷

Manzotti, çalışmasında iki tür nesne olduğundan bahseder. Bunlardan birincisini gerçek ve zihnimizin bir parçası olan görelî nesne, ikincisini ise deneyimimizin bir parçası olmayan görelî nesne olarak tanımlar. Bu nesnelerden ikincisi, bilimin ve tûmdengelimî birinci tür nesnelerden çıkarım yaparak elde ettiğî nesnelerdir. Kızılötesi ışımlar bu çıkarımlara örnek olarak gösterilebilir. Kızılötesi ışımlar kimsenin deneyiminin bir parçası değildir; ancak diğêr varlıklar üzerindeki etkileri yoluyla onların var olduklarını biliriz. Birinci gruptan bahsetmeye zaten gerek yok; çünkü kuramın temelini zaten birinci tür nesneleri açıklamak oluşturuyor.⁹⁸

Temel problem fenomenalizme ait nesne özelliklerinin devreye girmesiyle başlıyor. Fenomenal yaklaşımlar nesnede esrarengiz bir yön arama ve esrarengiz bir yön olduğunu iddia etme ısrarıyla içinde yaşadığımız dünyayı bir şüphe girdabına dönüştürdü. Bu şüphenin hiçbir zaman bilimsel ya da tutarlı felsefî bir dayanağı olmadı ve zamanını salt içi boş kuramlar üretmekte harcadı. Çünkü kesin olan şudur ki, bahsedilen esrarengiz fenomenal özelliklerin herhangi bir şekilde deneyimlenme olanağı yoktur.⁹⁹

Deneyim ve nesne özdeşliğini destekleyen bir başka bariz gösterge de deneyimlediğimiz dünya ve çevrenin nedensel ilişkide olduğu bedenimizin özelliklerine

⁹⁶ T. S. Eliot, *Burnt Norton* 'tan akt. Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*... s. 85.

⁹⁷ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 86.

⁹⁸ A.g.e., s. 89.

⁹⁹ A.g.e., s. 90.

mükemmel bir şekilde uymasidir. Nedensel etki meydana getiren bedenle fiziksel özellikler, hiçbir boşluk bırakmayacak şekilde eşleşirler. Manzotti burada *ideal* bir eşleşmeden bahsetmez; söz konusu mükemmel eşleşme sadece görevini eksiksiz bir şekilde yerine getiren bir eşleşmedir. Nedensel etki yani beden değişseydi, deneyimlenen nesne de değişirdi ve büyük olasılıkla mükemmel eşleşme yine gerçekleşirdi.¹⁰⁰

Bedenlerimizin nedensel etkisi sayesinde meydana gelen nesnelerin varoluş biçimleri bedenlerimize göredir. Manzotti bu durumu bedenlerin sahip olduğu mevcut özelliklerle meydana gelen nesnelerin bir *alt kümesi* olarak adlandırır. *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda *alt küme* kavramı son derece önemlidir ve bedenın meydana getirdiğı nesnelerin mevcut özelliklerine gönderme yapar. Örneğın insan bedenleri farklı bir nesne *alt kümesi* meydana getirirken farklı özelliklere sahip bir beden farklı bir nesne *alt kümesi* meydana getirecektir. Manzotti, *alt küme* kavramını etolog Jacob von Uexküll'ün (1864-1944) *Umwelt* kavramıyla açıklamaya çalışır.¹⁰¹ Uexküll, Almanca *çevre* anlamına gelen *Umwelt* sözcüğünü bireysel varlıklar ile bu bireysel varlıkların çevresini birbirinden ayrı tutmak amacıyla kavramsallaştıran ilk bilim insanı ve düşünürdür. Uexküll, Hamburg Üniversitesi Çevre Araştırmaları Enstitüsü'nün kurucusudur ve günümüzdeki gündelik yaşamın en önemli problemi durumuna gelen çevre üzerine ilk bilimsel araştırmaların yolunu açan kişidir.¹⁰² Uexküll'e göre, hayvanlar kendi bedenlerinin nedensel özellikleri tarafından nedensel olarak belirlenen doğanın bir *alt kümesinde* yaşarlar. Uexküll, 1909'daki temel çalışmasında – ki bu çalışma 1957'de *A Stroll Through the Worlds of Animals and Men* (Hayvanların ve İnsanların Dünyasında Bir Gezinti) olarak yayımlanmıştır – *Umwelt* kavramını şu şekilde açıklamaktadır.¹⁰³

İlk önce her yaratığın etrafını, sadece onun bilebildiği algılarla dolu kendi dünyasını temsil edecek şekilde, hayalî bir sabun köpüğüyle kaplayalım. Yeni bir dünya ortaya çıkar. [...] Hayvanların edimlerinin sayısı artarken, *Umwelt*'lerinde bulunan nesnelerin sayısı da artar. Bu sayı, deneyim edinebilen her hayvanın bireysel yaşam süresi boyunca artar.¹⁰⁴

¹⁰⁰ A.g.e., s. 90.

¹⁰¹ A.g.e., s. 90

¹⁰² Hoimar V. Ditfurth, *Bilinç Gökten Düşmedi*, Çev. Veysel Atayman, Alfa Yayınları, İstanbul, 2021, s. 271.

¹⁰³ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 90-91.

¹⁰⁴ Jacob von Uexküll, *A Stroll Through the Worlds of Animals and Men*'den akt. Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*... s. 91.

Bu açıklamaya bakarak insan yani *ben* de kendi bedenimizin nedensel etkilerinden dolayı oluşan fiziksel dünyanın bir *alt kümesinde* yaşar ve *ben* bu *alt kümeyle* özdeşir diyebiliriz.¹⁰⁵

Umwelt'in kelime yapısına bakıldığında ise bu kavramın anlam ve çeviri bakımından birtakım sıkıntıları beraberinde getirdiği görülür. Uexküll'ün çalışmalarında yaygın olarak kullandığı yöntemlerden biri kavramların kullanılagelen anlamlarını dönüştürmesidir. *Umwelt* sözcüğünün yaygın anlamı *çevreyi* niteler. Uexküll, kavramdan bu anlamı uzaklaştırır ve bedensel özellikleri ön plana çıkararak iç ve dış dünyaların birlikteliğine gönderme yapar. Bu nedenle çağdaş biyoloji çalışmalarında *Umwelt* kavramının iki farklı kullanım alanı vardır. İngilizce çevirilerde de *subjective world*, *surrounding world*, *environment* gibi kullanımlara rastlanır ancak kavramı *Umwelt* olarak orijinal haliyle kullanan yazarlar da mevcuttur. Bu kavram *um-* (etrafında anlamında bir edat) ve *welt* (dünya) sözcüklerinin birleşiminden oluşur. Uexküll'ün kavramları dönüştürme eğilimi göz önüne alındığında, *Umwelt* kavramının da çeviriye başvurulmaksızın Almanca haliyle kullanılması anlam karmaşasının önüne geçmek adına önemli görünmektedir.¹⁰⁶

Her canlı yaşayabilmek için sahip olduğu bedensel özellikler doğrultusunda dünyayı modellemek zorundadır. Bu modellemeler zorunlu olarak sahip olunan bedensel özelliklerle kurulur. Örneğin hayvanların dünyayı modellemek için kullandıkları değişkenler biz insanlarınkinden farklıdır. Psikologlar arasında bu durum *hayvanların gerçeği algılaması* olarak da adlandırılır. Keneler kör ve sağırdırlar; onların dünyasında belirleyici ve önemli sinyaller, sıcaklık ve bütirik asit kokusudur. Hareket yetilerini, yankıları kullanarak gerçekleştiren yarasalar için ses dalgaları merkezi bir algı dünyasıdır. Her canlının sahip olduğu bedensel özellikler doğrultusunda çevreyi kendine özgü algılayış biçimleri vardır. Bu algılarla da dış gerçekliği kendilerine göre yorumlarlar. Uexküll'ün *Umwelt* kavramının ifade ettiği tanım özet olarak bu şekilde ifade edilebilir.¹⁰⁷

Yayılmış Zihin Kuramı'nın *nesne, dolayısıyla algı, bedene göre var olur* düşüncesi *Umwelt* kavramıyla da bağdaşmaktadır. Manzotti, özdeşlik kuramı bu kadar tutarlılık gösterirken, birçok düşünür ve araştırmacının neden hâlâ zihnin fiziksel

¹⁰⁵ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 91.

¹⁰⁶ Eylül Tuğçe Alınçık Özyer, "Farklı ve Sürekli: Uexküll'ün Umwelt'ine Gezintiler", *Kaygı Dergisi*, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 21 (1), Bursa, 2022, s. 153

¹⁰⁷ Michio Kaku, *Zihnin Geleceği*, Çev. Emre Kumral, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 357

dünyadan farklı olduğuna dair görüşler belirttiklerini kendisine sorar. Bunun nedeni hem araştırmacıların hem de sıradan insanların, zihni bedene bağlı bir şey olarak görmesinden kaynaklanır. Dolayısıyla da yıllarca sinir sistemi içerisinde bir zihnin izine rastlamak için çabaladılar ve çabalamaya da devam ediyorlar. Manzotti, açık bir şekilde deneyimin varlığını savunmakla birlikte geleneksel fenomenal görünüş kavramının, *qualia* (*nitelceler*) ve buna benzer özelliklerin varlığının içi boş olduğunu iddia eder. Düşünüre göre deneyim vardır ve bu deneyim de içinde yaşadığımız dünyadır.¹⁰⁸

Manzotti'nin varlığını reddettiği *qualia* ya da *nitelceler* zihin felsefesinin en muğlak kavramlarından birini oluşturur. Hintli-Amerikalı nörobilimci V. S. Ramachandran, *qualia*yı bilimsel açıklamaların yetersiz ve eksik kaldığı beyin durumları olarak ifade eder. Aynı türlerin öznel deneyimlerinin birbirlerine aktarılmayacağı fikriyle şekillenen *qualia*, aynı zamanda örneğin bir insanın Amazon elektrik balığı türünün hissettiği elektriği hissetmesinin mümkün olamayacağı düşüncesidir.¹⁰⁹ *Qualianın* türler arası zeminde aynı anlama gönderme yapması da tartışmaya açık bir konudur. Sonuç itibarıyla aynı bedensel özelliklere sahip farklı bireylerin içsel deneyimlerinin eksiksiz olarak bir başkasına aktarılamayacağı düşüncesinin, yapısal olarak farklı bedenler için de geçerli olması *qualia*yı daha da içinden çıkılmaz ve tartışmalı bir noktaya taşır. Manzotti açısından düşünecek olursak bedenlerin yapısal özellikleri nesnenin ne şekilde var olacağını belirliyorsa, eğer varlığını kabul edeceksek bile *qualianın* tür içinde değerlendirilmesi sorunun çözümü için daha umut vadeci olacaktır. Farklı bir türe ait bir *qualia*yı deneyimlemek için o türün bedenine tümüyle dönüşülmediği müddetçe söz konusu *qualia* kısmi ve eksik deneyimler olarak kalacaktır. Gözlerimizi bağladığımızı ve bedenimizin onlarca farklı noktasına, nesnelere yakınlaştıkça onları algılayan hassas sensörler yerleştirdiğimizi düşünelim. Bu sensörler, nesnelerin yakınlık ve uzaklıklarına göre bizlere güçlü ya da zayıf ses dalgaları göndersin. Bu donanımla birlikte birçok fiziksel nesnenin arasında yürüdüğümüzü ya da koştüğümüzü düşünelim. Bir süre sonra gelen ses dalgalarını analiz ederek nesnelere çarpmadan ilerleyebiliyoruz. Bu durum bir yarasanın algısının simülasyonunu andırır. Ancak bu simülasyonu yorumlayan bedenimin nedenselliği ve nesnenin bedenimin nedenselliğiyle var oluş biçimi yine belirli özelliklere sahip insan bedenine aittir.

¹⁰⁸ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 94.

¹⁰⁹ V. S. Ramachandran ve Sandra Blakeslee, *Beyindeki Hayaletler*, Çev. Levent Öztürk, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 283.

“Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” adlı ünlü makalesinde Thomas Nagel de bir türe özgü bir algının farklı bir tür tarafından deneyimlenebilmesinin olanağını sorgular. Nagel’e göre de yarasalar, ekolojasyon ya da sonar adı verilen ve çevrelerinden gelen yansımaları anı, ince ayarlı ve yüksek frekanslı çılgınlıklarla tespit eden bir özellikle dış dünyayı algılarlar. Yarasa sonarının bir algı türü olduğu tartışılmazdır; ancak işleyiş açısından insanın sahip olduğu herhangi bir duyuya karşılık gelmez ve öznel olarak deneyimlemeyi bir kenara bırakalım hayal bile edilmesi olası değildir. Dolayısıyla Nagel’e göre temel yapımız değişmeden bir yarasa ya da eşekarası gibi görünüp davranamayız ve deneyimlerimiz de bu canlıların deneyimleriyle asla eksiksiz ve tam olarak benzeşmeyecektir.¹¹⁰

Düşünür Jonathan Westphal, *qualianın* tanımıyla ilgili başka bir karışıklığı kavramın iki felsefi kullanımındaki çelişkiyle açıklamaya çalışır. Westphal’a göre *qualia* deneyimlerden oluşuyorsa bu deneyimleri gerçekleştiren öznelere ait olmalı ve dolayısıyla da psikolojik öğelerden oluşurlar. Ancak eğer *qualia* deneyimlerin bizzat kendisine ait özelliklerse bu durumda da deneyimi gerçekleştiren öznelere özellikleri olmaları mümkün değildir. Bu durumda *qualia* bir bireyin zihninde herhangi bir şekilde meydana gelen kırmızı renk ve fincan şekli gibi bağımsız metafizik özelliklerden oluşur.¹¹¹

Özü itibarıyla içselci yaklaşımların değirmenine su taşıyor gibi görünen *qualia*, genel olarak bilincin öznel, niteliksel bir yönü olduğunu vurgular ve genel yargı bu özelliklerin fiziksel açıklamasının olamayacağı yönündedir. *Qualia*, bütünüyle betimlenemez, birinci tekil şahıs kavrayışına özel içsel tasarımlardır. *Qualianın* zihin felsefesi terminolojisine girmesinden çok daha önce, yirminci yüzyılın başlarında kullanılan *quale* terimi *duyu verilerine* karşılık gelmekteydi. Duyu verisi, algının dolaysız nesneleri olarak adlandırılır ve bilince *doğrudan verilmiş olanı* ifade eder. *Duyu verilerinden* türetilmiş olan *qualianın* doğasının fiziksel olup olmadığı tartışmalıdır. Bu kavramın en net problemi farklı kişiler tarafından aynı nesne ya da olayın nasıl farklı deneyimlendikleridir.¹¹²

Manzotti’nin öznel bir alana gönderme yapan *qualiayı* yok saymasının nedeni *qualianın* aslında fiziksel dünyadan beslenmesidir. Her bir bireyin deneyim dünyasının

¹¹⁰ Thomas Nagel, *Zihin ve Evren*, Çev. Özge Çağlar Aksoy, Jaguar Yayınları, İstanbul, 2021, s. 141-142

¹¹¹ Jonathan Westphal, *Zihin-Beden Problemi*, Çev. Saliha T. Erdem, Pan Yayıncılık, İst., 2020, s. 24.

¹¹² Özgüç Güven, *Çağdaş Zihin Felsefesi Tartışmaları*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İst., 2023, s. 123.

özel olması ve bir diğer bireyle kesişmemesi *qualia* gibi niteliklerin var olduğuna yönelik yanılgılar yaratır. Yorum, anlam, *qualia* gibi ilişkisel kavram ve duyguların yaşadığımız fiziksel dünyada bir karşılıkları yoktur. Farklı deneyimlere sahip olsak bile deneyimlediğimiz dünyanın aynı fiziksel dünya olması açısından hepimiz aynı noktadayız. Bir elmanın tadından aşırı haz alan bir bireyle aynı elmayı pek de iştahla yemeyen bir bireyin *qualia* açısından hissettiklerinin tat almanın fiziksel açıklamasına herhangi bir katkısı yoktur. Elmaya karşı gelişen haz tavrı aslında fiziksel dünyadan beslenen ve sonrasında psikolojik dillerle manipüle edilmiş özelliklerdir. Dolayısıyla *qualia*, anlam, yorum gibi özellikler deneyimin kapsamı dışında kalan ilgisiz alanlardır.

Qualia, deneyimin içine dahil edilecekse bile içerikte dış dünyayı yansıtacak özellikler aranmalıdır. Fransız psikolog Alfred Binet (1857-1911) psikolojinin aslında maddeyi inceleyen bir bilim olduğunu ifade eder. Çünkü Binet’ye göre psikoloji, nesnenin algıya nasıl dönüştüğünü, nasıl değişime uğradığını, nesnenin nasıl biçim değiştirdiğini inceleyen bilim dalıdır. Bu tanım, yukarıda dile getirdiğimiz *nesneye karşı tavrın fiziksel dünyadan beslenmesi ve daha sonra psikolojik dillerle manipüle edilmesi* açıklamasıyla da bağdaşmaktadır. Psikoloji bilimi her ne kadar epifenomenal olarak kabul ettiğimiz his ve davranışlarla hemhâlmış gibi görünse de dolaylı olarak nesnenin kendisini inceleyen bir bilim dalıdır.¹¹³

Zihinsel bir alanı kanıtlama çabalarına katkı sağlayan bir başka önemli faktör de sürekli özel olduğu inancını besleyen insanın, kendini evrenin merkezine yerleştirme yanılgısından kaynaklanır. İnsana bu özel konumu veren her yaklaşımı Manzotti, *Batlamyusçu bir yaklaşım* olarak adlandırır.¹¹⁴

Batlamyus, onun zamanına kadar yapılmış olan astronomi çalışmalarından elde edilen bilgileri bir senteze kavuşturmuş ve *Yer Merkezli Kuram*’ın matematiksel ilkelerini belirlemiş İskenderiyeli bir astronomdur. M.S. 150’li yıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Katkı yaptığı alanlar astronomi, matematik, coğrafya ve optiktir. Batlamyus, astronomi alanında yaptığı çalışmalarını *Almagest* adlı kitapta toplamıştır. Söz konusu çalışma toplamda on üç kitaptan oluşur. Batlamyus’a göre tüm gezegenler arasında *Yer*, yani Dünya merkezdedir. Ay, Güneş ve diğer gezegenler *Yer*’in etrafında dairesel olarak Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter ve Satürn sırasında dönerler. Son

¹¹³ Alfred Binet, *Zihin ve Beyin*, Çev. Burak Erdoğan, Aramis Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 78.

¹¹⁴ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 94.

küre ise Sabit Yıldızlar Küresi'dir.¹¹⁵ Batlamyus'un bu yaklaşımı dünyayı, dolaylı olarak da insanı özel bir konuma yerleştirme eğilimlerinin de temelini oluşturur. Bu bakış açısıyla şekillenmiş olan zihnin fiziksel dünyaya göre özel bir konuma sahip olduğu fikri de *Batlamyusçu yaklaşımın* mükemmel bir örneğidir.

İnsan merkeziliği destekleyen bir başka örnek de *töz düalizm*dir. Descartes, metafizik anlamda zihni deneyim ve bilgi dünyasının merkezine yerleştirir. Fiziksel dünya ise önemsiz, etkisiz bir konuma sahiptir. Pascal'ın *düşünen kamışı* da düşünen tek varlık olan insana yine özel bir statü verir.¹¹⁶ Pascal'a göre insan bir kamıştır (saz) ve doğadaki en zayıf varlıktır. Bununla birlikte düşünen bir kamıştır. Onu yok etmek çok kolaydır ve bir su damlası bile bunu başarabilir. Ancak kâinat insanı yok etse bile insan, kendisini yok eden şeyden her zaman daha asil olacaktır. Çünkü öldüğünün ve kâinatın kendisinden üstün olduğunun bilincindedir. Kâinat ise bu bilince kördür. Pascal'a göre, öyleyse bütün haysiyetimiz düşünceden gelir. İnsan kendisini, asla dolduramayacağı uzay ve zamandan değil düşünceden yola çıkarak yüceltmelidir.¹¹⁷ Pascal, şiirsel bir anlatımla *düşünen sazı* şu şekilde betimler:

Düşünen saz.

Haysiyetimi mekânda değil, düşüncemin düzenlenişinde aramalıyım. Dünyalar benim olsa ne fayda. Mekân bakımından evren beni kuşatır, bir nokta gibi bırakır; fakat düşünceyle ben onu kavrar, kuşatırım.¹¹⁸

İnsanı merkeze koyan ve ona özel bir konum atfeden buna benzer sayısız örnek verilebilir. Zihin gibi özel bir alana sahip olduğunu düşünen insanın doğaya bakışındaki kibri de sözüm ona onun haklı gerekçesidir. Zihnin özel bir varlık olduğu inancının fizikalizme karşı dinsel savunma alanları oluşturduğu da inkâr edilemez bir gerçektir. Zihne özel bir konum atfedilmeye çalışılır; çünkü Manzotti'ye göre zihin, dinin pozitivizme karşı elinde kalan son savunma alanıdır.¹¹⁹

Fenomenal özelliklerin zihinsel anlamda nöronlar tarafından yaratılabileceği inancı da son derece yaygındır. Beyin olağanüstü bir biyolojik makinedir; ancak fenomenal özellikler fiziksel olmasaydı beyin onları neyi referans alarak üretebilecekti?

¹¹⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi-2*, Etik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 192

¹¹⁶ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 95.

¹¹⁷ Blaise Pascal, *Düşünceler*, Çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 161

¹¹⁸ A.g.e., s. 161.

¹¹⁹ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 95.

Evrende özel bir yeri olduğu düşüncesiyle insanı gururlandıran beyin yine de imkânsız olanı başaramaz. Yani fiziksel olanın dışında üretebileceğı bir şey yoktur. Fiziksel olanı üretebilmesinin tek yolu da fiziksel olanla özdeş olmaktan geçer.¹²⁰

Zihinsel alan her ne kadar esrarengiz yönler içerse de son derece kullanışlı bir alandır. Algılanan şey, doğrudan zihinsel bir görüntü olarak kabul edilir ve bu nedenle de deneyim doğanın dışına yerleştirilir. Aslında bu durum bilimsel alışkanlıklarda tembelliğı teşvik eder. Bu tembelliğın en büyük örneklerinden biri, zihinsel alanın bilimsel açıdan halüsinasyonlar üzerinden açıklanmaya çalışılmasıdır. Kabul edilmiş algı modeli gündelik standart algılarımızı *güvenilir bir halüsinasyon* olarak açıklar. Algının dünyayla uyumlu bir tür halüsinasyon olduğı düşünülür.¹²¹

V. S. Ramachandran, algı ile halüsinasyon arasındaki çizginin sandığımız kadar net olmadığını ileri sürer. Düşünre göre dünyaya baktığımız her an gördüğümüz şey bir halüsinasyondur. Halüsinasyonlar ve standart yani gerçek algılar aynı işlem dizisiyle meydana gelir. Standart algıda nesneler ve olayların durağanlığı onları sabitlememiz için bize fırsat verir. Ancak halüsinasyonların standart algıdan farkı nesne ve olayların her yöne dağılıp gidebilmesidir.¹²²

İçinde yaşadığımız dünyanın, beyin ürettiğı ve anlaşılması zor bir 3D film olarak kabul edilmesi yaygın bir görüştür. Filozof David Chalmers bu düşüncayı konuşmalarında dile getiren önemli bir düşünürdür. Manzotti'ye göre bu anlayışı savunmaktan daha Dekartçı bir yaklaşım olamaz. Çünkü dünya nedenselliğe cevap verebilecek tüm etki ve niteliklerden yoksun olarak kabul ediliyor ve olan biten her şey zihnin bir ürünü olarak yansıtılıyor. Ayrıca söz konusu 3D filmin ne olduğuna, sahnenin nerede olduğuna ve filmi kimin izlediğine dair hiç kimsenin bir fikri elbette yok. Şimdiye kadar deneyimimizi yansıtacak hiçbir şeye kafamızın içinde rastlanmamıştır. Manzotti, bu görüşünü filozof Tim Crane'in 2017'de söylediğı bir sözünü aktararak destekler: "mikroskop altında nöronların görüntülerine bakmak bu gizemi yok etmez; bu, doğrama tahtası üzerindeki bir beyne bakmaktan fazlası değildir."¹²³

Rüyalar ve halüsinasyonlar zihinsel bir dünyanın varlığının ve bu dünyanın doğadan ayrı olduğunun en önemli kanıtları olarak gösterildi ve zihin çalışmaları birçok

¹²⁰ A.g.e., s. 95.

¹²¹ A.g.e., s. 99.

¹²² V. S. Ramachandran, *Öykücü Beyin*, Çev. Ayşe Cankız Çevik, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019, s. 301.

¹²³ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 100.

düşünür tarafından bu deneyimler (rüya, halüsinasyon) yoluyla istismar edildi. Bu deneyimlere dair birçok çalışmaya rağmen yine herhangi bir zihin izine rastlanamadı. Bu noktada Manzotti, rüya ve halüsinasyon gibi her tür deneyimi kapsayan bir algı modeli tasarlayarak bu istismara bir son verme iddiasındadır.¹²⁴

Buraya kadar ele alınan deneyim türü en elverişli algı olan standart algıydı. Kısacası ne zaman bir kırmızı elma algılansa kırmızı elma var oluyordu. Bu durum halüsinasyonlar gibi cesaret kırıcı durumlarda da aynı mıdır? Manzotti, durumun aynı olduğunu ve bunu açıklamanın mümkün olduğunu ifade eder.¹²⁵

Yayılmış Zihin Kuramı bir algı durumu olarak halüsinasyonları gerçek bir fiziksel nesneyi algılamak olarak anlamaktadır. Yani halüsinasyonlara benzer algı durumlarının her biri için mevcut olan fiziksel bir nesne mutlaka mevcuttur. Halüsinasyonun da dahil olduğu her deneyim bir algıdır; her algıya karşılık gelen bir nesne vardır ve algı bu nesneye özdeşir.¹²⁶

Şayet bedenimin yakınındaki bir uzay-zamansal çevrede bir elma meydana geliyorsa bir elma görürüm. Diğer durumlarda yani anı, halüsinasyon, rüya gibi durumlarda ise nesneler, bedenimin yakınındaki genişletilmiş bir alanda oluşurlar. Elma bedenimden birkaç saniye, saat, gün, hafta, ay ya da yıl kadar ayrı olabilir. Bu durum algının niteliğinde herhangi bir şeyi değiştirmez. Her koşulda sınırlı bir zaman aralığının olması doğaldır. Eskiden beri algı, zamansal olarak yakın nesneler ile anı, halüsinasyon ve rüya gibi zamansal olarak uzak nesnelerin deneyimi olarak adlandırılır.¹²⁷

İnsanın sahip olduğu her deneyim için bir yerde ve daha önceki bir zamanda ona karşılık gelen bir nesnenin olması gerekir. Bir insan algıladığında, halüsinasyon ya da rüya gördüğünde deneyimimiz bedenimizden fiziksel olarak ayrı olsa da uzayda ve zamandaki bir noktada fiziksel olarak oluşan bir nesne ya da nesneler kombinasyonu ile özdeş olacaktır. Bu algılar olağandışı uzay-zamansal nesneler olsalar bile standart algının nesnesinden daha az fiziksel değildirler. Bu olağandışı algılar standart algı nesneleriyle aynıdır; standart nesneler sadece daha az nedensellik gerektirirler. Dolayısıyla bir insan

¹²⁴ A.g.e., s. 101.

¹²⁵ A.g.e., s. 101.

¹²⁶ A.g.e., s. 101.

¹²⁷ A.g.e., s. 102.

bir şey deneyimlediğinde bu, halüsinasyon ya da rüya gibi olağandışı deneyimler olsa bile deneyimlediği şey zihninin içindeki şeyler değildir.¹²⁸

Eğer deneyimlediğimiz her şey fizikselse deneyimimizin de fiziksel bir şey olması gerekir. Manzotti, bu görüşe dayanarak cesur bir örnek verir ve eğer örneğin *uçan pembe bir fil* deneyimlersek bir yerlerde *uçan pembe bir filin* var olduğunu ve beyin aktivitemin nedeni olacağını iddia eder. Deneyim dünyamızda bulunan uçuş eylemleri, pembe lekeler ve filler gerçektirler.¹²⁹

Kırmızı elma örneğini tekrar ele alalım. Kırmızı elmaya 90 cm'lik bir mesafede oturduğumuzu düşünelim. Elmanın yüzeyindeki ışık ışınlarının gözümüze ulaşması yaklaşık 1×10^{-12} saniye sürmektedir. Işınlar retinaya ulaştıklarında ise nedensel sürecin yani elmanın tanınmasını sağlayan sinirsel aktivitenin tamamlanması için bir 100-300 milisaniyeye daha ihtiyaç vardır. Bir sinirsel aktivitenin tamamlanması için gerekli olan bu zaman aralığı diğer deneyimler için çok uzun bir zaman dilimine yayılabilir. Yani bir elmanın algısının zaman aralığı 4 yıl ya da 40 yıl olabilir. Deneyimimiz, bedenimizin değil elmanın meydana geldiği yerde ve zamandadır. Yine hatırlatmakta fayda var ki deneyimimiz sinirsel aktiviteyle değil nesnenin kendisiyle özdeştir.¹³⁰

Bir müzik parçasını dinlemek nesnenin zamanda yayılımının en açık örneklerinden biridir. Bir önceki ses ya da ezgi bir sonraki ses ya da ezgiyle bütünleşir. Ses ya da ezgi grupları etkilerini bir sonraki sese ya da ezgiye aktarırlar. Müzik, nedensel sürekliliğin kusursuz bir şekilde hissedildiği önemli bir alandır. Hareketsiz bir nesnenin zamanda yayılımını algılamak ise daha kapalı bir örnektir. Görme deneyiminde zamansal uzama açık bir şekilde hissedilemez; çünkü bilinçdışı olacak kadar hızlı zaman gecikmelerine sahiptir. Tüm deneyimlerimiz farklı zaman yayılımlarına sahiptir.¹³¹

Nesne ile sinirsel çıktı arasındaki uzay-zamanın ne kadar genişletilebileceğine verilecek cevap, doğal sınırlar olmadığı için, istediğimiz kadardır. Ay'ın görüntüsünün gözlerimize ulaşması 1 saniye sürer. Güneşi algılamamız 8 saniye sürer. Yıldızlar ise bu sürelerden çok daha fazla bir zaman gerektirir. Tüm bu algılar masanın üzerindeki kırmızı elmayı algılamaktan farksızdır. Söz konusu zaman gecikmesinin binlerce yıl ya da daha fazla olması mümkündür. Nedensel sürecin tamamlanması için zaman gecikmesi keyfi

¹²⁸ A.g.e., s. 103.

¹²⁹ A.g.e., s. 104.

¹³⁰ A.g.e., s. 105.

¹³¹ A.g.e., s. 106.

bir uzunlukta olabilir. Kırmızı elmayı birkaç metre, sonra binlerce ve milyonlarca kilometre uzağa hareket ettirebiliriz. Elmanın yeterince aydınlık olması ve yeterli görüşe sahip olmamız durumunda elmayı hala görüyor oluruz. Deneyim ve elma arasındaki uzay-zamanın fazlalığı deneyimimizi algı olmaktan çıkarmaz. Sadece daha uzun bir nedensel süreç gerektirir.¹³²

Manzotti, yakındaki bir nesne ile uzaktaki bir nesneyi algılamak arasındaki benzerliği Amerikalı filozof Roderick Chisholm'ın (1916-1999) *Algılama* (1957) adlı kitabından yaptığı bir alıntıyla desteklemeye çalışır:

[...] bize aksi gösterilene kadar, algıladığımız herhangi bir olay ya da durumun algılayışımızla eşzamanlı olarak var olması ya da ortaya çıkması gerektiğini varsayma eğiliminde olduğumuz için paradoks ortaya çıkar. [...] Sönmüş bir yıldız algılama, böyle bir yıldızın fotografik plaka üzerindeki etkisinden ya da onun sudaki yansımından daha paradoksal olmamalı.¹³³

Başka bir alıntıda Manzotti, İngiliz filozof A. J. Ayer'in (1910-1989) uzak yıldızları görmenin geçmişle doğrudan algısal bir ilişkisi olduğunu ve dolayısıyla da bellek ile algının zannedildiğinden daha benzer olabileceğini düşündüğünü ifade eder.¹³⁴

Manzotti'nin bu örneklerle vurgulamak istediği nokta *yayılmış nesnenin* algılanmasının yıldızları algılamakla benzer niteliklere sahip olduğudur. *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda deneyimlenmiş her nesne artık zamanda ve mekânda sonsuza kadar yayılmaya devam edecektir. Bu nesne, her zaman el atındadır ve tıpkı uzak bir yıldızın algılanmasında olduğu gibi geçmişte deneyimlenmiş bir nesne de yeterli nedensellikler sağlandığında sonsuz kere tekrar meydana getirilebilecek ve deneyimlenebilecektir. Manzotti, *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın zamanda geriye doğru giden bir nedenselliği kabul etmediğini özellikle belirtir. Nedensellik yalnızca ileriye doğrudur. Deneyim yoluyla yayılmış olan bir nesne şu anda deneyimlendiğinde algılanan şey geçmiş değil *yayılmış nesnenin* bir nedensellik aracılığıyla meydana getirilmesidir.¹³⁵

Algının anlık olduğuna dair yanlış inancı yıkmak amacıyla saydam bir camın ardındaki kırmızı elmanın algılanmasına odaklanalım. Söz konusu cam olası bir tehlikeye karşı üzerine bir kâğıt yapıştırmayı gerektirecek kadar saydamdır. Cam, gözle görülemiyordur ancak varlığı kesindir. Kırmızı elmaya bu camın ardından bakıldığında

¹³² A.g.e., s. 107.

¹³³ Roderick Chisholm, *Algılama*'dan akt. Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin...* s. 108.

¹³⁴ A. J. Ayer'den akt. Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin...* s. 108.

¹³⁵ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 110.

elma olduğundan farklı görünmez. Bu durum algılama ediminde bir farklılık yaratır mı? Hiçbir değişiklik yoktur ve fark anlaşılamaz. Elmanın algılanabilmesi için gözlerimize ulaşan ışık ışınları, cam nedeniyle hissedilmesi mümkün olmayan mikro bir gecikmeye neden olsa da elmayı deneyimleyen hiç kimse tarafından bu fark ayırt edilemez. Bu gecikme algının nedensel sürecinde bir değişiklik yaratmaz.¹³⁶

Işığın camdan geçerken uğradığı fark edilemez gecikmenin süresi artırılırsa ne olur? Saydam cama ışığın hızını yavaşlatan bir cihaz takıldığını düşünelim. Manzotti, ışık hızının geçilemeyeceğini ancak teknik olarak ışığın hızını yavaşlatan cihazların günümüzde mevcut olduğu bilgisini özellikle paylaşır. Dolayısıyla keyfi bir gecikmenin mümkün olduğunu varsayalım. Küçük zamansal gecikmeler meydana geldiğinde gecikme zar zor algılanabilir. Gecikme süresi daha da arttırılırsa algı rahatsız edici bir boyuta ulaşır. Ancak yine de algının nedensel yapısı değişmez ve aynı kalır. Nesnelerin algılayan kişiden uzaklaştırılması da tıpkı bu yapay ışık gecikmeleri gibi zaman gecikmesini artıran yollardan biridir. Bu açıklamalarla Manzotti'nin varmak istediği nihai sonuç, gördüğümüz şeylerin her zaman geçmişte olduğudur; ancak bu geçmiş sadece şimdiki zamanımızda deneyimlenebilir.¹³⁷

Bedenimiz ile hayatımız boyunca karşılaşabileceğimiz herhangi bir nesnenin arasına yerleştirilebilecek ve teknik açıdan mümkün olan optik aygıtlara yani kontrol edilebilir gecikmelere sahip yarı saydam bir aynaya sahibiz. Bu aygıt, insanın yaşamış olduğu her anı algılamasına olanak sağlar. Ancak aygıt, nedensellik anlamında doğru yerde ve doğru zamanda konumlandırılmalıdır. Çünkü beyin, yaşamı boyunca temas etmediği hiçbir deneyime erişememektedir. Buradan, böyle bir nedensel geometrinin rüya, anı, halüsinasyon gibi deneyimlerin temelini oluşturduğu fikrine ulaşılabilir. Geçmiş bir olay hayal edilmez veya hatırlanmaz; geçmiş bir olay algılanır. Rüya anında görülen bir nesne, beyinde oynayan bir video kaydı değildir; meydana getirilmiş gerçek bir nesnedir. Rüyanın standart algıdan tek farkı rüyalarda nesneyi meydana getiren nedensel zincirin uzay-zamansal olarak daha uzun olmasıdır.¹³⁸

Rüyaların beynin içinde oynatılan video kasetlere benzetilmesinin yanında anıların da depolanmış video kasetler ya da görüntüler olduğu görüşü son derece yaygındır. Geçmiş hatırlıyor olsak bile hiçbir şey geçmişin fiziksel bir kopyasının

¹³⁶ A.g.e., s. 112.

¹³⁷ A.g.e., s. 112-113.

¹³⁸ A.g.e., s. 115-116.

beynimizde depolandığını kanıtlamaz. Geçmiş olayları zihnimizde bir video ya da görüntü olarak canlandırmayız; bu durum geçmiş deneyimlerimizin *şimdide* gerçekleşmesini sağlayan bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın, sinirsel kayıtları zihinsel bir görüntüye çevirdiğini iddia etmek, sihir yapmakla eş düzey bir iddiada bulunmak olurdu. Ancak cevap son derece basittir: Durum, nedensel olarak hâlâ bağlantılı olduğumuz olayların *şimdiki* zamanın bir parçası olarak sıralanmasından ibarettir. Deneyimlediğimiz şey, geçmişin *şimdiki* zamanda olmasıdır. Geçmiş olarak adlandırılan şey hâlâ ilişkide olduğumuz *yayılmış nesnenin* bir neden ya da nedenler aracılığıyla *şimdide* tekrar meydana getirilmesidir. Geçmiş, bedenimiz sayesinde nedensel olarak hâlâ etkin bir durumdadır.¹³⁹

Tıpkı retinadaki her reseptörün ışık ışınları ve ışınların kaynağıyla nedensel olarak bağlantılı olması gibi beyindeki birçok kortikal bölge de geçmiş ve geçmişin nesneleriyle nedensel olarak bağlantılıdır. Geçmiş nesneler ve olaylar var olmaya devam eder; kortikal bölgeler yani nesne reseptörlerinin daha geniş bir zamana erişim sağlayan bir fotoreseptör gibi davrandığı yerde beyin, bir tür süper-göze dönüşür. Manzotti, beyni, *her biri nedensel olarak belirli bir nesneye veya olaya adanmış, dev nedensel birimler dizisine* benzetir.¹⁴⁰

Ancak burada çözülmesi gereken bir problem mevcut. Geçmiş *özgürce* değiştiriyor gibi görünen sahte anılar, rüyalar ya da halüsinasyonların açıklaması nedir? Bu problem de karmaşık bir çözüme sahip değildir. Deneyim, gerçek deneyimlerin bir kombinasyonuna dönüştüğünde bu durum, algılanan şeyin değiştirilmiş fiziksel parçalardan oluştuğuna işaret eder. Rüyalar, halüsinasyonlar ya da anılar değiştirilmiş fiziksel parçalar üretme noktasında gerçek yaşamdan, geçmişteki deneyimlerin sınırları ölçüsünde, özgürdür. Fil hortumlu ve kanatlı bir aslan hayal edilebilir. Bu hayalin deneyimlenebilmesi için hayal kuran kişinin önceden fil, kuş ve aslanla bir ilişki içinde olmuş olması yeterlidir. Ortaya çıkan fil hortumlu, kanatlı aslan ise kompozit olarak oluşturmuş farklı fiziksel parçalardır. Rüyaların da halüsinasyonların da temelini gerçek dünyada bulmak her zaman olanaklıdır.¹⁴¹

Örneğin *uçan pembe fil* nesnesi günlük hayattaki nesneler kadar gerçektir. Rüyalar, halüsinasyonlar ve hayaller yani *uçan pembe fil* gibi deneyimler, olağandışı nedensel yolların birleşmesinden oluşan nesne durumlarıdır. Standart algıyla aradaki fark,

¹³⁹ A.g.e., s. 117-118.

¹⁴⁰ A.g.e., s. 119.

¹⁴¹ A.g.e., s. 121.

masanın üzerindeki kırmızı elma birçok olumlu etken nedeniyle kolaylıkla tekrarlanabilirken rüyalar, olağandışı dağılmış olaylardan oluşmuş bir nesneler yığını kompozisyonudur. Yine de Manzotti'ye göre *uçan pembe filin* var olmadığını iddia etmek Büyükayı Takımyıldızı'nın olmadığını iddia etmekle aynı şeydir. Çünkü bu takımyıldızını oluşturan yedi yıldız da biz onlara bakarken artık oldukları yerde değildir. Biz onlara bakarken onların yeri çoktan değişmiştir; yine de gördüğümüz bir imge değil fiziksel nesnelerdir.¹⁴²

Sunmuş olduğumuz bu modele bir başka itiraz doğuştan kör deneklerin rüya görebildiği ya da renkleri hayal edebildikleri iddiasıyla yapılır. Ayrıca her türlü fenomenal deneyimin zihinde istenildiği kadar uydurulabileceği ifade edilir. Rüyaların her türlü duyguyu sınırsızca üretebildiği farz edilir. Yani insanın içsel dünyasının fiziksel dünyanın sınırlarının çok ötesinde olduğuna inanılır.¹⁴³ Kör deneklerin rüya gördüğü ya da renkleri hayal edebildiği argümanı daha derinlemesine araştırılması gereken birkaç vaka dışında son derece sınırlı ve kanıt oluşturduğu iddia edilemeyecek vakalara dayanır.¹⁴⁴

Çok fazla kullanılan bir başka argüman da fosfenlerdir. Beyin doğrudan uyarıldığında fosfen denilen basit görsel deneyimleri tetikler. Fosfenler, filozof Ned Block tarafından görsel deneyimin gerçek ışığa ihtiyaç duymadan beyinde üretilen imgesi olarak tanımlanmış ve bu argümanla filozof, dışsalcılığı reddetmiştir. Kör deneklerin de fosfen deneyimlediklerine dair iddialar söz konusudur. Ancak yine *doğuştan kör* hiçbir denekte fosfen bulgusuna rastlanmamıştır.¹⁴⁵

Bir başka yaygın inanışa göre fiziksel nesneler beyinde izlerin oluşmasına neden olur. Daha sonra bu izler belirli düşünce ya da idelerin üretilmesine yol açar. Ancak Tanrı, dışsal nesnelerin yaratılmasını işin içine katmak istemeseydi buna uygun şekilde yapılandırılmış beyinler yaratabilirdi. Tanrı, sinirsel izleri de yok sayabilirdi. Düalist bir yaklaşımda Tanrı, zihnimizdeki aynı düşünceleri herkes için üretebilirdi ve bu her şeyi kolaylaştırırdı. Ancak fizikalist bir yaklaşımda Tanrı, fiziksel yapılarla da uğraşmak zorundadır. Zihin-beyin özdeşliğini savunuyorsanız Tanrı'nın sinirsel aktivitelere bulaşmaktan başka çaresi yoktur. Descartes'tan bu yana algı, nedensel bir modeli izlemiştir. Yani dışsal bir nesne bir beyin aktivitesine neden olur ve bu da deneyimi

¹⁴² A.g.e., s. 123.

¹⁴³ A.g.e., s. 124.

¹⁴⁴ A.g.e., s. 124.

¹⁴⁵ A.g.e., s. 124.

meydana getirir. Bu nedensel yaklaşımın en büyük problemi ise kesin olmayan metafizik ve ampirik kabullerin üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla nedensel yaklaşımın yalnızca görünüş ve gerçeklik arasında bir ayrım kabul edildiğinde bir anlamı vardır.¹⁴⁶

Yayılmış Zihin Kuramı ise özdeşlik ve nedensellik yaklaşımını tek bir çatı altında ve tutarlı bir biçimde birleştirir. Nedensellik, nesne ile beyin arasında yer alır; özdeşlik ise nesne ile deneyim arasındadır. Deneyim, sinirsel aktivitenin gerçek nedeniye yani nesneyle özdeşdir. Önceki paragraftan yola çıkılarak nedensel sürecin etkisiz olduğu sonucuna asla varılmamalı. Nesne, sinirsel aktivite yoluyla meydana gelmektedir. Bir insanın beyni ve bedeni, deneyimi oluşturan nesnenin varlık koşullarını oluştururlar.¹⁴⁷

Her deneyime karşılık gelen ve o deneyimin özelliklerine sahip bir dışsal ve fiziksel nesne mevcuttur. Daha önce hiç görülmemiş yeni bir rengin deneyimlenebilmesi gibi saf zihinsel bir deneyimi destekleyebilecek hiçbir ampirik kanıt söz konusu değildir. Yaşanan bütün deneyimler uzay-zamansal olarak yayılmış kompozit nesnelerden ibarettir.¹⁴⁸ Kendi deneyimlerimiz hakkında yanılabilir, yanlış çıkarımlarda bulunabiliriz. Dünya hakkında yanlış inançlara sahip olabiliriz. Ama yine de inançlarımız ve yanılığlarımız da doğanın bir parçasıdır. Algı hataları, hatalı inançlar olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁹

Şu ana kadar yapmış olduğumuz açıklamalar maddeler halinde aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Bütün deneyimler algıdır.
- Bütün algılar, fiziksel bir nesneyle özdeşdir.
- Fiziksel nesneler, bir insanın beyinde tamamlanan sürecin gerçek nedenleridir.
- Gerçek nedenler, etkileri sayesinde var olur.
- Bir insanın zihni, bu tür nesnelerin kümesidir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ A.g.e., 126-127.

¹⁴⁷ A.g.e., s. 128.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 129.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 130.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 130.

Kırmızı elma da beynim de birer nesnedir. Deneyimimizin nesneden başka bir şey olması mümkün değildir. Ancak hangi nesne? Elma mı yoksa beynimiz mi? Manzotti, elmayı önerdiğini ifade eder. Çünkü düşünöre göre doğa tamamen nesnelerden oluşur ve hiç kimse nesnelerden başka bir şey görmemiş ve deneyimlememiştir.¹⁵¹

¹⁵¹ A.g.e., s.131.

III. BÖLÜM

İLLÜZYONLAR

Descartes, Locke, Berkeley, Hume ve Kant gibi büyük izler bırakmış filozoflar biz insanların deneyimlerinin dünyanın gerçekliğini yansıtmadığından emindiler. Onlara göre bizler dünyada bağımsız bir şekilde var olan nesneleri ve olayları görmeyiz. Algılanan şeyler ise sadece bizim içsel dünyamızın çıktılarındırlar. Bu filozoflar içsel deneyimleri ise *maddesel nesneleri değil, yalnızca duyu verilerini algılarız* şeklinde ifade ettiler. *Duyu verileri*, Locke'ta *ideler*, Hume'da *izlenimler* ve Kant'ta *temsiller* gibi farklı şekilde ve isimlerde dile getirildi. Ancak bu düşünürlere sorulacak olan “Algının tam olarak karşılığı nedir?” sorusunun cevabı her zaman, nesneler değil bizim içsel deneyimlerimiz yani *duyu verilerimiz* olduğudur.¹⁵²

İllüzyonlar, nesne ve durumların algılanandan öte gerçekliklere sahip olduğu ve algılanan şeylerin içsel *duyu verileri* olduğu inancına dayanak olarak gösterilen birçok argümandan biridir. Bilindik bir örnekle başlayalım ve düz bir çubuğu su dolu bir bardağa koyduğumuzu düşünelim. Işığın kırılma özelliğinden dolayı çubuk bükülmüş gibi görünecektir. Ancak çubuğu suya koymadan önce düz olduğunu biliyoruz ve suyun içinde bükülmesini gerektirecek bir neden de söz konusu değil. Yine de bükülmüş olarak algıladığım çubukta gördüğümüz şey nedir? Çubuk, bükülmüş bir şekilde görünüyor ama aslında çubuğun düz olduğunu biliyorsak, bizim gördüğümüz şey çubuğun kendisi değil görüntüsü olur. Buna benzer görüntüleri ne olarak adlandıracamıza gelirse onlara *duyu verileri* diyeceğiz. Çünkü yukarıda saydığımız büyük filozoflara göre nesneleri asla göremeyiz, yalnızca *duyu verilerini* görürüz.¹⁵³

Bir başka örnekte yuvarlak bir bozuk parayı yerde çevirdiğimizi düşünelim. Elimizdeyken baktığımızda tamamen yuvarlak görünen para dönmeye başlayınca eliptik bir şekilde görünür. Kesin olarak bildiğimiz bir şey var; bozuk para eliptik değil yuvarlaktır. Öyleyse gördüğümüz şey bozuk para değil bozuk paranın eliptik görüntüsüdür. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi yine nesneyi değil onun görüntüsünü deneyimlemiştir. Eğer ki bu durumda yalnızca görüntüleri gördüğümüzü

¹⁵² John R. Searle, *Zihin*, Çev. Deniz Saraç, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2021, s. 241.

¹⁵³ A.g.e., s. 244.

söyleyeceksek, bunu her durum için söylemek zorundayız ve nesne ve durumlar için bu görüntüler yine *duyu verileridir*.¹⁵⁴

Öyleyse *duyu verileri* ile algılayamadığımız nesneler arasındaki ilişki nasıl kurulmalıdır? Searle, bu soruya verilebilecek birçok yanıtın olduğunu ancak bu yanıtlardan iki tanesinin en temel yanıtları oluşturduğunu söyler. Bu cevaplardan birincisi nesnelerin kendilerini değil de *temsillerini* algıladığımızı söyleyen görüştür. Algılanan duyu verisi, temsil ettiği nesnenin bir tür resmini oluşturur ve böylece *duyu verilerinden* çıkarsanacak nesnenin varlığı ve özellikleri yoluyla nesne hakkında bilgi edinebiliriz. Çünkü inanışa göre gerçek dünyadaki gerçek nesneler hiç olmazsa kısmen *duyu verilerine* benzerler.¹⁵⁵

İkinci cevap ise aynı zamanda birçok farklı isimle adlandırılan fenomenalizmdir. En önemli temsilcilerinden biri Berkeley'e göre var olan yegâne şeyler zihinler ve idelerdir. Gerçek dünya ise yalnızca *duyu verilerimizden* oluşur. Gerçek ve olası deneyimlerimizin ötesinde nesnelerin varlığı söz konusu değildir. Hume da karmaşık bir yolla da olsa aynı görüşü benimsemiştir. Maddesel olan nesnelerin toplamı *duyu verilerinin* toplamına eşittir. Bu nedenle zihinsel fenomenlerin üstünde ya da ötesinde onlara ek nesneler bulunmaz.¹⁵⁶

Görünüş ile gerçeklik yani zihin ile nesne arasındaki ayrımın beslendiği en temel argümanlar arasında insanların fiziksel dünyadan farklı bir şeyi deneyimlediğini iddia eden örnekler yer alır. Bu örneklerden biri olan illüzyonlar, görünüş ile gerçeklik ayrımını kanıtlar gibi görünen deneyimler olarak benimsenir. Manzotti'ye göre bu görüşler ampirik olarak yanlıştır. Illüzyonlar fiziksel dünyaya uymayan özelliklerin algılandığı durumlar olarak gösterilir; ancak illüzyon dediğimiz şey, insanın algılaması gerektiğine inandığı şey ile gerçekte algıladığı şey arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanır. Şayet insanın bir şeyi nasıl algılaması gerektiğine dair bir beklentisi olmasaydı, illüzyonlardan hiçbir zaman söz edilemezdi. Illüzyonlar yanlış algılar değil yanlış inançlarımızdır.¹⁵⁷

Amerikalı nörobilimci David Eagleman, Manzotti'nin, illüzyonlarda algılanması beklenen *inanç* ifadesinin yerine *beklentiyi* koyar. Eagleman'a göre beyindeki *talamus* adı verilen yapı, başın önündeki gözler ile görme korteksinin arasında yer alır.

¹⁵⁴ A.g.e., s. 245.

¹⁵⁵ A.g.e., s. 247.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 248.

¹⁵⁷ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 133.

Deneyimlenen duyuşsal bilgiler, ilgili alanlara gitmeden önce burada toplanır ve gerekli bağlantılar kurulur. Görsel bilgilerin görme korteksine gönderilmesi nedeniyle *talamusta* bulunan ve görme korteksine ulaşan bağlantılar sayıca oldukça fazladır. Ancak görme korteksinden tam tersi yöne yani *talamusa* ulaşan bağlantı sayıları ilginç bir şekilde *talamustan* gelen bağlantılara oranla çok daha fazladır. Beynin dünyayla ilgili beklenti ve tahminleri, görme korteksinden *talamusa* ulaştırılır. *Talamus* bu beklentileri görme korteksinden gelen bilgilerle karşılaştırır. Karşılaştırma sonuçlarının beklentilere uyması durumunda, görme sistemine yeniden gönderilen etkinlik oranı da çok daha düşük yoğunluklu olur. *Talamusun* buradaki görevi görme sisteminin gönderdiği bilgiyle beyin önceki deneyimlere bağlı modellemelerini karşılaştırmak ve farkı bildirmektir. İllüzyon ya da buna benzer bir deneyimde görme korteksine gönderilen bilgi, beklentileri karşılamayan yani öngörülemez bilgi'dir.¹⁵⁸

Eagleman, Cadılar Bayramı'nda kullanılanlara benzer plastik bir yüz maskesi almamızı ve maskenin çukur kısmını kendimize doğru çevirmemizi ister. Maskenin bu yüzeyinin çukur olduğunu biliriz. Ancak ne yaparsak yapalım maskenin çukur yüzeyi bize kabartı şeklinde görünecektir. Bu kabartıyı bu şekilde deneyimlememizin nedeni gözümüzle algıladığımız ham bilgiler değil, tüm hayatımız boyunca gerçek kabartılı yüzlerle ilişki kurarak bir alışkanlık haline getirdiğimiz içsel modellerimizdir. Çukur maskedeki yanılsama, alışkanlığın devreye soktuğu beklentilerin gücüdür. Eagleman'a göre bu durum bir dezavantaj değil, *yaşadığımız dünyanın kararlı halde kalmasını* sağlayan önemli bir özelliktir.¹⁵⁹ Modeller, içsel, içsel model gibi kavramlar her ne kadar Manzotti'nin düşünce dünyasında yer edinmese de deneyimlenen yanılsamaların açıklamalarının *beklenti* ve *inançlar* bağlamında uyduğu söylenebilir.

İllüzyonlarla ilgili Manzotti, bilimsel otoritenin tekrar devreye girmesini eleştirir ve safını yine kendi deneyimimizin gerçekliğinden yana olacak şekilde belirler. Bilimin illüzyonlar üzerine söylediği otoriter söylemler nedir? Şayet bir insan bir nesneyi pembe görüyor ancak beyaz görmesi gerektiğine inandırılıyorsa burada bilimin otoritesi söz konusudur. Bilime göre renkler, belirli ışık frekanslarından oluşur. Deneyimlenen şey pembe bile olsa, ışık frekanslarının ölçümleriyle rengin beyaz olduğu dikte edilir. Manzotti'ye göre eğer baktığımda pembe görüyorsam oradaki özelliğin en açık hipotezi

¹⁵⁸ David Eagleman, *Beyin-Senin Hikayen*, Çev. Zeynep A. Tozar, Domingo Yayınları, İst., 2024, s. 63

¹⁵⁹ A.g.e., s. 65.

rengin pembe olmasıdır. Tekrar vurgulamamız gerekirse, bizim problemimiz deneyimimizin ne olduğunu anlamaktır. İllüzyonlar ise bilim ya da ortak aklın deneyime karşı bilgiyi öne sürmesinden başka bir şey değildir.¹⁶⁰

Manzotti, Emily'nin renkler hakkında hiçbir *a priori* bilgisinin olmadığını farz etmemizi ister. Emily her zaman bir lekenin kırmızı olarak adlandırılan bir özelliğe sahip olduğunu deneyimlemiştir. Daha sonra renklerin belirli ışık frekansları olduğunu öğrenir. Bir araştırma yapar ve şimdiye kadar kırmızı olarak adlandırdığı lekeden kırmızıya ait ışık frekanslarının yansımadığını bulur. Emily, ciddi bir kafa karışıklığı yaşar. Çünkü örneğin çilekleri de söz konusu lekeyi de aynı özelliklere sahip olarak deneyimlemiştir. Bu yüzden her iki nesnenin de aynı özelliklere sahip olduğunu savunmaya devam edebilir. Öte yandan Emily, bilimsel otoriteye boyun eğebilir ve kendi deneyimini reddederek öne sürülen bilgiyi kabul edebilir. İkinci durumda deneyim saf görünüşe indirgenir ve problem çözülmüş olur.¹⁶¹

İllüzyonu yapay bir şekilde gündemimize taşıyan şey tecrübedir. Eğer tecrübe yoksa bir algının illüzyon olup olmadığını söylemek olanaksızdır. İllüzyonlara dayalı bir bakış açısına sahip değilsek bir kâğıdın üzerindeki rengi pembe algılamak, deneyimin pembe olduğunu gösterir. Manzotti, aslında aynı olduğu iddia edilen iki çizgiyi farklı görüyorsak onların farklı olduğunu iddia eder. Farklı görünmelerinin nedeni de zaten farklı olmalarıdır.¹⁶²

İllüzyon denilen şey deneyimlenen şey ile deneyimleneceğine inanılan şey arasındaki karşıtlık durumudur. Buna inanç ve deneyim arasındaki fark diyebiliriz. İnançlar yanlış olabilir ancak deneyimlerin yanlış olması söz konusu değildir.¹⁶³

Manzotti, hepsi değilse bile birçok illüzyonları aşağıdaki gibi iki temel gruba ayırmanın uygun olduğunu dile getirir:

- Bir insanın ya algıladığı özelliklerle ilgili ya da nesneye ait özelliklerle ilgili yanlış inançları vardır.

¹⁶⁰ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 134.

¹⁶¹ A.g.e., s. 134.

¹⁶² A.g.e., s. 136.

¹⁶³ A.g.e., s. 137.

- Bir insanın bedeni, alışılmadık – ancak yine de gerçek ve fiziksel – bir özelliği algılayacak şekilde değişikliğe uğrar.¹⁶⁴

Ne zaman bir deneyim yaşasak deneyimlediğimiz şeye karşılık gelen bir nesne mutlaka vardır görüşü illüzyonlar için de geçerlidir. İllüzyonlardaki uyuşmazlıklar algısal bir olgu değil kavramsal bir hatadır. Algılanan her ne ise algı, algılanan nesneyle özdeşdir. Algılar yanlış olamaz.¹⁶⁵

Seraplar en iyi bilinen illüzyon örnekleridir; suyun olmadığı bir yerde su görünmektedir. Uzun süre çölde yürüyen bir insan bir yerde bir su havuzu gördüğüne inanır. Genel kanı su görmediği halde su gördüğü inancından türetilir. Ancak Manzotti'ye göre aslında insan suyla birlikte ortaya çıkan aracı fiziksel özellikleri görmektedir. Buradaki aracı özellik, ışık ışınlarının yansıtma yeteneğidir. Bu durum hem su hem de fazla ısınmış hava katmanlarında bulunan ortak bir özelliktir. İllüzyon olarak adlandırılan şey, algı sistemimizin görsel olarak ulaşılması daha kolay olan aracı özellikleri seçmesinden kaynaklanır. İnsanın çölde yaşadığı durum, aracı özelliğin o insanın bulmayı umduğu şeyin yerine geçmesidir.¹⁶⁶

Manzotti'ye göre illüzyonlar büyük oranda aşağıdaki koşulların karakterize ettiği durumlardır:

- Rastlantısal olarak, insanın algı sistemi sözde fiziksel özelliği algılamaya çalışır.
- Ne yazık ki, sözde özelliğe erişmek ya imkânsızdır ya da çok zordur.
- Neyse ki, başka bir fiziksel özellik – aracı özellik – genellikle birlikte ortaya çıkar.
- Algı sistemi, aracı özelliği kolayca algılar.
- İnsan yanlışlıkla sözde özelliği algıladığına inanır.
- Aracı özellik, sözde özellik olmadan nadiren algılanır.

¹⁶⁴ A.g.e., s. 139.

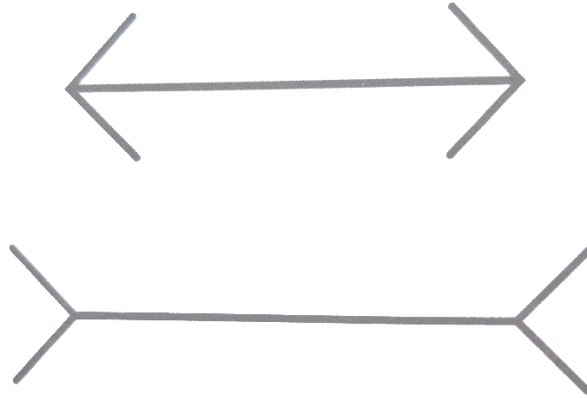
¹⁶⁵ A.g.e., s. 141.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 144-145.

- İnsan inatla bu iki özelliğin aynı olduğu inancına bağlı kalır. Sözde özellik diye bir şey olmadığını bildiğinden illüzyon kavramı orada olmayan bir özelliğin neden algılandığını açıklamak üzere ortaya çıkar.¹⁶⁷

Manzotti, illüzyonları algısal bir fenomen olarak değil bir delüzyon olarak tanımlar. İllüzyonlar, algılanan şey ile toplumun algılamamız gerektiğini dikte ettiği şeyler arasındaki gerilimleri açığa çıkarır. Hâkim bilim ve ortak akıl açısından illüzyonlar, son derece faydalıdır. Çünkü inançlar ile deneyim ve otorite ile bireyler arasındaki boşluğun doldurulmasında oldukça başarılıdır. İnsanlar bu otoriteye boyun eğmek zorunda hissettiği için kendi deneyimlerinin yorumundan vazgeçerler. Çoğu zaman bu böyledir ve gerçek deneyimler inançlara yenilirler. *Yayılmış Zihin Kuramı* ise bu inançlara değil deneyimin kendisine güvenmeyi ve deneyimi desteklemeyi seçer.¹⁶⁸

Manzotti, muhtemelen en ünlü görsel illüzyon örneği olarak çift-yönlü ve oka benzeyen figürlerden oluşan *Müller-Lyer illüzyonunu* ele alır. İki ok benzeri figürden oluşan bu çizimlerde yukarıdaki ok aşağıdaki oktan daha kısa görünür. Cetvelle ölçüldüğünde bu oklardaki iki çizginin de aynı uzunlukta olduğu tespit edilebilir. Genel kanı üst segmenti alt segmentten daha kısa görmemize neden olan bir illüzyonun varlığıdır. Sonuç olarak bu kanıya göre gördüğümüz uzunluk yanıltıcı ve zihinseldir.¹⁶⁹

Şekil 4. Müller-Lyer illüzyonu¹⁷⁰

¹⁶⁷ A.g.e., s. 146.

¹⁶⁸ A.g.e., s. 147.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 149.

¹⁷⁰ A.g.e., s. 150.

Burada sözde özellik olarak adlandırabileceğimiz çizginin tam uzunluğu karmaşık ama seçilmesi daha kolay olan aracı bir özellik tarafından maskelenmiştir. Görme sistemi ilk ok çizgisinin uzunluğunu tahmin etmek için ikinci oku kullanır. Algıladığımız özellik aracı özelliştir; ancak biz tam uzunluğu algıladığımızı inanırız.¹⁷¹

Burada önerilecek çözüm, görme sistemimizin engellendiği birçok faktöre dayanır. Görme sistemi dış nesnelerin uzunluklarını ölçebilecek bir özelliğe sahip değildir. Ancak doğa, ölçüm yapılabilmesi için bir takım geçici çözümleri yine de devreye sokar. Bu geçici çözüm, ölçüm yapılacak fenomenle birlikte ortaya çıkan bir başka fenomenden yararlanmaktır. Büyüklük söz konusu olduğunda bu fenomenlerin listesi uzayıp gider. Dokular, desenler, açılar, paralel ve yakınsal çizgiler bu listeye dahil edilebileceklerin birkaç tanesidir. Örneğin Müller-Lyer'in ok uçlarındaki gibi dışbükey nesnelerin üzerindeki çizgiler, içbükey nesnelerin üzerindeki çizgilerden daha kısa görünür.¹⁷²

Sonuç olarak Müller-Lyer segmentlerine baktığımızda farklı uzunluklara sahip iki çizgi görürüz. Bu iki çizginin farklı görünmesinin nedeni, görme sistemimizin uzunluk hesaplamak için kullandığı özelliğe ters düşmesinden kaynaklanır. Görme sistemimiz aracı bir uzunluğu algılamaktadır ve tam uzunluk olmamasından dolayı alttaki çizgi gerçekten de üsttekinden uzundur. Yani aracı özellik daha uzundur. Altteki çizimde üsttekinden daha büyük olan bir özelliği algılarız.¹⁷³

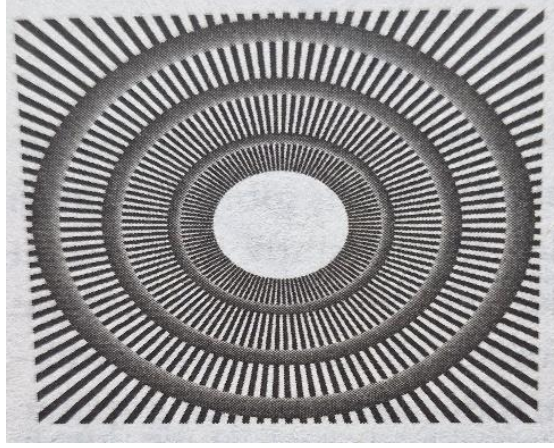
Manzotti bir başka örnek olarak, 1981'de Isia Leviant tarafından tasarlanmış olan ve statik bir desenin hareket ediyormuş gibi algılandığı Enigma illüzyonunu verir. Standart düşünce, hareket yokken insanın zihinsel olarak hayali bir hareketi oluşturduğunu varsayar. Hareket nesnede somutlaşmıyorsa zihinde somutlaştığı düşünülür.¹⁷⁴

¹⁷¹ A.g.e., s. 149.

¹⁷² A.g.e., s. 150-151.

¹⁷³ A.g.e., s. 151.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 151.

Şekil 5. Enigma illüzyonu¹⁷⁵

Enigma illüzyonu gibi belirli statik desenler fiziksel hareketle aynı sinirsel bölgelerin aktif hale gelmesine neden olur. Gerçek hareket ve bu gerçek hareketle uyuşan fiziksel fenomenler insan beyninde belirli bir tepkiyi tetikleyen nedenleri oluştururlar. Manzotti, bu durumu farklı iki kilidin aynı kapıyı açmasına benzetir. Kilitler farklı olsa da aynı nedensel özelliği paylaşırlar.¹⁷⁶

Söz konusu aynı nedensel özelliği tat alma duyusu üzerinden düşünelim. Çilek yediğimiz zaman bir çileğin tadını deneyimleriz. Çileklerin, her çilek yediğimizde bu deneyimi sağlayacak özelliğe sahip olduğunu varsayalım. Çilek tadı kimyasal maddelerdir ve çilek tadının gerçekte bir molekül olduğu öğretilir. Manzotti, bu öğretilerle hemfikirde olduğunu ve buna inandığını ifade eder. Şimdi, gerçek çileklerden daha ucuz bir molekül bulduğumuzu ve bunu yediğimizde çileklerle aynı tadı verdiğini düşünelim. Çilekler ve bulduğumuz yeni madde tat metamerleridir. Farklıdır ama aynı duyumsanırlar. Beynim iki madde için de aynı yorumda mı bulunmaktadır? Manzotti bu duruma kesinlikle itiraz eder. Eğer çilekler ve yeni madde bir insanın algı sisteminde aynı etkiyi yaratıyorsa çilek ve yeni maddenin zorunlu olarak ortak bir fiziksel özelliğinin olması gerekir. Bu durum tıpkı aynı kapıyı açabilen iki farklı anahtarın ortak nedensel özellikleri gibidir. Bu fiziksel özellik hem çilekte hem de yeni maddede mevcuttur. Deneyimimi oluşturan da her iki nesnede de bulunan bu özelliktir.¹⁷⁷

¹⁷⁵A.g.e., s. 152.

¹⁷⁶A.g.e., s. 151.

¹⁷⁷A.g.e., s. 157.

Manzotti, 1984'te İngiliz oyuncak üreticisi Charles Benham'ın ürettiği üzerinde siyah-beyaz desenler olan, çevrildiğinde ise bir dizi soluk renkli kavislerin ortaya çıktığı bir topağtan bahseder. Topacın üzerinde renkli herhangi bir desen bulunmaz. Ancak çevrildiğinde bariz bir şekilde soluk kırmızı kavisler görülmektedir. Geleneksel yaklaşım bu duruma yine aynı tavırla yaklaşır ve ortaya çıkan soluk kırmızı rengin zihinsel olduğunu iddia eder. *Yayılmış Zihin Kuramı*'na göre ise *Benham'ın topacı* hareketsizken gerçekten renksizdir. Ancak topaç dönerken gerçekten de soluk kırmızıdır. Soluk kırmızı renk sadece statik nesnelerde değil dönen hareketli diskte de somutlaşır. Soluk kırmızı parça ile dönen disk arasında ortak bir özellik vardır ve bu özellik aracı özelliktir. Çevrilen topaç, hareketsiz topağtan fiziksel olarak farklıdır ve bu durum da farklı fiziksel özelliklerin somutlaşmasıyla sonuçlanır. *Benham'ın topacına* klasik yaklaşım açık bir şekilde hilelidir. Çünkü hareketsiz ve hareket halindeki topacın özelliklerinin aynı olması talep edilir. Ancak aynı topaç, farklı fiziksel özelliklerin içerisinde farklı şekilde somutlaşabilir.¹⁷⁸

Örneğin bir nesne ısıtıldığında sıcaklık arttıkça nesnenin rengi de değişir. Isının ortalama moleküler hız olduğunu biliyoruz. Bu duruma bakarak hareketli bir topacın hareketsiz bir topağtan farklı bir renkte olması neden şaşırtıcı olsun? *Benham'ın topacındaki* renk değişimi bağlı hızdaki değişimin bir sonucudur. Fiziksel özelliklerdeki değişiklikler diğer fiziksel özelliklerin de değişmesiyle sonuçlanır.¹⁷⁹

¹⁷⁸ A.g.e., s. 161-162.

¹⁷⁹ A.g.e., s. 162.

IV. BÖLÜM

HALÜSİNASYONLAR VE RÜYALAR

Önceki bölümlerde Manzotti açısından nesnenin tanımını yaparken halüsinasyon ve rüyalara zorunlu olarak değindik. Bu bölümde halüsinasyon ve rüyaları biraz daha irdelemek kuramın anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Zihinsel bir özellik olduğu düşünülen halüsinasyonlar ve rüyalar, içsel bir dünya savunucularının bir başka dayanaksız argümanını oluşturur. Yapılan açıklamalar ve sunulan dayanaklar deneyim ve dünya özdeşliği fikrini boşa çıkartacak güçlü argümanlar olmaktan uzaktır. 1890 yılında yayımlanmış olan *The Principles of Psychology* (*Psikolojinin İlkeleri*) adlı çalışmasında Amerikalı filozof ve psikolog William James, halüsinasyonları Manzotti'nin aktarımıyla şu şekilde tanımlamaktadır:

Halüsinasyon, tam anlamıyla bilincin duyusal bir formudur, sanki orada gerçek bir nesne varmış gibi mükemmel ve gerçektir. Nesne orada değildir, hepsi bu.¹⁸⁰

Dışsal bir nesne olmadan bir deneyime sahip olmak ya da bir deneyim meydana getirmek mümkün olsaydı, bu gerekçeyle birlikte zihin ve dünyayı ayırmak da meşruluk kazanabilirdi. Çünkü hiçbir nesnenin olmadığı bir durumda meydana gelen halüsinasyonun zihin tarafından yaratıldığı açık hale gelecekti. Manzotti'ye göre yaygın olan bu inanç, sözde ampirik kanıtlarla desteklenmektedir. İnsan, şaşırtıcı bir şekilde halüsinasyon gördüğünde orada olmayan şeyleri görür ve duyar. Buradaki tek problem *orada olmanın* ne olduğudur ve düşünüre göre *orada olma* kavramının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.¹⁸¹

Genel inancın aksine algılar, güvenilir halüsinasyonlar değil tam tersine halüsinasyonlar, uzay-zamansal olarak yer değiştirmiş algılar olarak düşünülmelidir. Daha önce bahsedildiği üzere deneyimin nedensel geometrisinde deneyimlenen olaylar yayılır ve nedensel olarak koşullanırlar. Algılar ve halüsinasyonlar farklı figürler olmalarına rağmen her iki deneyim figürü de bu dünyanın bir parçasıdır. Dolayısıyla halüsinasyonlar, zihnin maddi olmayan bir alanı değil deneyimimizle aynı maddelerden meydana gelen fiziksel deneyimlerdir.¹⁸²

¹⁸⁰ William James, *The Principles of Psychology*'den akt. Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin...* s. 167.

¹⁸¹ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 168.

¹⁸² A.g.e., s. 169.

Manzotti, halüsinasyonların insanın dünyasına uzaklığının bir taksonomisini çıkarmanın onların doğasını anlamak bakımından faydalı olacağını düşünür. Bu taksonomide halüsinasyonlar, günlük hayatla yakınlıkları bakımından değerlendirilmelidir.¹⁸³

Taksonominin ilk sınıfı günlük algıdır. En basit tabirle önümde duran kırmızı elmanın algılanmasıdır. Bu, daha önce kurgulanmış olan *Shangri-La* senaryosudur. Bu senaryoda deneyim-nesne özdeşliğini kurmak son derece kolaydır.¹⁸⁴

Taksonominin ikinci sınıfı illüzyonlardır. İllüzyonlarda herhangi bir şey olduğundan farklı bir şekilde algılanmaktadır. Daha doğrusu olduğundan farklı bir şeyin algılandığına inanılır. İllüzyonlar bölümünde de değinildiği üzere bu durum, var olan ve insanın inançlarına uymayan gerçek fiziksel özellikler olarak açıklanabilir. İllüzyon problemi, insanın algıladığı nesneler ve özelliklere ilişkin inançları yeniden düzenlenerek çözülebilmektedir.¹⁸⁵

Taksonominin üçüncü sınıfı ise en problemli görünen halüsinasyonlar sınıfıdır. Manzotti, bu halüsinasyonları olağan ve olağandışı halüsinasyonlar olarak adlandırır. Olağan halüsinasyonlar daha önce deneyimlenen nesneler ve nesnelere ait parçaların deneyimlerinden oluşur. Burada dikkat çekilmesi gereken sınıf, olağandışı halüsinasyonlardır. Olağandışı halüsinasyonlar daha önce deneyimlenmemiş bileşenlerden oluşan nesnelerin ya da nesnelere ait parçaların deneyimleri olarak adlandırılabilir.¹⁸⁶

Manzotti'nin temel savı olağandışı halüsinasyonların olmadığı ve olamayacağı yönündedir. Onların meydana gelme olasılıkları da yoktur. Olağandışı halüsinasyonlar felsefi düşüncelerle desteklenmiş bilimsel mitlerden ibarettir. Olağandışı halüsinasyonların düşünülebilir olmaları yeterli bir kanıt olarak sunulamaz. Bu halüsinasyonların varlığının kanıtlanabilmesi için, insanların dış dünyadan beslenmeyen saf zihinsel bir dünyaya ait bir halüsinasyon yaşadıklarını rapor edebilmemiz gerekirdi. Ancak bunu destekleyecek ampirik bir kaynak söz konusu değildir.¹⁸⁷

¹⁸³ A.g.e., s. 170.

¹⁸⁴ A.g.e., s. 180.

¹⁸⁵ A.g.e., s. 170.

¹⁸⁶ A.g.e., s. 171.

¹⁸⁷ A.g.e., s. 171.

Olağan halüsinasyonlar aynı zamanda iki alt gruba ayrılabilirler. İlk gruptakiler, insanın halüsinasyonu deneyimlediği sırada orada olmayan ancak daha önce gerçekte deneyimlediği bir şeyi halüsinasyon olarak deneyimlediği durumları kapsar. Örneğin orada olmayan bir kırmızı elma deneyimlenmektedir, ancak daha önce bir kırmızı elma görülmüştür. İkinci gruptakiler insanın deneyimlediği sırada var olmayan ancak deneyimlenen şeyin başka bir yer ya da zamanda farklı bir düzende de olsa özelliklerini algıladığı deneyimleri kapsar. Örneğin orada olmayan bir kırmızı elma deneyimlenmektedir. Daha önce hiç kırmızı elma deneyimlememiştir; ancak kırmızı rengi deneyimleyebileceği kırmızı lekeler ve yeşil elmalar görmüştür. Fark edileceği üzere bu halüsinasyonların en belirgin özelliği gerçek nesnelerin uzay-zamansal olarak yer değiştirmeleri sonucu oluşmalarıdır. Bu nedenle olağan halüsinasyonlar zihinsel bir dünyayı gerektirmezler ve nesneler üzerinden açıklanabilirler.¹⁸⁸

Olağandışı halüsinasyonlar ise algılanan şeyin daha önceki bir deneyime indirgenemediği durumları kapsar. Manzotti, bu halüsinasyon türünü de üç gruba ayırır. Birinci grup, deneyimlendiği sırada var olmayan ve daha önce deneyimlenmeyen ancak geçmişte deneyimlenme olanağı olan şeylerin deneyimlendiği durumları kapsar. Örneğin kırmızı bir elma deneyimlenir ve kırmızı elma orada değildir. Daha önce de kırmızı nesneler ya da elmalar deneyimlenmemiştir. Kırmızı elmanın geçmişte deneyimlenme olanağı vardı, ancak kişi bu deneyimle daha önce hiç kesişmemiştir. İkinci grup deneyimlendiği esnada var olmayan, hiçbir zaman deneyimlenmemiş ve geçmişte deneyimlenme olanağının da olmadığı durumları kapsar. Örneğin, elmadan gelen kıızılötesi bir ışını deneyimlediğimizi düşünelim. Duyusal sınırlamalar nedeniyle kıızılötesini muhtemelen algılayamayız. Üçüncü grup ise deneyimlendiği sırada orada olmayan, daha önce hiç deneyimlenmemiş ve gerçek bir deneyim aracılığıyla deneyimlenmesi mümkün olmayan bir şeyin deneyimlenmesini kapsar. Dört kenarlı bir üçgenin deneyimlenmesi buna örnek olarak verilebilir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ A.g.e., s. 171.

¹⁸⁹ A.g.e., s. 172.

Standart algı	Orada olan şeyleri deneyimleme	Kırmızı bir elma deneyimliyorum ve kırmızı elma oradadır.
İllüzyon	Orada olan şeyleri deneyimleme, ancak farklı bir şekilde.	Kırmızı bir elma deneyimliyorum ve kırmızı elma orada, ama onun yeşil elma olduğuna inanmak için nedenlerim var.
Olağan halüsinasyon I	Deneyimlediğimiz sırada orada olmayan, ancak başka bir yerde ve zamanda algıladığımız şeyleri deneyimleme.	Kırmızı bir elma deneyimliyorum ve orada önümde duran kırmızı bir elma yok, ama daha önce kırmızı elmalar gördüm.
Olağan halüsinasyon II	Deneyimlediğimiz sırada orada olmayan, ancak başka bir yerde ve zamanda, farklı bir düzende de olsa, özelliklerini algıladığımız şeyleri deneyimleme.	Kırmızı bir elma deneyimliyorum ve orada kırmızı elma yok ve daha önce hiç kırmızı bir elma görmedim, ama daha önce kırmızı lekeler ve yeşil elmalar gördüm.
Olağandışı halüsinasyonlar I	Deneyimlediğimiz sırada orada olmayan ve hiçbir zaman deneyimlemediğimiz, ancak geçmişte deneyimleme olanağının bulunduğu şeyleri deneyimleme.	Kırmızı bir elma deneyimliyorum ve orada kırmızı bir elma yok. Bununla birlikte, daha önce ne kırmızı bir nesne ne de elma gördüm. Bu elbette, Hume'un eksik mavi tonudur.
Olağandışı halüsinasyonlar II	Deneyimlediğimiz sırada orada olmayan, daha önce hiç deneyimlemediğimiz, ancak geçmişte de deneyimleme olanağımızın olmadığı şeyleri deneyimleme.	Elmadan gelen kızılötesi bir ışın deneyimliyorum. Duyusal sınırlamalarım nedeniyle, kızılötesini muhtemelen algılayamam. Bununla birlikte, kızılötesi fiziksel bir fenomendir ve eğer bedenim farklı yapıda olsaydı, onu algılayabilirdim.
Olağandışı halüsinasyonlar III	Deneyimlediğimiz sırada orada olmayan, hiçbir zaman deneyimlemediğimiz ve gerçek bir deneyim aracılığıyla deneyimlenemeyen şeyleri deneyimleme.	Dört kenarlı bir üçgen deneyimliyorum.

Tablo 1. Olağan ve olağandışı halüsinasyonlar¹⁹⁰

¹⁹⁰ A.g.e., s. 173.

Sonuç olarak olağan halüsinasyonlar yer değiştirmiş gecikmeli algılar olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık olağandışı halüsinasyonlar açık bir biçimde, yoktur. Olağan halüsinasyonlar insanın gerçek deneyimleriyle sınırlıyken olağandışı halüsinasyonlar fiziksel dünyanın dışındadır.¹⁹¹

Manzotti'ye göre halüsinasyonların temel açıklaması şudur: Bir nesneyi algılamak, beyin aktivitesinin nedeni olan bir nesneyle özdeşlik demekse halüsinasyonlar, geçmişte deneyimlenmiş ve beyin aktivitesinin hâlâ nedeni olan nesnelerin algılanmasıdır. Söz konusu geçmiş, hâlâ insanın şimdiki zamanının bir parçasını oluşturur. Dolayısıyla sözde diyebileceğimiz şimdiki zaman, hiçbir zaman sinirsel aktiviteyle eşzamanlı değildir.¹⁹²

Yayılmış nesne burada devreye girmektedir. Standart algıya göre bir yüz algıladığımızda bu yüz, uzayda dağılmış olan nesnelerin bir toplamıdır. Dinlediğimiz müzik, izlediğimiz bir resimdeki algılarımız tüm *yayılmış nesneleri* referans alarak var olurlar. Burada önemli olan nokta daha önce de değinildiği üzere algının anlık olmadığıdır. Çünkü olası nedensel süreçler önceki nedenleri istedikleri yerden ve zamandan toplayıp bir araya getirebilirler. Daha önce deneyimlemiş olduğum bir elmayı nedensel süreç devam ettiği sürece tekrar deneyimlemem oldukça olasıdır. Deneyimim bir elma imgesi değildir ve bu elma, standart algıyla aynı şekilde deneyimlenir. Bu durum deneyim, rüya, anı ya da halüsinasyonlar gibi farklı adlandırmalara rağmen yine de bir algı durumu olacaktır.¹⁹³

Yayılmış Zihin Kuramı, nesnenin uzay ve zamana yayılımıyla temellenir. Algı, tamamlanabilmesi için uzay ve zamanın gerekli olduğu nedensel bir süreçtir. Söz konusu uzay ve zamanın ölçüsü ise keyfidir. Ortalama bir standart algı bile anlık değildir. Standart algı biçimi tamamlanabilmek için 100-300 milisaniyeye gereksinim duyar. Bazı algı biçimleri ise daha uzun zaman aralıklarına ihtiyaç duyar. Bu ölçü dakika, saat, gün, ay ve yıllara yayılabilir. Bu zaman aralıklarıyla meydana gelen deneyimlere standart algıdan farklı olarak anı, rüya ya da halüsinasyon deriz.¹⁹⁴

Geleneksel yaklaşımlarda yalnızca bazı deneyimlerin algı olarak kabul edilmesinin en basit cevabı doğada kullanışlı olmalarından kaynaklanır.

¹⁹¹ A.g.e., s. 172.

¹⁹² A.g.e., s. 175.

¹⁹³ A.g.e., s. 175.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 176.

Davranışlarımızın da bir parçası olan hareket döngüsü dikkate alındığında, yalnızca nesnelerle etkili bir şekilde etkileşime girmemize olanak sağlayan deneyimlerin algı olarak düşünülmesi geleneksel bir yaklaşımdır. Etkili bir şekilde etkileşime girebildiğim algıların haricindeki algılar geçmişte kalmışlardır ve geleneksel yaklaşımda standart algıdan ayrılır. Ancak Manzotti'ye göre burada zamansal bir sihirli eşik yoktur. Bir nesneden yansıyan bir ışığı 300 saniye ya da 300 gün sonra algılamak, günlük algının meydana gelmesi için geçen 300 milisaniyeden farksızdır. Kırmızı elma ile sinirsel aktivite arasındaki ilişkinin nedensel bir süreçten kaynaklandığını anladığımızda standart algıyı halüsinasyonlardan ayırabilecek bir argüman bulamayız. Kısacası söz konusu nedensel süreçlerin bir son kullanma tarihleri yoktur.¹⁹⁵

Daha açık ifade edilmesi gereken problem standart algının anı, halüsinasyon ve rüyalardan nasıl ayrıldığıdır. Bu fark tamamen pratik bir faktan oluşur. Masanın üzerinde duran elmayı elimize alır ve yiyebiliriz. Kırmızı elma halüsinasyonu gördüğümüzde ise onu yememiz mümkün değildir. Olağan halüsinasyonun ilk türüne göre, örneğin üç gün önce gördüğümüz bir elmayı deneyimliyoruz. Elbette bu elmaya ne dokunabiliyor ne de yiyebiliyoruz. Bu ikisi arasındaki fark, pratik farktır. Olağan halüsinasyonun ikinci türünde ise örneğin New York'ta görülen kırmızı lekeyi örneğin bir ay önce Roma'da görülen yeşil elmayla ilişkilendirerek deneyimlediğimizi düşünelim. Deneyimimizde bir kırmızı elma var. Bu durum Amerika'da görülen kırmızı leke ile İtalya'da görülen elmadan yapılmış uzay-zamansal olarak kompozit bir nesnedir. Algımızın nedenini oluşturan şey çarpıtılmış nesnelerdir. İtalyan-Amerikan karışımı bir elmayı oluşturan her bir parça beyin aktivitesinin bir nedenidir ve kırmızı elma kadar fizikseldirler. Yine de bu elmayı yiyemeyiz. Bu deneyime halüsinasyon denmesinin nedeni de işte budur. Pratik açıdan mantıklıdır; ancak algı farkının oluşmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Masanın üzerinde duran elmayı algılarken bu elma uzay-zamansal olarak bedenimize daha yakındır ve uzay-zaman aralığı daha kısadır. Halüsinasyonunu gördüğümüz nesneler de uzaya ve zamana yayılmışlardır. Zaman aralığı nedenselliğe bağlı olarak keyfî bir şekilde uzayabilir. Son olarak halüsinasyonlar sınırlı bir pratik ilişkiye sahip algılardan oluşmaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁵A.g.e., s. 177.

¹⁹⁶A.g.e., s. 177-178.

Halüsinasyonların içsel bir algı olduğuna gönderme yapan ve en sık kullanılan verilerden biri Amerikalı-Kanadalı beyin cerrahı olan Wilder Penfield'in (1891-1976) doğrudan beyin uyarımı yaptığı deneylerden oluşur. Halüsinasyonun içsel olarak beyin tarafından salgılanan görüntüler olduğu fikri, kaynağını çoğunlukla bu deneylerden alır. Penfield'in yapmış olduğu bu çalışmaların yarattığı etkiler elbette ki azımsanmayacak kadar büyüktür. Ancak yine de bu çalışmalardan elde edilen sonuçların ampirik verilerle desteklenmediği söylenebilir.¹⁹⁷

Buna benzer çalışmalar ilk defa Penfield tarafından yapılmamıştır ancak doğrudan uyarımlar sonucu insanın ne hissettiğini ya da deneyimlediğini raporlayabilen ilk kişi Penfield olmuştur. Penfield, uyguladığı bu deneylerde insan beynini elektrotla direkt olarak uyarır ve bunun sonucunda insan, yakın çevresinde olmayan farklı bir şey deneyimler. Bu deneyimler odada olmayan birini görmek ya da bir ışık parlaması olabilir. Bunun sonucunda varılan yaygın yorum, deneyimin doğrudan yapılan bir uyarım yoluyla keyfi olarak meydana geldiği ve algılanan şeyin beyin tarafından oluşturularak bir film gibi sunulduğudur.¹⁹⁸

Manzotti'ye göre Penfield'in yaptığı beyin uyarımı hiçbir zaman yeni deneyimler üretmedi. Meydana gelen şey yalnızca geçmiş olayların bir kombinasyonuydu. Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise Penfield'in deneklerinin beyinleri birçok yönden nedensel hatlarla şekillenmiş yetişkin insanlara aitti. Söz konusu deneyin Penfield lehine bir sonuçla açıklanabilmesi için Penfield'in bu deneyi doğumundan itibaren izole edilmiş bir insanın beynini uyararak yapması gerekirdi. Penfield'in bir diğer beklentisi ise bu uyarımlar sonucunda hastalarda olağandışı halüsinasyonlar ya da gerçek dünyaya ait olmayan bir şeyler bulma umuduydu. Ancak elde ettiği şeyler yalnızca içerikleri yer değiştirmiş eski olaylar, nesneler, canlılar ve insanlardan oluşan olağan halüsinasyonlardır. Sonuç olarak beynin el değmemiş bir içerik üretmesi söz konusu değildir. Doğrudan uyarılma sonucunda, geçmiş referans alınarak yeni kombinasyonlardan oluşan etkiler meydana gelir.¹⁹⁹

Neden sürekli halüsinasyon görmediğimiz ya da halüsinasyonları tetikleyen şeyin ne olduğunu açıklığa kavuşturmak problemin başka bir yönünü oluşturuyor. Halüsinasyonlar zihinsel olarak kabul edilir çünkü bu deneyimler elektrot, uyuşturucu

¹⁹⁷ A.g.e., s. 179.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 180.

¹⁹⁹ A.g.e., s. 180-181.

madde ya da fizyolojik süreçlerin korteksin içinde faaliyet göstermesinde olduğu gibi beyinde olan olaylarla tetiklenir. Doğrudan uyarım, insanın deneyimiyle uyumsuzmuş gibi görünür. Örneğin bir insana doğrudan bir uyarım yapılır ve bunun sonucunda insan bir keman konçertosunun halüsinasyonunu görür. Ancak Penfield'in elektrik uyarıları bir keman konçertosuna benzemez. Aslında daha önce de defalarca belirtildiği üzere insanın sinirsel faaliyetleri de insanın deneyimiyle örtüşmez. Bir sinirsel aktivite bir keman konçertosuna hiçbir şekilde benzemez.²⁰⁰

Manzotti, yukarıdaki problemin çözümüne *çifte önleme* adını vermektedir. Doğrudan bir uyarım sonucu, yani Penfield'in elektrotu, örneğin bir kişinin birkaç yıl önce katıldığı bir keman konçertosu gibi uzak bir nedeni engellemiş olan önleyici nedeni engeller. Kısacası Penfield'in yarattığı lokal neden geçmiş bir olayın algısını engelleyen blokajı devre dışı bırakmıştır. Manzotti bu hipotezin ampirik olarak kanıtları olduğunu ileri sürer.²⁰¹

Manzotti'ye göre beynin iki türlü işlevi vardır. Birincisi gelecekte meydana gelecek nedensel olayların akışındaki koşulları korur. İkincisi ise nedensel yapıları önler ve böyle bir nedensel etkiyi engeller. Önleyici sinirsel yapılar geçmişteki olayların şimdiki zamanda etkiler meydana getirmesine neden olan diğer sinirsel yapıları engeller. Bu durum bir musluğa benzer. Musluktan tam su akacakken suyun kapatıldığını düşünelim. Suyun önleyici nedeni, kapalı musluktur. Musluk tekrar açıldığında su akar. Bu ise *çifte önlemedir*. Musluğun, suyun akmasını engellemesini engellemiş oluruz. Sinirsel blokaj da tıpkı musluk gibi geçmişteki nedensel süreçlerin akışını keser ve bunun sonucunda nedensel etkiler meydana gelir. Bu açıklamalar Manzotti tarafından *çifte önleme* olarak adlandırılır.²⁰²

Halüsinasyon gibi deneyimlerde engellenen etki ise genellikle problemli ve yıkıcı bir faktördür. İzolasyon, yoksunluk, uyku gibi faktörler bu sinirsel engellemelerin gücünü azaltır ve halüsinasyonlara yol açar.²⁰³

İngiliz nörolog Adam Zeman bir zamanlar halüsinasyonlarla ilgili aşırı sayılabilecek bir örnekle karşılaştığını anlatır. Bu örnek, emekli ve altmış yaşında olmasına rağmen kuvvetli ve aktif bir insan olan Bay B.'nin yaşadığı tuhaf olayların

²⁰⁰ A.g.e., s. 184.

²⁰¹ A.g.e., s. 184.

²⁰² A.g.e., s. 185-186.

²⁰³ A.g.e., s. 186.

hikayesidir. Bay B.'nin yaşadığı tuhaf olaylar, gece araba kullanırken karşıdan gelen arabaların tümünün sadece tek farlarının açık olduğunu fark etmesiyle başlar. Kendisiyle ilgili şüpheye düşmeyecek kadar sağlıklı hisseden Bay B., arabalardaki bu genel arızaya çok şaşırır. Bu deneyim aralıksız olarak devam edince sağ tarafında görme kuvvetinin zayıflamış olabileceğinden şüphelenir. Gece geç saatlerde kendisini kötü hissedip dili pelteleşmeye başlayınca hemen hastaneye doğru yola koyulur. Hastaneye varınca bu sefer son derece şaşırtıcı ve anlamlandıramadığı deneyimlerini art arda yaşamaya başlar. Etrafında gördüğü nesnelerin üzerlerine renkli harf ve sayılar biniyor, bu harf ve sayılar bir süre havada asılı kaldıktan sonra görüş açısının sağ tarafından kaybolup gidiyorlardır. Bir süre sonra oradaki hastaların, ağızlarını kulaklarına bağlayan tüplere bağlı olduğunu görür. Pencereden süzülen martıları artık baktığı her yerde görmeye başlar ve ilginç olan renk ve tip olarak aynı olan bu martılar gözlerini Bay B.'ye dikmiş bir şekilde öylece dururlar. Bu halüsinasyonlar Bay B.'nin ilk deneyimlediği halüsinasyonlar. Daha sonra da her tarafta rahip yakalıkları, demiryolu makasları, sarı ok yayları ve buna benzer birçok şey görmeye devam eder. Neyse ki Bay B., bu gördüklerinin gerçek olmadığından emindir. Doktorlar da Bay B.'nin akıl sağlığının gayet yerinde olduğunu bildirirler. Bay B.'nin bu halüsinasyonları görmesi beş gün boyunca sürer. Beş günün sonunda normal görüş ve algı alanına ait dünyaya huzur içinde tekrar kavuşur.²⁰⁴

Zeman'a göre Bay B.'nin yaşadığı bu üzücü durum yaygın bir nörolojik problemli. Bay B., bir inme geçirmişti ve sağ tarafının görme yeteneği sınırlıydı. Hastanede yapılan beyin taramaları sonucu sol artkafa korteksinde, muhtemelen bir atardamarın tıkanması nedeniyle, anormal bir alan saptanmıştı.²⁰⁵ Görsel halüsinasyonlar, görsel bozukluklara bağlı rahatsızlıkların meydana gelmesinden sonra da görülebilen yaygın halüsinasyonlardır. Bu halüsinasyon türü, onu ilk tanımlayanın İsviçreli felsefeci Charles Bonet olması nedeniyle *Charles Bonet Sendromu* olarak adlandırılır.²⁰⁶

Zeman'ın halüsinasyonun kaynağına yönelik gösterdiği yaklaşım Manzotti'nin yaklaşımıyla da tutarlılık gösterir. Zeman, beyin zedelenmelerinin sık sık halüsinasyonlarla sonuçlandığını belirtir. Manzotti gibi Zeman da beyin faaliyetlerinin, normal durumlarda, uyarma ile ketleme arasında bir denge yansıttığını ifade eder. Bay

²⁰⁴ Adam Zeman, *Bilinç, Kullanım Kılavuzu*, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 291.

²⁰⁵ A.g.e., s. 292.

²⁰⁶ A.g.e., s. 293.

B.'de olduğu gibi beyin zedelenmeleri ketleme kayıplarına ve bunun sonucunda da aşırı deneyim artışlarına neden olabilir.²⁰⁷

Manzotti'ye göre halüsinasyonları tetikleyen üç ortak faktör vardır. Birincisi her insan yalnızca daha önce algıladığı ya da deneyimlediği nesnelerin özelliklerine ait halüsinasyonlar görür. İkincisi, bir insanın çevresindeki nedensel akış azaldığında halüsinasyonun görülme olasılığı da artar. Son olarak üçüncüsü ise halüsinasyonlar sınırları bozan etkenler nedeniyle meydana gelirler.²⁰⁸

Bir hançer görmekle hançer halüsinasyonu görmek arasında hiçbir ontolojik fark yoktur. Hançerin varlığı her iki durumda da mevcuttur. Standart algıda hançer birkaç metre ve birkaç yüz milisaniye uzağımızdadır. Halüsinasyonda ise hançer, geçmişte ne zaman deneyimlendiğine bağlı olarak saatler, günler, aylar hatta yıllarca uzakta olabilir. Her iki durumda da hançer insanın sinirsel aktivitesinin nedenini oluşturur.²⁰⁹

Basit görsel oluşumlar olarak kabul edilen fosfenler halüsinasyonların zihinsel olduğunu gösterme iddiası taşıyan bir başka kritik deneyimdir. Göz küresine hafif bir şekilde bastırıldığında birkaç saniye sonra geometrik şekiller belirmeye başlar. Görülen bu şekillere fosfen adı verilmektedir. Herhangi bir deneyime karşılık gelmediği düşünüldüğü için fosfenlerin saf zihinsel görüntüler olduğuna inanılır. Fosfenlerin ortaya çıkmasına neden olan fiziksel etkiler mekanik, kimyasal, manyetik ya da elektriksel olmak üzere sınıflara ayrılabilir. Bununla birlikte yıldırım ve şimşek çakmalarıyla açığa çıkan radyasyon enerjisi nedeniyle de fosfenler oluşabilir. Fosfenler uyarımın nereye uygulandığına bağlı olarak kortikal ya da retinal şeklinde sınıflara ayrılabilir.²¹⁰

Yayılmış Zihin Kuramı'na göre fosfenlerin oluşabilmesi için sadece sinirsel aktivite yeterli değildir. Sinirsel aktivite öncesinde, ışıkla bazı nedensel dolanıklıkların olması gerekir. Işık, retina ve kortikal bölgedeki aktivitenin en yaygın nedenidir ve bu nedenle gözleri gören bir kişi temel ışık nesnelerinin algısını kolaylıkla erteleyebilir. Sonuç olarak fosfenleri temel ışık nesnelerinin halüsinasyonları ve ertelenmiş ışık algıları olarak adlandırabiliriz.²¹¹

²⁰⁷ A.g.e., s. 290.

²⁰⁸ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 188.

²⁰⁹ A.g.e., s. 197.

²¹⁰ A.g.e., s. 204.

²¹¹ A.g.e., s. 205.

Fosfenlerin oluşumunda birtakım lokal etkiler söz konusudur. Doğal görme sisteminde ışık fotoreseptörlere çarpar ve bu durum da kortekste etkilere yol açar. Başka bir fiziksel neden (örneğin göz küresine baskı uygulamak) hem retinada hem de retina ile ilişkili sinirsel bölgede aynı etkiye neden olur. Elbette ki bu etkinin meydana gelebilmesi fosfen gören kişinin geçmişten bugüne sinir yollarının ışıkla şekillendirilmiş olması nedeniyledir. Fosfene neden olan şey ışıktır ve hâlâ nedensel tarihin bir parçasını oluşturur. Bedene lokal olarak uygulanan bir etki, geçmişte deneyimlenmiş ışıkların tekrar meydana gelmesinin nedenidir. Penfield'in uyguladığı lokal uyarımlarla fosfenler benzer niteliklere sahiptir. Tek fark fosfenlerin çok basit geometrik oluşumlar olmasıdır.²¹²

Görsel olmayan nedenler sinir sistemimizi tetiklediğinde ya da kafamızı bir yere vurduğumuzda fosfen görmemizin nedeni önceden var olan tarihsel nedenler ile sinirsel aktivite arasındaki blokajın ortadan kalkmasıdır. Kortikal ya da retinal fosfen, rastlantısal bir olay nedeniyle tetiklenen küçük halüsinasyonlardır. Karanlık bir odada uykuya dalmadan önce gözlerimizi kapattığımızda gördüğümüz dağınık parıltılar da aynı şekilde açıklanabilir. Bu parıltılar insanın gün boyu ilişkide olduğu ışık dalgalarıyla devam eden nedensel bağlantılardır.²¹³

Fosfenlerin zihinsel oluşumlar olduğuna dair yaklaşımı desteklemek amacıyla kullanılan bir başka argüman kör bireylerin fosfenleri deneyimledikleri yönündedir. Ancak Manzotti'ye göre doğuştan kör bireylerin fosfen deneyimlediklerine dair bir kanıt mevcut değildir. Manzotti'nin bu bulgulara yaptığı en büyük itiraz, yapılan bu deneylerde kör deneklerin hiçbirinin doğuştan kör olmamasıdır. Belirli bir görme deneyimi yaşamış ve daha sonra görme yetisini kaybetmiş bireylerin fosfenlere benzer ışık deneyimleri yaşayabilmeleri olasıdır. Ancak fosfenlerin zihinsel bir oluşum olduğunu kanıtlamanın tek yolu doğuştan kör deneklerle elde edilecek verilerdir. Bu tür bir bulgu da hiçbir vakada bildirilmemiştir.²¹⁴

Perspektif konusu ise tıpkı Armağan'ın bilişsel becerisinde olduğu gibi doğuştan kör deneklerin uzmanlaşabilmesinin mümkün olduğu bir alandır. Perspektif, görsel bir deneyime işaret etse de görsel bir beceri olmak zorunda değildir. Kör bireyler perspektifin ilkelerini anlayıp çizimlerini bu kurallara göre gerçekleştirebilirler. Kör deneklerin

²¹² A.g.e., s. 205.

²¹³ A.g.e., s. 206.

²¹⁴ A.g.e., s. 209.

perspektif kurallarına uygun bir çizim ortaya koymaları onların zihinsel bir perspektif deneyimlediklerini göstermez. Eğitim almamış bir kör deneğe bir çizim yaptırıldığında çizdiği nesnelerin tam şeklini korumaya çalışacaktır. Gerekli eğitim verildiğinde ise perspektifle ilgili kurallar öğrenilebilir ve uygulanabilir. Dolayısıyla perspektifin gören birinin müdahalesi ve rehberliği olmadan kör bir özne tarafından öğrenilmesi mümkün değildir.²¹⁵

Körlerle ilgili deneklerle yapılan çalışmalardan elde edilen bir başka mit şekil, renk ve derinlik yani perspektifle ilgilidir. Doğuştan kör deneklerin dünyayla doğrudan fiziksel bir teması söz konusudur. Göremedikleri nesnelere dokunabilir ve uzamda hareket edebilirler. Sonuç itibarıyla göremedikleri halde şekil, boyut, hareket, hız ve konumu deneyimleme olanakları vardır. Bunu görsel olarak yapmadıkları halde şekil ve boyut gibi özellikleri kavradıkları bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Aslında gören insanlar da aynı ilişki içindedirler ancak görme sistemi daha baskındır ve bu yüzden de deneyimlerimiz görme zenginlikleriyle kuşatılmışlardır. Doğuştan kör denekler şekillerle ilgili bir deneyim edinebilirler ancak bunun onlarda görsel bir deneyim şeklinde meydana geldiğini kanıtlayan bir bulgu söz konusu değildir. Örneğin doğuştan kör bir deneğin daireyi deneyimlediğini düşünelim. Birçok kişi dairenin görsel bir kavram olduğunu düşünür. Ancak daire bir şekildir ve görsel bir formda meydana gelmek zorunda değildir. Bir daire, dokunarak ayırt edilebilir.²¹⁶

Renkleri algılamak, dokunmanın aksine görsel bir deneyimdir. Doğuştan kör bazı bireylerin renkleri ayırt edebildiklerine dair iddialar mevcuttur. Manzotti, bu iddiada bulunan bir kişi olan Türk ressam Eşref Armağan'ı örnek olarak gösterir. Eşref Armağan, renklerin zihinsel görüntüsünü bildiğini iddia etmektedir. Doğuştan kör bireylerin renklerle fiziksel fenomenleri eşleştirebilmeleri mümkündür. Bu bilişsel bir kodlama ve farkındalıktan ibarettir. Armağan ise renk ve nesneleri eşleştirme konusunda bariz bir biçimde gören öznelerle bağımlıdır. Türk ressam nesnelerle renklerin eşleşmelerini bilişsel olarak üst düzeye taşımış olabilir. Ancak yine de renkleri deneyimlediğini söyleyebilmemiz için hiçbir gerekçemiz yok.²¹⁷

Elimizde renklerin algılanmasıyla ilgili iki önemli soru var. Bunlardan birincisi bir insanın dünyada hiç karşılaşmadığı bir rengi deneyimleyip deneyimleyemeyeceği

²¹⁵ A.g.e., s. 212.

²¹⁶ A.g.e., s. 210-211.

²¹⁷ A.g.e. s. 211-212.

sorusudur. Diğeri ise olağandışı koşullar ile normalde erişilemeyen bir renk tonuyla nedensel bir ilişkisi nedeniyle yeni bir rengin algılanıp algılanamayacağıdır. Gerekli açıklamalar yapılmadan önce bu noktada Hume'un zihinle ilgili düşüncelerine ve özellikle de *eksik mavi ton* kavramına değinmek hem konuyu derinleştirmek hem de algının farklı bir boyutunu tartışmak için faydalı olacaktır.

İskoç Aydınlanma çağının önemli figürlerinden olan David Hume (1711-1776) İskoçyalı bir filozoftur. En önemli çalışması olan *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmasını henüz 26 yaşında kaleme almış ve eser 1740 yılında Londra'da yayımlanmıştır.²¹⁸

Söz konusu önemli çalışmasında Hume, zihnimizin doğasını ve niteliğini belirlemek amacıyla düşüncenin kaynağını araştırır. Zihnin niteliğini *impressions* (izlenimler) ve *ideas* (ideler) olarak ikiye ayırır. *Impressions*, duyuşsal algılar yoluyla edindiğimiz güçlü ve canlı duyular ve izlenimlerdir; duymak, görmek, dokunmak ve ayrıca arzulamak, nefret duymak da bu izlenimlere ait alanlardır. *Ideas* ise tüm bu izlenimlerin anımsanması ve onların kopyasından ibaret olan donuk ve sönük düşüncelerdir. Hume'a göre daha önce bir izlenim meydana gelmemişse hiçbir düşünce de meydana gelemez. Ruh son derece soyut düşünceler oluşturabilir. Ancak ruhun bu muazzam yaratıcı gücü, izlenimlerden elde ettiği malzemeleri bağlamak, dönüştürmek, genişletmek ve azaltmak yetisinden ibarettir. Tanrı düşüncesi bile insana ait olan iyilik, hikmet gibi özelliklerin sınırsızca abartılmasından ve süslenmesinden başka bir şey değildir. Böylece kör bir insanın renkleri, sağır bir insanın ise sesleri tasavvur edebilmesi beklenemez.²¹⁹

Hume'a göre, örneğin aşırı sıcaktan meydana gelen acı hissi ya da ılıkliğin verdiği haz gibi duyular ile bu duyuların sonradan bellekte canlandırılması arasında büyük farklar vardır. Duyuların sonradan bellekte canlandırılması bizlere deneyimlerimizin birer kopyasını sağlayabilir ancak ilk duyguyu asla yeteri kadar canlı ve güçlü canlandıramaz. Bir başka örnek verecek olursak, kullanılan tasvir ne kadar güçlü olursa olsun bir şiir, bir manzara tasvirini bize gerçek bir manzara sandıracak kadar canlandıramaz. En zayıf duyum bile en canlı düşünceden daha yukarıdadır. Aynı durum zihnin öteki algı biçimleri için de geçerlidir. Örneğin öfke anında hissedilen ve yapılan

²¹⁸ Hans Joachim Störing, *Dünya Felsefe Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, 2013, s. 335.

²¹⁹ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, Çev. Mehmet İzzet ve Orhan Saadeddin, İz Yay., İst., 2017, s. 469

davranışlar ile öfkeyi düşünmek arasında yine büyük farklar vardır. Geçmişteki duygularımız üzerine tasavvur ettiğimizde, düşüncelerimiz bunların aslını aksettiren güvenilir aynalar gibidir; ancak bu aynadaki renkler, ilk algılarımıza kıyasla çok daha soluk ve sönüktür.²²⁰

Daha önce de bahsedildiği üzere insanın yaratıcılığı, onun deneyimlerini değiştirmek, çoğaltmak veya azaltmakla sınırlıdır. Altın bir dağ hayal edildiğinde bizlere zaten yabancı olmayan ve birbiriyle uyuşabilen iki ideyi birleştirmiş oluyoruz. Erdemli at gibi bir düşüncenin temeli da aynı mantıkla kurulur. Dolayısıyla düşünce, tüm malzemesini dış kaynaklardan toplar.²²¹

Ancak Hume'a göre izlenimler ve düşünceler ayrımının ilkelerini çelişkiye düşüren bir durum söz konusudur. Düşünür, izlenimlerden bağımsız olarak idelerin meydana gelmesinin mümkün olduğu bir fenomen ileri sürer. Bu fenomen renklerle ilgilidir. Farklı renkler ve bir rengin herbir farklı tonu öteki idelerden bağımsız ve ayrı olan bir ide oluşturur. Örneğin bir rengin farklı tonlarına kademeli olarak geçmek ve herbir tonu farklı bir ide oluşturacak şekilde duyumsamak mümkündür. Hume, otuz sene boyunca görme deneyimine sahip bir insanın, örneğin tesadüfen karşısına daha önce hiç çıkmamış mavinin bir tonu dışında diğer tüm renk ve tonlarını tanıdığını varsaymamızı ister. Mavinin tüm tonlarını kademe kademe ve en açıkından en koyusuna kadar sıralı bir şekilde bu insanın karşısına koyduğumuzu düşünelim. Tonların arasında o insanın daha önce de hiç deneyimlemediği mavinin tek bir tonu eksiktir. Hume, bu insanın eksik olan tonun olduğu yerde bir boşluk sezeceğini ve ton aralıklarının bu yerde daha fazla olduğunu farkedeceğini ileri sürer. Bu eksik tona, duyuların hiçbir şekilde sağlamadığı salt hayalgücüyle ulaşılması ve boşluğun doldurulması mümkün müdür? Hume, bu durumun olanaklı olduğunu düşünür ve basit idelerin daima ve bütün durumlarda karşılıklı izlenimlerden kaynaklanmadığını ileri sürer. Ancak düşünöre göre yine de bu durum öyle istinai bir durumdur ki izlenim ve idelerle ilgili genel kuralları ve yaklaşımlarımızı düzeltmeyi gerektirmezler.²²²

Renk deneyimleriyle ilgili sorularımızı tekrar hatırlayalım. Bir insan dünyada hiç karşılaşmadığı bir rengi deneyimleyebilir mi? Olağandışı koşullar yoluyla normalde

²²⁰ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Çev. Selmin Evrim, Fol Yayınları, Ankara, 2022, s. 63.

²²¹ A.g.e., s. 65.

²²² A.g.e., s. 67.

erişilemeyen bir renk tonuyla nedensel bir ilişki kurularak yeni bir renk algılanabilir mi? Şimdiye kadar yapılan deneyler yalnızca ikinci yorumu desteklemektedir. Çünkü bütün deney sistemleri görme sisteminin farklı çalıştığı ve olağandışı nesneleri seçtiği koşullara dayanır. Manzotti, görsel sistemler üzerine çalışan araştırmacılar Vincent Billock ve Brian Tsou'nun yapmış olduğu deney düzenine örnek olarak gösterir. Bu deneyde, deneklerin görme sistemlerinde katastrofik bir bozulma meydana getirildi. Renk kanalları arasında oluşan karşıtlıklar nedeniyle denekler, normalde görülmesi mümkün olmayan dışsal ve fiziksel fenomenlerin kombinasyonlarını deneyimlediler. Mevcut renk uyarılarını retina üzerinde sabit tutabilmek amacıyla görme alanı stabilize edildi ve bu stabilizasyonun sonucunda ortaya çıkan bulanıklıktan yararlandı. Renk şeritleri arasındaki sınırlar ortadan kayboldu ve renkler birbirine karıştı. Ortaya çıkan renk ise *normalde görülmesi mümkün olmayan sarımsı-maviydi*. Billock ve Tsou bu verilerin Hume'un *eksik mavi tonuna* olumlu bir yanıt verdiğini iddia etmişlerdir. Ancak algılanan sarımsı-mavi renk görülemez bir renk değil daha çok ara renklerdir ve görülemez renkler aslında renk-zıtlığı devresinin normal kısıtlamaları bakımından görülemezler. Bir insanın kafasının 180 derece dönebilmesinin koşulu da iskelet yapısındaki katastrofik bozulma yoluyla mümkündür. Buna benzer bir değişim ve deney düzenekleriyle Hume'un *mavi tonunu* görmek de olanaklı hale gelir. Ancak gördüğümüz bu renk bilinen ve deneyimlenmiş diğer renklerin bir bileşiminden oluşmak zorundadır. Bu bileşimi meydana getiren, deneyler sırasında olağandışı deneyimlere maruz bırakılan duyu sistemleridir.²²³

Zihinsel yaratımların kanıtı olarak gösterilen bir başka sözde argüman da insanın değişen bedeni sonucunda ortaya çıkan durumlara dayanmaktadır. Bedenin değişikliğe uğraması halinde nesneyle ilişkisinin de değişeceğine daha önce defalarca değinilmişti. Örneğin insanın duyuşal yapısında meydana gelebilecek bir değişim bedenin farklı fiziksel özellik ve nesneleri seçeceği anlamına gelir. Bedenin değişmesi ya bedene olağandışı nesnelerin eklenmesi ya da olağan nesnelerin eksilmesidir. Bunun sonucunda bilinçli deneyim ya aşına olmadığı özelliklerle kuşatılır ya da aşına olduğu olayların yokluğunu yaşar. Bu vakalar da yine her zamanki geleneksel anlayışla içsel zihinsel alanlar üzerinden yorumlanır.²²⁴

²²³ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 220.

²²⁴ A.g.e., s. 222.

Manzotti'ye göre bireylerin yeterliliklerinin değişmesiyle meydana gelen deneyimler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- Bilinen nesneler veya özellikler algılanamaz hale gelir (eksiltmeler)
- Nispeten olağandışı olan nesneler veya özellikler erişilebilir hale gelir (eklemeler)
- Geçmiş nesneler veya özellikler sürekli olarak algılanır (ertelemeler)
- Normalde başka özellikler veya nesneler tarafından maskelenen özellikler ya da nesneler kolayca erişilebilir hale gelir (filtreler).²²⁵

Bir insanın dünyasından özelliklerin eksiltilmesini ya da filtrelenmesini en iyi anlatan olgu *artimgeler*dir. Önceki bir uyarının algılanmasına bağlı olarak algısal deneyimde meydana gelen değişikliğe *artimge* adı verilmektedir. Bir uyarana bakıldığında, algısal yapılarda birtakım adaptasyonlar meydana gelir ve bunun sonucunda farklı özellikler ayırt edilir. *Yayılmış Zihin Kuramı*'na göre *artimgeler*de bir uyarın, bedeninin nedensel özelliklerini değiştirir; bunun sonucunda deneyimlenen dünyadan farklı nesne ve özellikler seçilir. Bu durumu içsel zihinsel yaratımlar yerine filtreleme yoluyla açıklamak çok daha doğru bir yoldur. Algıladığımız dünyanın bir çeşit ızgarayla filtrelendiği de düşünülebilir.²²⁶

Artimge, dış dünyanın belli bir bölgesindeki farklı özellikleri seçer ve uyarın kaynaklı bir filtrelemedir. Belli bir uzam düşünelim. Bu uzamda yer alan özelliklerden sınırlı bir bölgenin yani sınırlı bir alt kümenin algılanması *artimge* olarak nitelendirilir. Sınırlı bir alan da olsa bu bölge görme alanının üzerine eklenen görsel imgelermiş gibi düşünülür. Manzotti'ye göre böyle olmak zorunda değildir. *Artimgeleri* bölgesel filtrelemenin bir sonucu olarak modellemek gerekir. Manzotti, *artimgeleri* tamamlayıcı (negatif) ve pozitif olmak üzere iki ayrı grupta ele alır.²²⁷

Öncelikle tamamlayıcı yani negatif *artimgeleri* ele alalım. Örneğin bir dakika boyunca kırmızı bir lekeye baktıktan sonra gri bir lekeye bakıldığında camgöbeğine benzer bir kare görülür. Geleneksel açıklama, gri renge bakıldığında görülen camgöbeğinin zorunlu olarak zihinsel bir yaratım olduğu yönündedir. Böyle bir açıklama anlamlı değildir. Çünkü leke aynı zamanda camgöbeği, yeşil, mavi, kırmızı ve daha başka

²²⁵ A.g.e., s. 223.

²²⁶ A.g.e., s. 226.

²²⁷ A.g.e., s. 227.

birçok renktedir. Renkler diğer birçok rengin birleşiminden oluşurlar. Örneğin gri tüm renk bileşenlerinin bir kombinasyonudur ve aslında fiziksel olarak tüm renkleri içerir.²²⁸

Farklı bir açıklama da kırmızıya uzun süre bakıldığı için gözlerin kırmızıya alışmış olabileceğidir. Başka şekilde ifade edersek kısmi olarak kırmızı körlüğü oluşmuştur. Uyarının etkili olduğu alanda kırmızı körlüğü nedeniyle kırmızı daha az görülür. Kısacası dünyadan kırmızının seçilip ayrılması bırakılmıştır. Ancak gri leke daha önce de belirtildiği üzere kırmızı, yeşil ve mavi renk bileşenlerini de içerir. Kırmızıya karşı oluşan körlük nedeniyle daha çok yeşil ve mavi seçilir. Yeşil ve mavinin birleşimi de camgöbeği rengini oluşturur.²²⁹

Pozitif *artimgeler* ise filtreleme sonucu değil herhangi bir duyuyu bir süre engelleyebilecek kadar yoğun bir uyarana maruz kalındığında meydana gelmektedir. Bu *artimgeler* insanın yoğun uyarana maruz kalmadan önce algıladığı son nesneye takılıp kalması durumudur. Çok parlak bir ışığa bakmaktan kaynaklanan pozitif *artimgeler* en yaygın örnekleri oluşturur. Manzotti'nin aktarımına göre bir psikolog olan Kenneth Craik, 1940 yılında Güneş'i uzun süreli gözlemenin etkilerini incelemek amacıyla gözlerini ayırmadan uzun süre Güneş'e baktı. Bu deney sonucunda retinası yandı ve sonrasında saatlerce sadece güneşi gördü. Bu deneyin olumsuz etkilerinden kurtulması için ise altı ay geçmesi gerekti. Burada Craik'in Güneş'in bir imgesini değil Güneş'i gördüğünü özellikle belirtelim. Bu gibi durumlarda çok güçlü bir uyarın duyu sistemine zarar verir ve sonrasında diğer nesnelerin algılanması durur. Birey, bu sinirsel aktiviteye neden olan son olaya takılıp kalmıştır.²³⁰

Hayalet uzuvlar, duyusal yoksunluklar ve travma sonrası stres bozuklukları da yukarıda bahsedilen durumdan farklı değildir. Bir ya da birden fazla nedensel yolak büyük bir hasara uğradığı için birey yine son algıladığı nesnelere takılıp kalmıştır. Bireyin *şimdiki zamanının* aslında sonsuza dek uzadığı düşünülebilir.²³¹

Çarpıtılmış bir başka geleneksel zihinsel alan yaklaşımı kör noktalardır. Optik sinirin retinadan bir çıkış noktası vardır ve bu nedenle de görme alanının

²²⁸ A.g.e., s. 227.

²²⁹ A.g.e., s. 227.

²³⁰ A.g.e., s. 228.

²³¹ A.g.e., s. 230.

fotoreseptörlerden yoksun bir alanı mevcuttur. Bunun sonucu olarak görme alanındaki çok küçük bir bölgede farkında olmadan hiçbir şey görmeyiz.²³²

İki dikey çubuktan oluşan bir uyaran düşünelim. Kör nokta, bu iki çubuk arasındaki süreksizliği gizlediği zaman kesintisiz tek bir çubuk algılanır. Burada görme sisteminin eksik bir desen kullanarak boşluğu doldurduğu düşünülür. Geleneksel açıklamaya göre beyin, görsel imgede yer alan bir parçayı kopyalar ve görme alanındaki deliği kopyalanan bu parçayla yamar. Kısacası zihinsel imge arka plandan alınan bilgilerle tamamlanır.²³³

Yayılmış Zihin Kuramı ise eksik parçanın tamamlanması düşüncesinden uzaktır ve tamamlama yerine eksik parçanın pasifliği yaklaşımını benimser. Açıkçası içine bakma olanağımızın olmadığı bir yerin yamanmasına da ihtiyaç yoktur. Dünyanın o bölgesiyle zaten herhangi bir nedensel ilişki kurulamaz. İnsanın deneyimlerinin de kör noktaya karşılık gelen olaylardan meydana gelmesi mümkün değildir. Zihin asla kör noktalara doğru yayılmaz.²³⁴

Hayalet uzuvlar, içselcilerin kullandıkları bir başka ünlü argümanı oluştururlar. Hayalet uzuv vakalarında uzvunu kaybeden bir hasta, bu uzva dair fiziksel duyumlar yaşamaya devam eder. *Yayılmış Zihin Kuramı*'na göre hayalet uzuvlar gecikmiş algı durumlarını oluştururlar. Bir zamanlar sahip olunan uzuvlar algılanır ancak sinirsel alanın bağlı olduğu bölge artık yoktur. Bu nedenle de sinirsel alan, nedensel ilişkiyi geçmiş nedenlerle kurmaya devam eder.²³⁵

Doğuştan uzuv eksikliği olan hastalardaki hayalet uzuvlar ise dışsalıcı bir yaklaşımı benimseyen kuramlar için ciddi bir tehdit oluşturur. *Yayılmış Zihin Kuramı*'ndan bağımsız olarak ampirik ve teorik problemler, doğuştan gelen imgeler düşüncesinin sorgulanmasını teşvik etmektedir. Birincisi doğuştan gelen bir hayalet uzuvla birey, hangi avantajı elde edebilecektir. İkincisi ise beyin aktivitelerinin neden doğuştan gelen fenomenal beden deneyimine benzer şeyler üretmesi gerektiğidir. Doğuştan uzuv eksikliği yaşayan vakalarda bu bilgileri sağlayan bu denli maliyetli bir

²³² A.g.e., s. 232.

²³³ A.g.e., s. 233.

²³⁴ A.g.e., s. 233.

²³⁵ A.g.e., s. 234.

mekanizma neden gerekli olsun? Dolayısıyla uzuvsuz doğan bir bireyin eksik uzuvla ilgili doğuştan gelen bir beden imajına sahip olması evrimsel açıdan da yararsızdır.²³⁶

Doğuştan gelen beden imajlarının olması farklı sorunların ortaya çıkmasına da sebep olabilir. Beden bütünlüğü tam olan insanlar doğuştan gelen farklı hayalet uzuvlara sahip olabilirler. Bilindiği kadarıyla fazladan bir hayalet uzuvla dünyaya gelen bir vaka henüz bildirilmemiştir. Doğuştan gelen bir beden imajına sahip olmak, tamamen garip bir beden imajına sahip olunmasını da olanaklı kılabilir.²³⁷

Doğuştan hayalet uzuvları olan bireylerin bu deneyimi edinmelerine iki durum kaynaklık etmiş olabilir. Birincisi rezidüel duyu-motor girdisine, diğeri ise hastaların normal bireyleri gözlemesine dayanır. Uzuv eksikliği olan bireylerin akranları gibi olmak istemeleri ve onlara öykünmeye çalışmaları kaçınılmaz bir durumdur; hayalet uzvun oluşmasına neden olan şey bu arzulardan kaynaklanır. Diğer etken olan rezidüel duyu motor girdisinde ise hastalar eksik uzuvlarının deneyimine yaklaşmak için kullandıkları bir tür rezidüel somatosensoriyel deneyime sahiptir. Rüyalarda yaşanan uçma deneyimi buna iyi bir örnektir. Rüya uçma deneyiminin yaşanması son derece yaygın olmasına rağmen birey, gerçekten uçmadıkça uçmanın nasıl hissettirdiğini tam olarak bilemez. Sonuç olarak hayalet uzuvlar olağan halüsinasyonlardan, doğuştan gelen hayalet uzuvlar ise olağandışı halüsinasyonlardan oluşur. Doğuştan gelen hayalet uzuvların hiçbir zaman var olmamış olması kuvvetle muhtemeldir.²³⁸

Sıra rüyalara geldiğinde ise halüsinasyonlara oranla işler biraz daha karmaşıklaşıyor. Halüsinasyonlarda her şeye rağmen dış dünya ile aktif bir şekilde ilişki devam ediyor. Rüya esnasında ise bilinç kapalı ama belli ki uyumayan bir şeyler var. Derin bir uykudayken, örneğin dağa tırmandığımızı görebiliyorsak, bu durum ilk olarak bilincin dış dünyayla bağlantı kurmadan bir deneyim yaratabildiğini akla getiriyor.²³⁹

Algılanan nesnedeki zaman gecikmeleri rüya deneyimleri için de geçerlidir. Manzotti'ye göre algılanan şey ile o algının bizim için erişilir olduğu an arasında 100 ila 300 milisaniyelik bir zaman farkı vardır. Algı, dış nesnesiyle kıyaslandığında gecikir. Bu gecikmelerin temel sebebi örneğin ışığın nesneden göze ulaşması ve bunun ardından

²³⁶ A.g.e., s. 234.

²³⁷ A.g.e., s. 237.

²³⁸ A.g.e., s. 237.

²³⁹ Tim Parks, Riccardo Manzotti, *Zihnin Ucu Bucağı*, Çev. Özde Duygu Gürkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s. 69.

sinirsel aktiviteler için gerekli olan sürenin geçmesiyle ilişkilidir. Ancak şu ayrıntıyı atlamamak gerekir ki sinirsel aktiviteden sonra gelse bile deneyimimizi oluşturan her şey kendi zamanı ve mekânındadır. Deneyimlerimiz de bu nesne ve olayların olduğu yer ve zamanda yer alır.²⁴⁰

Bu durumda, eğer algı sinirsel aktiviteden birkaç milisaniye sonra geliyorsa, örneğin gördüğüm bir sinek *şimdi* değil bir önceki olduğu haliyle görülüyormuş gibi bir anlam çıkıyor. Ancak Manzotti, deneyimin nesnenin zamanı ve mekânında olduğu düşüncesini tekrarlar. Çünkü eğer gördüğümüz sinek, yakalamaya çalıştığımız sinekten birkaç milisaniye bile farklıysa, bilincin nesnenin kendisi değil de onun bir temsili olduğu içselci düşünceye geri dönmüş oluyoruz. Güneş, Ay ve yıldızlarla ilgili algılarımıza tekrar başvuralım. Onları algılarken gerçekleşen büyük zaman gecikmeleri ile algıyla sinirsel aktiviteler arasındaki milisaniyelerden oluşan zaman gecikmeleri arasında bir fark yoktur. Bunların hepsi bizim *şimdi*imizi oluşturan deneyimlerdir. *Şimdi* ve deneyimlerimiz bedenimizde ve beynimizde bir etki oluşturmuş tüm şeylerin bir toplamından oluşur. Örneğin görsel bir deneyim, *geçmiş* ya da *şimdi* olarak ikiye bölünemez. Dolayısıyla sinirsel aktivitelere bağlı olan *şimdiki* zaman, o sinir aktivitesini harekete geçiren her şeydir. Bu şeyin zaman ve mekân olarak ne kadar uzak ya da yakın olduğu bir şeyi değiştirmez. Çünkü *şimdiki* zaman çizgisinde bulunan bir nokta değildir ve zaman ile mekâna yayılmıştır.²⁴¹

Manzotti, tüm bu düşüncelerden yola çıkarak rüyaların gecikmiş ancak gerçek deneyimler olduğunu ifade etmeye çalışır. Tıpkı milyonlarca yıl öncesinden bize ışığını ulaştıran bir yıldız *şimdiki*de deneyimlememiz gibi rüyalar da *yayılmış zihin* dünyamızda bir nedensellikte başlatılma potansiyeli bulunan nesneler ve olaylardan oluşur. Bir gece karanlık bir araziye giderek yıldızları seyretmeye karar verebiliriz ve bunu planlı bir şekilde gerçekleştirebiliriz. Araziye gider ve saatlerce yıldızları izleriz. Bedenimizi bir araziye götürerek yıldızları deneyimleyebilmesi için nedensel bir etki oluşturmuşuzdur. Bir rüya görmeyi planlamak elbette ki mümkün değildir. Ancak ne olursa olsun yine de deneyimler bahçemizde bu rüyaları sinirsel olarak tetikleyecek bir nedensellik mutlaka mevcuttur.

²⁴⁰ A.g.e., s. 72.

²⁴¹ A.g.e., s. 74.

Şöyle bir itirazla karşılaşabiliriz: Yıldızları deneyimlerken ışık yoluyla onu oluşturan parçalarla yani yıldızlarla bedenimiz arasında doğrudan bir görme hattı var. Fiziksel ve bilimsel olarak bu yıldızı deneyimlememiz net ve anlamlıdır. Ancak rüyalarla deneyimlediğimiz nesne ya da olaylar arasında doğrudan bir hat olduğu söylenemez. Manzotti'nin bu itiraza verdiği cevap, uzamsal olarak doğrudan pratik bir hat olmadığı ancak nedensel olarak bir hattın kesinlikle mevcut olduğu yönündedir. Örneğin bir yıl önce bir göle gittiğimizi düşünelim. Beden ve beyin o su birikintisinin nedensel bir süreç başlatmasına izin verdi ve bunun sonucunda da bu göl, görsel deneyimin bir parçası haline geldi. Artık o göl, deneyimler bahçesinde yayılmış bir nesnedir ve doğru nedensel koşullar olduğu sürece sonsuz kere tekrarlanma imkânı bulabilecektir.²⁴²

Manzotti, rüyaların görülmesiyle ilgili güzel bir analogiye başvurur. *Zihnin Ucu Bucağı* adlı kitapta Manzotti'nin kuramıyla ilgili diyaloglarını gerçekleştirdiği İngiliz romancı, denemeci ve çevirmen Tim Parks bir kano tutkunudur. Parks'a göre kano yaparken azgın dalgalarda aralıksız olarak ilerlemek mümkün değildir. Parks'ın ara sıra dinlenmesi, belki durup diğer arkadaşlarını beklemesi gerekmektedir. Su o kadar hızlı akarken bunu yapmanın yolu, her kayanın ya da nehir yatağındaki çıkıntının arkasındaki sürekli dönüp duran girdaplara girmektir. Parks, bu girdaplara girince akıntıdan kurtulmuş olur. Manzotti, milyarlarca nöron ve trilyonlarca sinapsla beynimizin muazzam bir girdap olduğunu düşünmemizi ister ve bu girdapların her biri bir dışsal nedenin ürünüdür. Gündelik yaşamımızdaki yakın çevreden gelen akıntılar o kadar güçlüdür ki sözünü ettiğimiz girdapların bu gündelik yaşamdaki akışlara hiçbir katkısı yoktur. Her şey bu girdaplarda sonsuzca dönüp duruyormuş gibi görünür. Girdaba kapılıp sürekli olarak dönen hafif bir teneke kutu gibi. Şimdi nehirdeki su seviyesinin azaldığını ve artık girdapla ana akım arasındaki gerilimin azaldığını düşünelim. Bu durumda teneke kutu, girdaptan kaçma fırsatı bulur. İşte, uyku halinde de olan burada anlatılan analogiye benzer. Gündelik yaşamın güçlü akıntıları yavaşlar ve sonsuz girdapların akışa karışması mümkün hale gelir. Rüyalar, doğrudan deneyimlerin uyku halindeyken yavaşlaması nedeniyle akışa karışan girdaplardır.²⁴³

²⁴² A.g.e., s. 77.

²⁴³ A.g.e., s. 77.

V. BÖLÜM

ZAMANDAN AZADE BİR ŞİMDİ

Manzotti'ye göre, deneyim özsel olarak zamansal bir fenomendir. Düşünür, *özel* kelimesiyle deneyimin zaman, değişim ve oluşun dışında düşünülemeyeceğini anlamaktadır. Zamanın, oluşun ve değişimin dışında bir deneyimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bir şey deneyimlendiği zaman zorunlu olarak bir değişim ya da oluşun dışında gerçekleşen başka bir şey yoktur. Geleneksel olarak yapılan en büyük hatalardan biri ise zamanın, içinde olayların gerçekleştiği bir kutu olarak düşünülmesidir. Zamanı bu şekilde kabul etmek kullanışlı bir soyutlamadır ancak yine de deneyimlediğimiz şey zaman değil değişimdir.²⁴⁴

Manzotti, *yayılmış şimdi* kavramını kullanarak fiziksel dünyayla uyuşan bir *şimdiki zaman* kavramının temellerini kurmaya çalışır. Düşünür'e göre zamanla ilgili güncel tartışmaların büyük çoğunluğu kipli-kipsiz odağında ilerler. İlk grup yani A-teorisyenler ya da *şimdiki zamanı savunanlar* olarak bilinir. İkinci grup yani B-teorisyenler ya da *sonsuzluk yanlıları* olarak adlandırılır. Manzotti, zamanla ilgili bu ayrışmalardan hiçbirini seçmediğini daha çok şimdiki zamanın ontolojisine değineceğini ifade eder. Şimdiki zaman, anlık bir matematiksel soyutlamadan ziyade deneyimlerle genişletilmiş bir gerçeklikler yığıdır. Şimdiki zaman bir *yayılmış nesne*dir. Biz insanlar ise bu *yayılmış nesne*yle özdeşiz yani *şimdiki zamanız, şimdiyiz*.²⁴⁵

Günlük yaşamda da bilimde de şimdiki zaman sonsuz bir okun üzerinde ilerleyen bir nokta gibi algılanır. Böylesi bir algının yarattığı dezavantajlardan birincisi anlık şimdiki zamanın ne deneyimimize ne de fiziksel fenomenlere uymasındır. İkincisi, bu zaman çizgisindeki noktalar arasında kapatılamaz boşluklar meydana gelir. Son olarak ilerleyen bir şimdiki zaman kavramı, fiziksel dünyaya eklenmiş bir şey gibidir ve ölçülmesi ya da gözlemlenmesi mümkün değildir.²⁴⁶

Manzotti, anlık bir şimdiki zaman kavramının kabul görmesinin nedeninin geçmiş varsayımlara uyum sağlama arzusundan kaynaklandığını düşünür. Şimdiki zaman düşüncesi *anlık* olarak kabul edilir ve bu yolla da geçmiş ve gelecekte ayrılır. Şimdiki zamanın dondurulduğu, zamanın devinimsiz bir an olarak tasvir edildiği filmler oldukça

²⁴⁴ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 241.

²⁴⁵ A.g.e., s. 241.

²⁴⁶ A.g.e., s. 242.

yaygındır. Bu sahnelerde insanlar hareketsiz bir şekilde olduğu gibi durur, kar taneleri havada asılı kalır; kısacası her şey en son hareketinde sabitlenmiştir. Bu, elbette ki mümkün olmayacak bir durumdur. Ancak birçok insan, eğer bu mümkün olsaydı meydana gelecek görüntünün bu olacağına inanır. Bu düşüncenin altında yatan temel nedenlerden biri varoluşun ve nedenselliğin zamandan ayrı olarak düşünülebileceğinin varsayılmasıdır. Bununla birlikte, zamanın değişim olmadan kavranabileceğini düşünen birçok filozof vardır. Manzotti bu yaklaşımı problemlilik olarak görür. Çünkü deneyimin gerçekleşebilmesi için değişim zorunludur. Düşünür, zamanın değişim olmadan mantıksal olarak kavranabilir olduğunu ancak böylesi bir zaman algısının ampirik olarak yararsız ve deneyimin ötesinde olduğunu ifade eder. Mümkün olmamakla birlikte zamanın durması zorunlu olarak evreni bir boşluğa çevirirdi. Nedensel süreçlere bağlı olarak var olmaktan başka koşulu olmayan nesneler tamamen yok olurdu.²⁴⁷

Her ne şekilde olursa olsun deneyimlerimizin noktasal bir *an*ın içine sığması mümkün değildir. Yaygın görüşte, sinirsel aktivitelerin belli bir zihinsel durumu zamansal olarak sabitlediği varsayılır. Ancak beyinde anlık durum diye bir şey yoktur. Beynimizin bir aktivitede bulunması ve bir şey hissetmesi için onlarca milisaniyelik sinirsel ateşlemeyi sürdürmesi zorunludur. Örneğin fMRI cihazlarıyla elde edilen görüntülerin anlık görüntüler olduğu varsayılır. fMRI görüntüleri anlık bir görüntü değil en az birkaç milisaniye süren bir takım niceliklerin bir bileşimidir. Bu cihazlardan elde edilen görüntüleri anlık bir görüntü değil statik bir model olarak düşünmek gerekir.²⁴⁸

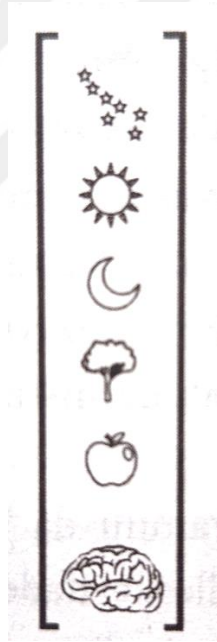
Şu an masamızın üzerinde duran kahve, klavye, kitap yığınları, pencereden gördüğümüz dağ ve bulutların hepsi *şimdi*imizin içinde değildir. Bunların tümü bizim *şimdi*imizi oluşturur; biz de bu *şimdinin* bizzat kendisiyizdir. *Şimdi*, bir takım ortak etkilerden oluşan gerçek nedenlerin uzay-zamansal olarak yayılmış bir nesnesidir. Deneyim dediğimiz şey bir gerçeklik yığını kapsayacak şekilde yayılmış kesintisiz bir birlikten oluşur. Manzotti, yayılmış olan bu gerçeklik yığına *yayılmış şimdi* adını verir. Daha önce açıklığa kavuşturulduğu üzere, eğer deneyim nesneyle özdeşlikse ve *şimdi* de bir yayılmış gerçek nesneler yığınıysa bizim de bir *şimdi* olmaktan başka şansımız yoktur. Nesne kavramı zaman içinde meydana gelen bir nedendir. Bu nesne diğer nesnelere zorunlu bağlılığı nedeniyle uzay-zamansal olarak kompozit bir nesnedir. Bu nedenle

²⁴⁷ A.g.e, s. 244.

²⁴⁸ A.g.e., s. 246.

şimdi de nesneden başka bir şey değildir. *Şimdi*, nedensel ilişkilere bağlı olarak meydana gelen kompozit nesnenin kendisidir. Buradan çıkaracağımız sonuç *şimdi*, *deneyim* ve *nesnenin* aslında birbirinden farklı olmadıkları, birbiriyle özdeş olduklarıdır. *Şimdi* kavramının kendi başına *Yayılmış Zihin Kuramı*'na ekleyebileceği ya da çıkarabileceği bir şey yoktur.²⁴⁹

Yayılmış Zihin Kuramı, şimdiki zaman ile geçmiş arasındaki ayrım konusunda da geleneksel görüşten ayrılır. Geçmiş, ancak şimdiki zamanda deneyimlenebilir. Dolayısıyla hatırlanan şey, *yayılmış nesne* ya da olayların nedensel etkiyle şimdiki zamanda meydana gelmesidir. Geçmiş *şimdide* deneyimlemekten başka şansımızın olmaması nedeniyle geçmiş de şimdiki zamanımızın bir parçasıdır. Hatıra, gecikmiş bir geçmişin sıralı algısıdır. Rüya ise geçmiş deneyimlere bağlı ancak yeniden düzenlenmiş algılardan oluşur.²⁵⁰

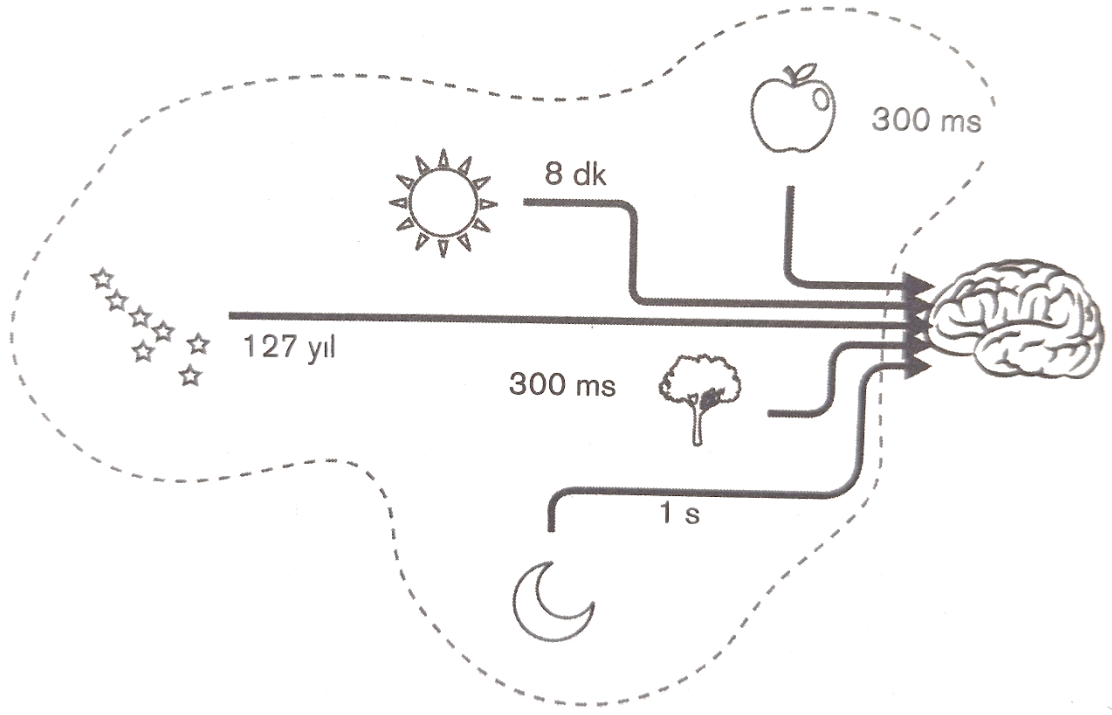

Şekil 6. Geleneksel *noktasal şimdi* kavramı²⁵¹

²⁴⁹ A.g.e., s. 248.

²⁵⁰ A.g.e., s. 252.

²⁵¹ A.g.e., s. 255.

Şekil 7. Yayılmış şimdi²⁵²

Manzotti, geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki farkın ontolojik değil tıpkı standart algı ve halüsinasyonlarda olduğu gibi pratik nitelikte olduğunu ifade eder. *Yayılmış şimdinin* manipülasyona açık olan kısmına geleneksel olarak *şimdiki zaman* adı verilir. Diğer kısımlar ise *geçmiş zaman* olarak adlandırılır. Ancak aralarındaki fark yalnızca erişilebilirlik düzeyindedir. Geleneksel yaklaşım ise mevcut olan pratik farka metafiziksel bir boşluk statüsü vermiştir.²⁵³

Gökyüzünde deneyimlediğimiz güneş, geçmişte mi yoksa şimdiki zamanda mıdır? Mesafe arttıkça dokunma, vurma gibi nedensel etkiler de giderek zorlaşır. Manzotti'ye göre yine de geçmiş ile şimdiki zamanı birbirinden ayırabilecek ontolojik bir sınır söz konusu değildir. Hiçbir metafiziksel boşluk da bir yıldız algısı ile yanımızda bizimle sohbet eden arkadaşımızın algısını birbirinden ayıramaz. Her iki durum da *şimdinin* bir parçasını oluşturur.²⁵⁴

²⁵² A.g.e., s. 255.

²⁵³ A.g.e., s. 256.

²⁵⁴ A.g.e., s. 265.

Gelecek hakkında ne söylenebileceğine gelince, Manzotti geleceğin asla algılanamayacağını ifade eder. Çünkü şimdiki zaman asla sona ermeyen bir süreçtir. Nedensel süreçler ardı sıra devam eder ve oluşun sürekliliği şimdiki zamanın asla sona ermemesine neden olur.²⁵⁵

Bununla birlikte *şimdi* ile ilgili yapılan incelemelerden çıkarılacak en önemli sonuç fenomenolojik olarak geçmişin de deneyimlenemeyeceğidir. Manzotti'ye göre bir şeyi irdeleyerek deneyimlediğimizde onun yaptığımız şeye zamansal olarak yakın olup olmadığını tam olarak bilemeyiz. Zamansal mesafeyi aşağı yukarı olacak şekilde güvenilir birtakım yöntemlerle çıkarabiliriz. Ancak zaman belirsiz bile olsa deneyimin itibarını düşürmez. Bir yıldızla baktığımızda ne kadar uzak olursa olsun yıldız, şimdiki zamanımızın bir parçasıdır. Burada vurgulanmak istenen en önemli nokta, deneyimlenen hiçbir olayın geçmiş bir olay olmamasıdır. Manzotti'ye göre deneyimi geçmiş bir deneyim olarak belirleyen hiçbir şey yoktur. Bir olayın geçmişte olup olmadığını anlayabilmemiz için birçok ipucu bulabiliriz ancak *geçmişliği* deneyimleyemeyiz. Çünkü deneyimimiz, geçmişini işaret eden ipuçlarıyla dolu olsa da ancak *şimdide* gerçekleşebilir.²⁵⁶

Bizler bir *şimdiye*sek ve *şimdiyle* özdeşsek zaman akışını neden algılarız? Manzotti, insanın doğanın bir parçası olduğunu vurgular ve doğanın nedensel ilişkilerini göstermek için zaman gibi soyut kavramlar kullandığımızı ifade eder. Ancak zaman da tıpkı meridyenler gibi uylasımsal bir kavramdır. Zaman akışı illüzyonlara benzer ve illüzyonlar gibi inançların bir ürünüdür. Her şey bir oluşturma ve her şey değişir; zaman ise bu değişimi ölçen hayalî bir kavramdır. Elbette, tıpkı *Galileocu nesne* gibi geleneksel zaman algısının da boş, ancak pratik yararları vardır. En basitinden bir yemeğin ne kadar sürede pişeceğini belirleyebilmek için zamanı ölçmeye ihtiyaç duyarız.²⁵⁷

Birkaç gündür hayatımız olağanüstü olaylarla doluyorsa, bu süreye ilişkin daha fazla anıya sahip oluruz ve daha uzun süre yaşamışız gibi hissederiz. İnsanlara zamanın geçişini hissetmeleri salık verildiğinde aslında hissetmeleri istenen şey değişim miktarıdır. Zaman, yalnızca bir soyutlamadır. Ölçtüğümüz şey zaman değildir, birbiriyle nedensel bağları olan nesne ve olayların değişimini ölçeriz.²⁵⁸

²⁵⁵ A.g.e., s. 265.

²⁵⁶ A.g.e., s. 268.

²⁵⁷ A.g.e., s. 273.

²⁵⁸ A.g.e., s. 274.

VI. BÖLÜM

TEMSİLLER, DUYGULAR VE BİLGİ

Temsil kavramı zihin felsefesi çalışmalarında yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Yaygın görüşe göre de zihin, aslında dünyanın bir temsilidir. Temsillerin, temsil ettiği şeyle sayısal olarak farklı olduğu kabul edilir. Manzotti'ye göre ise temsiller aslında nesnenin yerine geçen bir şeylere sahip olma ihtiyacından doğar. Nesnenin mevcut olmaması durumunda ona vekâlet edecek temsillerin bulunması gerekir.²⁵⁹

Manzotti, günlük yaşamda kullanılan trafik ışıkları, levhalar, basılı karakterler, MP3 dosyaları gibi saymaca temsillerin varlığına itiraz etmediğini ifade eder. Bu araçlar pratik amaçlara hizmet eden, insanların keyfi seçimlerine dayalı parazitlerdir. Manzotti'nin temsillerle ilgili karşı çıktığı nokta, fiziksel dünyada hiçbir fiziksel nesne ya da olayın zihinsel bir temsilinin olamayacağı yönündedir. Fiziksel fenomenlerle ilgili tek olasılık bu nesne ve olaylarla özdeş olmaktır.²⁶⁰

Yayılmış Zihin Kuramı'nda temsiller ile temsil edilenler arasında bir özdeşlik söz konusudur. Deneyim, deneyimlenen nesnenin kendisinden başka bir şey olamaz. Fiziksel dünyada deneyimlenen kırmızı elmanın zihinde temsil edilecek tek temsili, yalnızca kırmızı elmadır.²⁶¹

Her fiziksel fenomen, temsil olup olmamasına bakılmaksızın fiziksel dünyanın nedensel süreçlerine sahiptir. Geleneksel olarak kullanılan temsil fikri, zorunlu olarak epifenomenaldir. *Yayılmış Zihin Kuramı* başından beri varoluş ve nedenselliğin sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu defalarca vurguladı. Eğer bir şey epifenomenal ise etkisiz olması ve nedensel olmaması bakımından fiziksel değildir. İçinde yaşadığımız dünyanın bir parçası değildir dolayısıyla da yoktur. Bu nedenle geleneksel yaklaşımdaki temsili içerik kavramı tamamen epifenomenaldir ve fizikte bir yere sahip değildir. Zihinsel temsillerin bir gerçeklikleri olsaydı nedensel olarak aktif olmaları, dolayısıyla da fiziksel olmaları gerekirdi.²⁶²

Temsil kavramı genellikle *ilişki* kavramıyla açıklanmaya çalışılır ancak bu son derece yetersiz bir yaklaşımdır. *İlişki*, zihnin fiziksel dünyanın temsilini oluşturması

²⁵⁹ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 279.

²⁶⁰ A.g.e., s. 279.

²⁶¹ A.g.e., s. 281.

²⁶² A.g.e., s. 284.

yoluyla yine fiziksel dünyaya bağlandığı bir kavramdır. Fiziksel değişiklikleri gözlemleyebiliriz. Ancak *semantik* ilişkilerin gözlemlenmesi mümkün değildir. *İlişkilerin* fiziksel anlamda bir karşılıkları yoktur. Fiziksel bir varlık, bir başka varlık arasında semantik bir ilişki olup olmadığına bakmaksızın fiziksel dünyanın kurallarına göre hareket eder. Fiziksel dünya, nedensel belirlenimi nedeniyle hem anlamsal hem de diğer ilişkileri geçersiz kılar. Yine de bir anlam aranacaksa anlamlı olan tek şey özdeşliktir.²⁶³

Manzotti'ye göre, *ilişkiler* doğada rastlanabilecek şeyler değildir. Onlar yalnızca doğayı tanımlamanın bir yolu olarak kullanılabilir. *İlişkiler* kavramını kullanarak işaret edilebilecek tek alan nedensel ilişkiler olabilir. *İlişkilere* atfedilen rolü oynayabilecek tek şey ise özdeşliktir ve özdeşlik ilişkisi de her şeyi açıklamak için yeterlidir. Örneğin uzun bir kavağa baktığımızda deneyimimiz o kavaktır, ancak *o kavağa ilişkin* değildir.²⁶⁴

İlişki kavramının zihin ve fiziksel dünya ayrılığı gibi metafiziksel sonuçlar doğurmasında dil kullanımının da etkisi vardır. *Kavağa ilişkin deneyimim* gibi bir cümle kurabilmek metafiziksel anlamlar ortaya çıkarır. *Bir şeye ilişkin deneyimim* ifadesi zorunlu olarak düalistik bir görüş algısını da beraberinde getirir. Bu kullanım yerine *bir kavak deneyimliyorum* demek daha doğru bir ifade olacaktır. Deneyimimiz bir kavak olarak gerçekleşiyor ve kavak biziz.²⁶⁵

Temsil olarak kullanılan kavramın çıkacağı tek kapı yine özdeşliktir. Aslında özdeşlik birçok zihin teorisinin de temel noktasını oluşturur. *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda, a) deneyim fiziksel nesnelerle özdeştir, b) nesneler bedenın dışındadır ve c) beden nesnelerin ve olayların gerçekleşmesinin olanağıdır.²⁶⁶

Uyulaşımşal temşiller, maddenin bir haline gönderme yapar. Bir kâğıda bir çizim yapar ve bunun örneğın bir fincanı temsil ettiğini söyleriz. İşlevşel temşiller de maddenin bir haline gönderme yaparlar. Bir içecek otomatına bozuk para atıldığında içeceğın düşmesi için alet, dişlileri harekete geçirir. Ancak ne uyulaşımşal ne de işlevşel temşiller söz konusu içeriğın fizikşel varlıklarla nasıl bir ilişki içerisinde olduklarını açıklayamazlar. Uyulaşımşal ve işlevşel temşiller de fizikşel varlıklardır ve bu nedenle de

²⁶³ A.g.e., s. 286.

²⁶⁴ A.g.e., s. 287.

²⁶⁵ A.g.e., s. 288.

²⁶⁶ A.g.e., s. 292.

ek bir içeriğe sahip değildir. Ek içerikler, gündelik yaşamın meydana getirdiği pratik içeriklerdir.²⁶⁷

Sinirsel aktiviteler de geleneksel temsil anlayışından payını sonunu kadar almıştır. Sinirsel aktiviteler başka bir fenomenin içerdiğinden daha fazla temsilî içeriğe sahip değildir. Yani tek temsil özdeşliktir. Sinirsel aktiviteler yalnızca sinirsel ateşlemelerdir. Dış dünyanın içsel bir provası ya da temsili olamazlar. Zihinsel temsillere gelince, deneyimlediğimiz dünyanın deneyimimizle bir ve aynı olmasından başka şansı yoktur. Bu, aynı zamanda bir şeyi deneyimlemenin o şeyin temsiline sahip olunması anlamına gelir. Kısacası deneyimlediğimiz dünyadan oluşuruz ve bu oluşum da dünyanın temsidir.²⁶⁸

Bu bakımdan *Yayılmış Zihin Kuramı*'nın temsilcilik yanlısı bir kuram olduğu söylenebilir. Ancak *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda başka bir şeyin yerine geçen bir temsil anlayışından ziyade özdeşlik yoluyla ifade edilen bir temsil vardır. Manzotti'nin ifadesiyle, “*S, x'i temsil eder*”, “*S, x'i deneyimler*”, “*S, x'in bir temsiline sahiptir*”, “*S, x'in deneyimine sahiptir*”, “*S, x'tir*” ve “*S'nin deneyimi x'tir*” gibi farklı formülasyonlar birbirine denktir. Bunların hepsi, bir şeylerin öznenin bir parçası olduğunu ifade etmenin yoludur. *Özne, bir şeylere özdeşir.*²⁶⁹

İşlevsel temsillere geri dönecek olursak Manzotti'ye göre bu temsiller deneyim olmaksızın oluşabilirler. Kör görüş, eylemlerin bilinçdışı belirleyicileri, farkında olmadan yapılan bilişsel işlevler, araba kullanmak gibi işlevler sinir sistemimizin farkında olmadan gerçekleştirdiği her türlü işlevlerdir. Bu yönüyle işlevsel temsiller pratik amaçları uygulamaya çalışan faydalı yapılardır. Burada sorulması gereken bir başka soru duygunun ne olduğudur. Duygu bir işlevi yerine getiremez. Duygular, fiziksel koşulların ortak nedensellikleri yoluyla dış nesnelerin oluşumunu belirlemesiyle meydana gelir. İnsan nesne ve olaylara karşı bir şeyler hisseder. Çünkü ister kendi bedeni olsun isterse de dışsal bir nesne olsun hissettiği şeyle özdeşir.²⁷⁰

Manzotti, his ve duyguları Portekizli nörolog Antonio Damasio'nun kuramlarından *somatik işaretleyicilere* benzetir. Herhangi bir karar verme aşamasında öncelikle içinde bulunan şartların pozitif ve negatif yönlerini düşünerek akıl yürütme

²⁶⁷ A.g.e., s. 296.

²⁶⁸ A.g.e., s. 297.

²⁶⁹ A.g.e., s. 298.

²⁷⁰ A.g.e., s. 299.

yoluna gideriz. İçinde bulunulan şartların temel bileşenleri tanımlanabiliyorsa ve yeterince açıksa, akıl yürütme ile yapılan değerlendirme sonucu bir karara varırız. Ancak bu temel bileşenler aynı zamanda ayrıntıların net olarak tanımlanamayacağı kadar hızlı taslaklar halinde ve hemen hemen aynı anda ortaya çıkar. Akıl yürütme sürecine girmeden önce, mevcut durumun belirli bir karar seçeneğiyle ilgili kısa süreli de olsa iyi ya da kötü hissettiren içgüdüsel bir his deneyimleriz. Damasio, bedeni ilgilendirdiği için teknik olarak *somatik* (*soma* Yunanca beden anlamı taşımaktadır) terimini kullandığını ve bir imgeyi *işaretlediği* için de *işaretleyici* olarak adlandırdığını ifade eder. *Somatik işaretleyicinin* görevi bizleri bir eylemin meydana getirebileceği olumsuz sonuçlara karşı temkinli olmaya zorlamasıdır. Bu zorlayıcı sinyal, olumsuzlukla sonuçlanacak eylemi reddetmemize ve diğer alternatiflere yönelmemize neden olabilir. Bu durum aynı zamanda olumsuz sonuçlara götürecek eylemleri eleyerek alternatiflerin sayısını azaltmakta da önemli bir rol oynar. Bu gibi durumlarda akıl yürütme, değerlendirme ve karar verme süreçleri geçerliliğini korur. Ancak bu süreç *somatik işaretleyicinin* otomatikleşmiş aşaması gerçekleştikten sonra ve seçeneklerin sayısı azaltıldıktan sonra geçerlidir. *Somatik işaretleyicilerin* normal seçim süreci için yeterli olamayacağını belirtmekte fayda var; çünkü çoğu zaman bu süreci akıl yürütmenin nihai seçim süreci takip edecektir. *Somatik işaretleyicilerin* katkısı, karar verme sürecinin doğruluğunu ve etkinliğini artırmaktır.²⁷¹

Somatik işaretleyiciler geçmiş öğrenmeler yoluyla birtakım senaryoların gelecekteki olası sonuçlarını tahmin etmekle ilişkilidirler. Gelecekteki bir sonuç, negatif bir *somatik işaretleyici*yle ilişkilendiğinde bu kombinasyon alarm verecektir. Pozitif bir *somatik işaretleyici* ile yan yana geldiğinde ise teşvik edici bir rol üstlenecektir.²⁷²

Somatik işaretleyicilerin verilerini topladığı alan *yayılmış zihin* alanıdır. Deneyimlediğimiz nesnelerin deneyim dünyasında sonsuzca yayılması gibi deneyimlediğimiz olaylar da sonsuzca yayılırlar. Oluş halindeki bir duruma verdiğimiz his ve duygular da bu yayılmış deneyimler dünyasından beslenen sentezlerdir. Daha önce hiç görmediğimiz bir insanla bir arkadaş toplantısında tanıştığımızı düşünelim. Bu insanın yüzüne baktığımızda anlamadığımız bir rahatsızlık ve güvensizlik duyduğumuzu hayal edelim. Bu durumda *somatik işaretleyiciler* devreye girmiştir. *Yayılmış nesne*

²⁷¹ Antonio Damasio, *Descartes'in Yanılgısı*, Çev. Fatma Ece Çetin ve Emre Kumral, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 214

²⁷² A.g.e., s. 215.

dünyamızda yeni tanıştığımız insanın yüzüne benzeyen ve kötü deneyimler yaşadığımız bir insanın var olma olasılığı son derece yüksektir. *Somatik işaretleyiciler* temkinli olunması için sinyal vermektedir. Bu örnek her ne kadar bir önyargı örneği olsa da *somatik işaretleyicilerin* çalışma sistemi en basit olarak bu şekilde açıklanabilir. Dolayısıyla Manzotti için duygu ve hisler de nesne ve olaylarla özdeş algılardan ibarettir. Çünkü kaynaklarını yayılmış deneyimlerden alırlar.

Amerikalı filozof ve psikolog William James, duyguları bedensel davranışlarımızın birer yorumu olarak tanımlar. Bu tanıma göre hisler bedende meydana gelen değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkarlar. Üzüntüler, hüznler, kırgınlık gibi durumlar aslında gösterilen fizyolojik tepkilerin bilincinde olmaktan başka bir şey değildir.²⁷³ James'e göre, standart duygularla ilgili geleneksel ve sıradan yaklaşım, birtakım gerçeklerin zihinsel eğilimler yarattığı ve meydana gelen bu zihin durumlarının da bedensel tepkilere sebebiyet verdiği yönündedir. Ancak James, bunun tam tersini iddia ederek bedensel değişikliklerin heyecan verici gerçeklerin algısını takip ettiğini ve değişiklikler meydana geldikçe bu değişikliklerle ilgili hislerimizin duygu olduğunu ifade eder.²⁷⁴ İngiliz matematikçi ve filozof Alfred North Whitehead (1861-1947) duygu, inanç ya da genel olarak bilinci *sembolizm* adı altında inceler ve tanımlar. Whitehead'a göre deneyimin birtakım bileşenleri onun diğer bileşenleriyle ilişkili olan bilinç, inanç, duygu ve bunların kullanımları açısından bir sonuç veriyorsa bu durum zihnin *sembolik* olarak işlediği anlamına gelmektedir. Bu tanımda – Manzotti açısından – sadece, duygu, inanç gibi kavramları deneyimin diğer bileşenleri olarak almaktan kaçınabiliriz. Tecrübeler sembolleri, duygu ve inanç gibi kavramlar ise bu sembollerin anlamını oluşturmaktadır. Whitehead, sembolden anlama yapılan geçişin meydana geldiği işleyişe de *sembolik referans* adını verir.²⁷⁵ Manzotti ise nesneyle doğru orantılı olarak hisler ve duygularla özdeş olduğumuzu vurgular ve bu durumu bir örnekle açıklamaya çalışır. Bedenin, aşağıda bahsedilecek olan nesne ve olaylara yaptığı yorumları ve bu yorumların sonuçlarını bu örnek üzerinden anlamaya çalışalım. Bu örnekte Manzotti, büyükannesinin büyükbabasından kır evlerinin bahçesine bir çobanpüskülü dikmesini istediğini söyler.

²⁷³ Zeynep Talay Turner, “Duygular Bilişsel mi? Merhametin Gücü Üzerine”, *Phainomena Fenomenoloji ve Zihin Felsefesi Dergisi*, Yıl 2, Sayı 4, İstanbul, 2021, s. 76.

²⁷⁴ William James, *Bilinç Akışı-Zihin ve Deneyim Üzerine*, Çev. Celal Türer, Ramazan Yılmaz ve Nihat Durmaz, Fol Yayınları, Ankara, 2021, s. 37.

²⁷⁵ A. N. Whitehead, *Sembolizm-Anlamı ve Etkisi*, Çev. Ramazan Ertürk, Fol Yayınları, Ankara, 2019, s. 33.

Büyükbaba bunu severek yapar. Ancak toprak ve ışık koşulları bu bitkinin sağlıklı yetişmesi için uygun değildir. Yine de çobanpüskülü kutsal ancak zayıf ve acınası bir şekilde büyür. Büyükanne yine de bitkiyi çok sever. Manzotti, büyükanne ve büyükbaba öldükten sonra annesinin de aynı nedenlerden dolayı ağaca çok düşkün olduğunu ifade eder. Annenin ağaca karşı olan bu hisleri içsel bir sinirsel aktivitenin sonucundan ziyade büyükanne ve büyükbabanın davranışlarının bir sonucudur. Ağaç, anne ve babasına olan sevgiyi temsil ediyor. Ancak böylesi bir temsil bitkinin içerisinde değil. Öyleyse içerik nerede? Ağacın içinde olması mümkün değil. Ağacın anlamı ne annenin beyninde ne de ağaçtadır. Ağacın anlamı büyükbabanın yıllar önceki eylemi ile aynıdır. Dolayısıyla anlam hâlâ büyükbaba tarafından ağacın dikildiği yer ve zamandadır. Ağaç, o zamanın ve yerin tekrar var olmasını sağlayan nedensel bağlantıyı oluşturur. Ebeveynlerinin eylemleri, annenin şimdiki zamanının bir parçasıdır. Ağaç dikildiğinde Manzotti henüz dünyaya gelmediğini ve bu deneyime sahip olmadığını belirtir. Bu nedenle ağaca karşı bir duygu oluşturacak nedensel bir bağlantısı yoktur. Ağacı, eğer gerekseydi, hiçbir şey hissetmeden rahatlıkla kesebilirdi. Ağacın anlamı ise annesinin geriye yayılan dünyasının bir parçasıdır. O kadar uzağa yayılan böyle bir dünya ise Manzotti'nin dünyasıyla örtüşüyor.²⁷⁶

Ulaşım sal temsillerin içerisinde gerçek bir içeriğin olmadığı ve temsil ettikleri şeyle de gizemli bir ilişki kurmadıklarını ifade ettik. Manzotti'ye göre bilgi de içerik barındıran bir şey değildir. Bilgi, pratik açıdan son derece değerli olan işlevsel temsillerden oluşur ancak bir anlam ya da içerik barındırmaz. Bilgi, olaylar arasındaki nedensel ilişkilerin nicel tanımlamalarıdır.²⁷⁷

Bilgi, nedensel olarak birleşmiş olaylarda neler olup bittiğini açıklamanın bir yolu olarak, ayrı bir şekilde var olmaz. Bilgi, yalnızca nedensel ilişkileri tanımlamanın bir yoludur ve gerçek bir fenomen değildir.²⁷⁸ Buna göre Manzotti açısından bilginin özellikleri özet olarak aşağıdaki maddeleri içerir:

- Bilgi, ampirik olarak ölçülemez ve gözlemlenemez (bilgi ölçerler yoktur).
- Bilgi tahmin edilir, hesaplanır, koşulları belirlenir ancak hiçbir zaman ölçülemez çünkü fiziksel bir sisteme ilişkin varsayımlara bağlıdır.

²⁷⁶ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 302.

²⁷⁷ A.g.e., s. 302.

²⁷⁸ A.g.e., s. 304.

- Bilgi epifenomenaldır.
- Bilgi nedensel olarak etkisizdir.

Bu nedenle bilgiyi deneyim anlamında ciddiye almamız için hiçbir gerekçemiz yok. Bilgi gerçek bir fiziksel olgu değilse, onu zihinsel durumlar için bir temel olarak kullanma umudu da yoktur.²⁷⁹

Bilgi kavramına genel olarak belleğe atıfta bulunmak için de başvurulur. Manzotti, şimdiye kadar yapılan açıklamalar doğrultusunda noktasal zaman kavramının aşıldığını ve bu bağlamda şimdiki zamanın bir nedensel olaylar bütünü olarak kavranması gerektiğini hatırlatır. Beynin yapısı, bilgisayar belleklerine kaydedilen bilgilere benzetilir. Ancak beynin içerisinde olup bitenler bir içerik barındırmaz. Beynin içindeki yapı daha çok yavaşça yayılan nedensel bir dalgaya benzetilebilir. Anahtar kelime, nedenselliktir.²⁸⁰

Zihinsel temsilleri, temsiller ile dış dünya arasındaki özdeşlik olarak açıkladıysak bir *kimera* yani gerçek gibi görünmeyen bir şey nasıl temsil edilebilir? Kurgusal ve hayali varlıklar *Yayılmış Zihin Kuramı* açısından nasıl açıklanabilir? Var olmayan hayali bir varlıkla nasıl özdeş olabiliyoruz? Manzotti'ye göre elbette böyle bir durum söz konusu değildir. Halüsinasyonlarda ve rüyalarda olduğu gibi uzay-zamansal olarak kompozit nesneler *kimera*ların oluşumunu açıklarlar ve bu yolla da *kimera*ların sanıldığından çok daha gerçek olduğu gösterilebilir. Algıladığım bir kedi ile bir *kimera* arasında bir boşluk yoktur; yalnızca süre farkı söz konusudur.²⁸¹

Manzotti, Descartes'ın bile *Meditasyonlar* adlı kitabında imgelem ve rüya görmeyi fiziksel dünyadaki farklı özellikleri bir araya getiren bir ressama benzettiğini söyler. Söz konusu pasaj aşağıdaki gibidir:

Nitekim ressamlar, sirenleri ve satirleri en tuhaf ve olağandışı şekillerde betimlemek için büyük bir ustalıkla çalışsalar bile, onlara tamamen yeni mizaçlar veremezler; ancak sadece, farklı hayvan türlerinden belli bir karışım yaparlar ya da eğer hayal güçleri daha önce benzeri görülmemiş yepyeni bir şey icat edecek kadar sınırsızsa ve çalışmaları salt kurgusal ve tamamen uydurma bir şeyi betimliyorsa, onları oluşturan renkler kesinlikle gerçek olmak zorundadır.²⁸²

²⁷⁹ Riccardo Manzotti and Gregory Owcarz, "The Ontological Impossibility of Digital Consciousness", *Journal of Mind & Matter*, Vol. 18(1), Zurich, 2020, p. 71.

²⁸⁰ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 306.

²⁸¹ A.g.e., s. 309.

²⁸² Descartes, *Meditasyonlar*'dan akt. Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*... s. 311.

Pratik farklar, hayalî bir *kimerayı* örneğin bir kertenkeleden ayırır. Bu fark, uzay-zamansal olarak kompozit kombinasyonların bir araya getirdiği, olumsal fiziksel farkların kombinasyonlarını oluşturur.²⁸³

Bununla birlikte birçok fiziksel nesnenin deneyimi özeldir, çünkü o nesnenin deneyimi paylaşılamaz. Ancak bu duruma metafiziksel bir anlam yüklemek gereksizdir; paylaşılamazlık durumu tamamen olumsal faktörlerin bir sonucudur. Örneğin, Michelangelo'nun Floransa Akademi Galeri'sindeki Davut'u herkesin deneyimleyebileceği bir nesne olmasına rağmen algı, biliş ve kültürel becerilerdeki farklılıklardan dolayı iki insanın onu aynı şekilde gördüğü iddia edilemez. Yine de bu durum ontolojik bir bölünme değil bir derece meselesidir.²⁸⁴

²⁸³ Riccardo Manzotti, *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s. 312.

²⁸⁴ A.g.e., s. 312.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Son derece etkileyici ve yeni ufuklar açan *Yayılmış Zihin Kuramı*, bilincin ne olduğundan çok bilincin nesnesinin ne olduğuna odaklanır. Manzotti'nin kuramının bilinci tanımlamak gibi bir kaygı taşıdığını söyleyemeyiz. Zaten içsel bir varlığa gönderme yapan bilinç, zihin ve buna benzer kavramları da isteksizce kullanıyor gibi görünmektedir. Bilinç farkındalık, öz farkındalık, dil ile düşünme gibi kavramlarla sıkça açıklanmaya çalışılır. Ancak süregelen yerleşik anlamıyla bilinç, daha çok bir şeyler hissetmeye, deneyime ya da bir duyguya göndermede bulunur. Farkında olarak ve hissederek gerçekleştirdiğimiz şeyleri *bilinçli deneyimler* olarak nitelendiririz. Manzotti'ye göre ise *bilinçli deneyimler* gibi ifadeler laf kalabalığından ibarettir. Çünkü, deneyimlediğimiz her ne olursa olsun onu bir şekilde hissetmememiz zaten mümkün değildir. Probleme bilinç, zihin gibi kavramlarla yaklaşmak problemi zorunlu olarak ikiye ayırmaktan başka bir işe yaramaz.

Zihni, *yayılmış* sıfatıyla niteleyen kuram, insanın deneyimlerini sürekli büyüyen bir nesne ve olaylar evrenine benzettir. Deneyimlenen, algılanan her nesne ya da olay deneyimleyen insanın bedeni var olduğu sürece bu evrende yayılmaya devam edecektir. Bir beden, deneyimlediği nesnenin ya da olayın meydana gelmesinin olanağını sağlar. Nesne ya da olay deneyimlendikten sonra beden ve nesne ya da olay arasında artık bir nedensellik ilişkisi vardır. Deneyimlenen nesne ya da olay bedenin deneyim dünyasında yerini almıştır; nedensel koşullar sağlandığı müddetçe ve beden de bu koşullara hala cevap verebilecek sağlıklı koşullara sahipse deneyimlenen nesne ya da olayın aynı bedende sinirsel aktiviteler yoluyla tekrar meydana gelmesinin önünde artık hiçbir engel yoktur. Örneğin x zamana kadar hiç elma deneyimlemediğimizi ve x zamanda bir elma deneyimlediğimizi düşünelim. Deneyimle birlikte elma ile bedenim arasında nedensel bir ilişki başlamıştır. Elma, artık deneyim evrenimde yayılan bir nesnedir. Bedenimle, dolayısıyla sinirsel aktivitelerimle oluşturulmuş bu nedensel ilişki sayesinde elmanın pratik olarak ortada olmadığı zamanlarda da bedenimle elma arasında her nedensel ilişki kurulduğunda elma tekrar tekrar var olabilir. Elma, düşüncemde ya da zihnimde değildir ve onu ilk deneyimlediğim an kadar gerçektir.

Yayılmış Zihin Kuramı fiziksel olarak müdahale edebileceğimiz algıları standart algı olarak tanımlar. Standart algılarda deneyimlediğimiz nesne ya da olay bedenimizde

nedensel olaylar yoluyla var olur. Duyular, bedenin konumu, bedenin mevcut geometrisi gibi birçok faktör nesnenin ya da olayın ne şekilde meydana geleceğinin belirleyicisidir. Bu faktörlerle birlikte sinirsel aktiviteler de işin içerisine karışır ve nesne ya da olay meydana gelmiş olur. Ancak bu meydana geliş, beyindeki bir kopya ya da temsil değil nesnenin birebir kendisidir. Ortada bir zihin ya da temsil oluşturacak ontolojik başka bir varlık olmadığı için deneyimin de nesnenin ya da olayın kendisinden başka bir şey olma şansı yoktur. Bizler, örneğin elmayı yeniden yaratan ve bilinmeyen karanlık noktalarla dolu bir zihne sahip değiliz, bizler deneyim sırasında elmanın bizzat kendisiyiz.

Yayılmışlık (spreaded) kelimesi kuram için son derece zekice seçilmiş bir kavram. Yayılmak, yaymak, yayılmış gibi fiil ya da sıfatların akla getirdiği ilk çağrışım bir mekân ve zamanda genişle(til)miş bir nesne ya da nesneler topluluğudur. Bir fikri yaymak, suyun yayılması ve buna benzer örnekler bir genişlemeye gönderme yapar. Deneyimler de bu çağrışımlarla aynı şekilde bir beden deneyim evreninde yayılırlar. Fikirlerin yayılması, suyun yayılması gibi örnekler hem uzamsal hem de zamansaldır. *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda da deneyimler hem uzamsal hem de zamansaldır. Ancak *zaman* kavramı kuramın kritik noktalarından birini oluşturur. Her ne olursa olsun insan ya da beden tarihsel bir varlıktır. Yaşanan deneyimler de geçen zamanla birlikte bizden uzaklaşarak yayılırlar. Deneyimin bu yayılış biçimi son derece önemli bir noktadır. Çünkü yaşanan deneyimler her ne kadar geçmişe bir göndermede bulunsalar da Manzotti'de geçmiş, şimdi ya da gelecek diye doğrusal bir zaman anlayışı yoktur. Deneyim gerçekleşir, nedensel bağ kurulur, deneyimlenen nesne ya da olay evrende yayılır ve artık deneyimler dünyasının bir üyesi, bir parçasıdır. Ancak geçmiş deneyimlemek diye bir durumdan söz edemiyoruz. Bir deneyimin nedensel bağı geçmişte kurulmuş olsa bile anımsadığımız bir olay ancak *şimdide* var olabilir. *Şimdi* de zaman doğrusunda bir nokta değildir; *şimdi* sürekli bir oluşu ifade eder. Bu nedenle nedensel bir koşulun tetiklediği deneyimler dünyasına ait bir hatıra da deneyimlense, bu ancak bir insan ya da beden *şimdisinin* oluşu içerisindedir. Bir anlamda geçmiş yalnızca *şimdide* deneyimlenebilir. Geçmiş deneyimlerin zamansal olarak tarihleri belirlenebilir. Ancak geçmişteki bir nesne ya da olay bir nedensel koşulla birlikte tekrar deneyimlendiğinde geçmişle şimdi arasındaki bu sözde zaman aralığı deneyimin niteliğine bir katkıda bulunmaz; söz konusu deneyim, standart algıyla aynı niteliklere sahiptir. Standart algıdan tek farkı, standart algıya fiili olarak müdahale edilebilmesi yani pratik farklardan ibarettir.

Bir geçmişin deneyimi ile milyonlarca yıl ötedeki bir yıldızın deneyimi arasında güçlü bir benzerlik vardır. Bir yıldızın görüntüsünü algıladığımızda aslında artık orada olmayan bir şeyi algılıyoruzdur. Deneyimime koşul oluşturacak olan ışık kaynağı, son derece geniş bir zaman aralığında bizlere ulaşır. Kısacası yıldız, uzay-zamanda yayılmıştır. Geçmişte yaşanmış bir olay ya da nesnenin tekrar deneyimlenmesi de uzay-zamanda yayılmış olan yıldızın deneyimlenmesine benzer. Her iki durum da nedensel bir koşul yoluyla *şimdi*imizde gerçekleşir. Bir yıldızla aramızda uzamsal bir bağ olduğu, ancak geçmiş bir deneyimi hatırlamanın böyle bir uzamsal bağdan yoksun olduğu itirazına verilebilecek cevap basittir: yıldızla bedenimiz arasında uzamsal bir bağ varken geçmişti hatırlamakla bedenimiz arasında da nedensel bir bağ vardır. Aynı durum standart algılar ve rüyalar arasındaki ayrım için de geçerlidir. Daha önce deneyimlenmiş olan tüm nesne ve olaylar artık deneyim dünyamızın bir üyesidirler. Tekrar var olmaları için bir nedensel koşulun başlatılması yeterlidir. Örneğin seracılıkla uğraşan bir arkadaşımızın bahçesini gittiğimizi düşünelim. Organik tarım yapan bu arkadaşımızın bahçesinde dalından bir domates kopardık ve yedik. Tadının lezzetinin küçüklüğümüzde yediğimiz domateslerin tadına ne kadar da benzediğini fark ettik. Bir anda çocukluğumuzun geçtiği mahalle ya da kasabayı hatırladık. Arkadaşımızın bahçesindeki domatesin tadı, deneyimler dünyamızdaki bir nesne ya da olayı tekrar var etmemiz için bir nedensel koşulun fitilini ateşledi. Rüyalar, anılar ya da düşüncelerin var olmak için nedensel bir koşula ihtiyaçları varken, standart algının yani şu an masamızın üzerinde duran kahve fincanını algılamamız için ise bedeninin nedensel koşulu yeterlidir.

Manzotti, nesneyi, bedenimizi uygun koşullara getirdiğimiz her zaman, kendini tekrar eden bir oluşum olarak tanımlar. Bu ifadeden anlaşılması gereken en önemli nokta nesnenin göreliliği olduğudur. Ancak bu görelilik öznel bir görelilikten çok bedeninin sahip olduğu koşul ve özelliklere göre bir göreliliktir. Nesneler, kendisi de bir nesne olan bedenlere göredirler. Eğer bedenlerimiz şu an olduğundan farklı olsaydı deneyimlediği nesneler de o bedene göre değişirdi. Dünyadaki binlerce farklı türün nesne ve olayları farklı biçimde deneyimlemesinin nedeni, her birinin farklı bedenlere sahip olmasıdır. Bununla birlikte görelilik, bir bedeninin şimdiye kadarki tüm deneyimlerinin yani deneyimler dünyasının bir başka bedeninin deneyim dünyasıyla örtüşmüyor oluşundan kaynaklanabilir. Bir nesneyi iki farklı beden aynı anda deneyimleyebilir; ancak bu iki farklı bedeninin deneyim dünyaları birbirinden zorunlu olarak farklıdır. Yine de bu durum

bir öznel alanın varlığını kabul etmeyi gerektirmez; deneyimlerimiz farklı olsa da deneyimlediğimiz dünyanın kendisi, ortak örtüşme noktamızdır. Farklı deneyim dünyalarına sahip bedenlerin bir nesneyi farklı algıladıkları yanılsaması nesneye karşı gelişen ve aslında dolaylı olarak fiziksel dünyadan beslenen *tutum*larla ilgili bir durumdur. Tutum ve duygu gibi kavramların da fiziksel dünyada bir karşılıkları yoktur. *Nesne bedene göre var oluyorsa ve binlerce farklı bedene göre de farklı bir şekilde deneyimleniyorsa nesnenin mutlak gerçekliği nedir?* gibi bir soru sormak ise son derece beyhude bir sorudur. Nesne, bedeninin deneyimlediği her ne ise odur ve başka türlü olması mümkün olmamakla birlikte nesnede mutlak anlam arayışı da boş bir çabadır. Bu çabadan ulaşılabilecek sınır nokta Tanrıların diyarıdır; rahatlatıcı cevaplar için de son derece kullanışlıdır.

Nesnenin tanımının yapılmasından sonra deneyimlenen nesnenin nerede ve hangi zamanda olduğu problemi ortaya çıkar. Deneyimlenen nesnenin mekânı ve zamanı nesnenin bulunduğu mekân ve zamandır. Yani deneyim sırasında bedeninin o an içinde bulunduğu mekân ve zamanda değildir. Bu yaklaşım, yaygın geleneğe karşı deneyimi bedeninin dışına atmak anlamına gelir. Nesne, bedende meydana gelmez; beden nesneyi meydana getiren nedensel koşuldur ve deneyim de nesnenin kendisidir. Deneyimimiz nesnenin kendisiyse nesne nerede ve hangi zamandaysa deneyimimiz de orada ve o zamanda olmak zorundadır.

İmge, görüntü, düşünce gibi beynin bir şeyleri imal ettiğine dair bir anlama gönderme yapma olasılığı olan bilinci, daha sonra da ruh, tin gibi metafizik bir varlık alanına gönderme yapma olasılığı olan zihni dışarıda bırakan Manzotti'nin baş başa kaldığı tek bir şey kalır: nesnenin kendisi. *Bilinç, zihin* gibi kelimelerin yerine *deneyim* kelimesini kullanmayı tercih eden Manzotti için deneyim, nesnelerin beyinde yaratıldığı bir temsil, bir görüntü, yeniden yaratım ve buna benzer bir fenomen değil nesnenin birebir kendisidir. Eğer bir elma deneyimliyorsak, deneyimimiz beyindeki bir elma görüntüsü, elmanın bir kopyası ya da beyin tarafından yeniden üretilmiş bir elma değildir. Deneyimimiz, deneyimlediğimiz elmanın bizzat kendisidir. Bir anlamda deneyimimiz ve dolayısıyla da biz, elmanın kendisiyizdir. Daha açık ifade etmeye çalışalım; bir olay ya da nesneyi düşündüğümüzde bizlere alıştırılan bir algı anlayışıyla hareket ederiz. Bu alışkanlık bir algının gerçekleşmesi için iki faktörün bulunması gerektiği üzerinde durur: Özne ve nesne. Özne, nesneyle duyuşal iletişime girer ve bunun sonucunda da algı

gerçekleşir. Ancak bu yaklaşımda özneye öyle büyük ve çarpıtılmış anlamlar yüklenir ki Manzotti'nin de sık sık vurguladığı *fazla basitleştirilmiş bir nesne* anlayışıyla nesne neredeyse pasif bir konumda bulunur. Özneye çoğu zaman fiziksel olanın ötesinde ruhsal anlamlar da yüklenir. Dolayısıyla, örneğin bir elma algılandığında algılanan nesne ile algılayan özne arasında derin, mistik ve gizemli ontolojik yarıklar vardır. Ancak farklı dünyalara ait bu ontolojilerin nasıl etkileşim kurduklarıyla ilgili yapılan bilimsel açıklamalar fiziksel olanın ötesine geçememiştir ya da her nasılsa bu ontolojik yarık üzerindeki köprü – örneğin sinirsel aktiviteler gibi – hep *fiziksel* bir aracı kullanılarak inşa edilir. Kullanılan fiziksel araçlara rağmen özne yine de özel bir alandan nesneye bakmaktadır.

Yayılmış Zihin Kuramı'nda bir özne-nesne ayrımı yoktur. Algılanan da algılayan da birer nesnedir. Yani elmayı algılayan özel bir zihinsel varlık ya da özne değil bir başka nesne olan bedendir. İnsanın bedenine, özellikle de beyine diğer fiziksel varlıklardan daha özel bir statü vermenin birçok gerekçeyle birlikte en temel gerekçesi insanın ayrıcalıklı bir varlık olduğuna ve her şeyin bu kadar basit olamayacağına dair vardığı kibirli kanıdır.

Gizemli bir özne ile bir nesnenin algılanışı, zihin ya da bilinç gibi özel bir alanın rahatlıkla ortaya çıkmasına da zemin hazırlar. *Yayılmış Zihin Kuramı*'nda zihin ya da bilinç olarak var olan şey, nesnenin var oluş özelliklerinden ne bir eksik ne bir fazladır. Bir beden, sahip olduğu özelliklerle ve sınırlılıklarla doğru orantılı olarak nesnenin kendisinde – yani bedende – bir algı olarak meydana gelmesinin koşulunu oluşturur. Bedenimiz bir nesnedir; bu nesnenin sahip olduğu özellikler bir başka nesne ya da olayla nedensel bir ilişkiye girer ve algı gerçekleşmiş olur. Deneyimlenen algı ise deneyimin nesnesinin kendisidir. Deneyimimiz bir elma ise elmanın kendisi oluruz. Eğer deneyimim elmayı temsil ya da görüntü yoluyla yeniden üreten bir içsel zihinsel alansa bu alanın referans almak zorunda olacağı başka bir ontolojik alan var olmak zorunda olacaktı ve bu döngü sonsuza kadar devam edecekti. Aksi takdirde bir nesneyi ya da olayı ne şekilde temsil edeceğini bilemezdi.

Manzotti'ye göre içselci ya da düalist teorilerin kanıt olarak gösterdiği üç temel yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi görünüş ile gerçeklik ayrımına dayanan fenomenolojik yaklaşımlardır. İkincisi illüzyon ve halüsinasyon gibi standart algıdan farklı olduğu düşünülen algı biçimlerine dayanan kabullerdir. Son olarak da *fazla basitleştirilmiş bir nesne* kavramı söz konusudur.

Fenomenal görüşün izleri hem içsel bir dünya anlayışını benimseyenlerde hem de bilimsel yaklaşımlarda görülebilir. İçselciler, görünüş ve gerçeklik ayrımını çoğunlukla ruhsal ve fiziksel olmayan ontolojilere dayandırır. Bilim ise görünenlerin ardında çok daha farklı fiziksel olayların varlığını sürekli olarak vurgular. Ama bilimin maddeye olan bu yaklaşımı hiçbir zaman bir deneyimin parçası olmamış ve bir beden tarafından deneyimlenmemiştir. İçselci görüşler henüz bulma başarısına erişemedikleri tanrısal bir hakikat arayışındadır ve deneyimi ya da onların deyimiyle zihni, algının sınır çizgisinin ötesine taşıma gayreti taşırlar. Ancak deneyimlediğimiz şey, bedenimizin mevcut olanaklarıyla var ettiği şeyden ve o şeyin kendisinden öte bir şey değildir. Nesnenin bir tinsel hakikatinin olduğunu varsayalım; bu hakikati görmek için bir bedenin ya da zihnin başka bir şeye evrilmesi zorunlu olurdu. Bu dünyaya ait olmayan bir şey deneyimleyeceksek özelliklerini örneklememizin bile mümkün olamayacağı bu dünyanın dışında bir varlığa dönüşmek gerekirdi. Ancak bazı içselci görüşe sahip olanlar bu düğümün, mevcut varlığımızla yapılacak *tefekkiir* ya da *derin düşünceler* yoluyla çözülebileceğine inanırlar. Dolayısıyla sözüm ona *hakikate* ulaşmak için kullanılacak yöntem de yine *özel* olarak kabul edilen *düşünceyle* yapılabilecektir. Çünkü sözüm ona bir ruh olan düşünce, *tefekkiir* yoluyla daha üst bir tinsel mertebeye ulaştırılabilir.

İçselci yaklaşımların bir diğer argümanı illüzyonları içerir. Illüzyonlarda, zihnin içsel olarak kendisinin ürettiği ve fiziksel nesnede olmadığına inanılan bir şeyi deneyimlediğine inanılır. Ancak Manzotti açısından illüzyonların açıklaması son derece basit bir nedene dayanır: Illüzyonlar bireyin deneyimleyeceğine inandığı şey ile deneyimlediği şeyin uyumsuzluğundan kaynaklanır. Eagleman'ın da ifade ettiği üzere *yaşadığımız dünyanın kararlı kalmasına ihtiyacımız olması* nedeniyle deneyimlerimizden tutarlılık beklentimiz vardır.

Manzotti'nin itiraz ettiği en önemli ikinci nokta bilimin otoriter yaklaşımıdır. Beyaz olarak deneyimlenen bir leke bilim tarafından yapılan ışık frekansları ya da dalga boyları gibi ölçümlerle o rengin aslında örneğin kırmızı olduğunu bize dayatır. Ancak matematiksel ölçümler bizlerin deneyimleyebileceği şeyler değildir. Dolayısıyla düalistlerin yaptığı ruh-beden ayrımını bilim de materyalist bir otoriterlikle yapar. Temel problemimiz deneyimin kendisidir. Deneyimi nedensel koşul olarak var eden bedenimizdir. Öyleyse referans alabilecek tek kılavuzumuz yine beden olmak zorundadır. Hiçbir zaman deneyimleyemeyeceğimiz matematiksel ölçümler, deneyimimizin

gerçekliği olarak dayatılamazlar. Beyaz lekeyi görmemizin nedeni bedenimizin sahip olduğu özelliklerden kaynaklanır. Bu özellikler o lekenin beyaz olmasının koşulunu oluşturur. Bedenimiz değişseydi leke de örneğin beyazdan mora dönebilirdi. Ama nihai gerçeklik bedenimizin deneyimlediğinden öte bir şey değildir. Bilimsel bilginin reddi gibi algılanabilecek bu ifadeler aslında deneyimlerimiz ile bilimsel bilginin arasına bir çizgi çekmemiz gerektiğini talep eder. Problemi doğuran temel nokta deneyim ve bilimsel bilginin iç içe geçmişliği ve bu sebeple de yaşamımızda bilimin her şeyin mutlak bilgisine sahip olduğu anlayışı ile sıradan insanın bir şüphe evrenine savrulmasıdır. Bu otoriter tavırla içselcilerle aynı noktaya gelen bilim yeni Tanrıya, bilimsel bilgi ise yeni dine dönüşmüş olur.

Halüsinasyon ve rüyalar içsel bir dünyanın varlığına kanıt gösterilen ve oldukça sık kullanılan argümanlardan oluşur. Halüsinasyonlar aslında var olmayan ya da *orada* olmayan bir deneyimin yaşandığı zihinsel olaylar olarak değerlendirilir. Manzotti'ye göre halüsinasyonlar da standart algılar gibi bilincin duyuşal formlarıdır ve algılanan nesne sanki orada gerçek bir nesne varmış gibi mükemmel ve gerçektir. Halüsinasyonlar en basit haliyle uzay-zamansal olarak yer değiştirmiş algılardır.

Halüsinasyonlar olağan ve olağandışı halüsinasyonlar olarak ikiye ayrılır. Olağan halüsinasyonlar kendi içinde iki grupta değerlendirilir. Birinci senaryoda, orada olmayan bir nesne deneyimlenir ve daha önce bu nesne deneyimlenmiştir. Örneğin bir elma halüsinasyonu görürüz ve daha önce bir elma deneyimlemiştir. İkinci senaryoda, orada bir nesne deneyimlenir ve daha önce deneyimlenen nesnenin özellikleri farklı düzende de olsa deneyimlenmiştir. Örneğin orada olmayan bir yeşil elma deneyimliyoruz; daha önce bir yeşil elma deneyimlememiştir ancak yeşil lekeler ve kırmızı elmaları deneyimlemiştir. Burada önemli olan nokta daha önce deneyimlenmemiş bir nesne ya da olayı bir halüsinasyon olarak deneyimlerken, bu halüsinasyonun beslendiği kaynak deneyim dünyamızdaki tüm nesne ve olaylardan oluşturduğumuz kompozit bir nesne ya da olaydır. Örneğin pembe bir fil halüsinasyonu görmek pembe lekeler ve fillerin kompozit bir ürünüdür ve gerçektir. Algımız her ne durumda meydana gelirse gelsin gerçektir; çünkü filler de pembe lekeler de fiziksel dünyanın gerçeklikleridir.

Olağandışı halüsinasyonların ise deneyimlenme olanakları yoktur; dolayısıyla olağandışı halüsinasyonlar net bir şekilde, yoktur. Örneğin üçgen bir karenin deneyimlenebilmesi olanaksızdır. Halüsinasyonların nesneleri anlam verilemez biçimde

kompozit bir yapı içerse de bu kompozit nesneler kaynağını fiziksel dünyadan almak zorundadırlar.

Daha karmaşık bir deneyimi içeren rüyalar ise içselci yaklaşımlar tarafından yine zihnün ürettiği düşünceler olarak görülür. Ancak Manzotti'ye göre rüyalar tıpkı bir yıldızı gözlerken yaşanan ışık gecikmesi gibi gecikmiş algılardan ibarettir. Gördüğümüz rüyaların beslendiği kaynak, deneyimler dünyamız olmak zorundadır. Hiç deneyimlemediğimizi düşündüğümüz nesne ya da olaylar ise tıpkı halüsinasyonlarda olduğu gibi deneyimlerimizin kompozisyonlarından yani bileşiklerinden oluşur. Standart algıda deneyimlediğimiz bir yıldızla doğrudan bir uzamsal bağımız varken rüyaların meydana gelmesi sırasında da rüyayla sinirsel aktivite arasında mutlaka bir nedensel bağ söz konusudur. Rüyalarda deneyimlemediğimiz nesne ya da olayın bir materyaline rastlamak mümkün değildir.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda kuramın *benlik* gibi psikolojik kavramlardan mümkün olduğunca uzak durmaya çalıştığı dikkat çeker. *Yayılmış Zihin* kitabında Manzotti, benlik kavramının hakkını veremediğini de açıkça itiraf eder. Ancak *Zihnin Ucu Bucağı* adlı kitapta benlik kavramına özellikle bir bölüm ayrılmıştır. Manzotti'ye göre benlik ya da kişi gibi kavramlar soyut bir anlama göndermede bulunmazlar. Her bireyin benlik ya da kişiliği zihinsel bir evrende yaratılmış ruhsal varlıklar değildir. Her birey var olduğu her an bir şey olmak zorundadır ve her an olmak zorunda olduğu bu şey ya da şeyler topluluğu, nesneden başka bir şey değildir. Benlik yerine yine beden kelimesini kullanmayı tercih eden Manzotti'ye göre beden, dünyadaki hangi nesnelerin *ben* olduğunu belirleyen bir araçtır. Benlik ya da beden sadece bedenle nedensel ilişkilere girmiş olan nesneleri içerebilir. Her bir bireyin deneyimlerinin farklı olması ya da birbiriyle örtüşmemesi nedeniyle sonraki deneyimlerimizi kendi deneyim dünyamızı referans alarak algılarız. Bu da öznel bir dünyamız olduğu yanılsamasını yaratır. Ancak sonuç itibarıyla hepimiz, aynı dünyayı deneyimliyor olmamız açısından örtüşüyor durumdayız. Nesne ve olaylardan oluşmuş fiziksel bir deneyim dünyasında benlik ya da kişi gibi kavramlara soyut anlamlar yüklemek doğru değildir. Benlik de beden gibi fizikseldir.

Yine de bedenimizin bize ait olduğunu hissediyor olmamız bir gerçektir. Eğer yalnızca deneyimlerden ibaretsek ve deneyimlerimizin toplamı da salt fiziksel olan benliği meydana getiriyorsa bu kadar mekanik gibi görünen bir dünyada bedenimizi

neden koruma ihtiyacı duyuyoruz ya da bizi varlığımızı devam ettirmeye iten şey nedir? Benlik kavramının soyut bir şekilde algılanışı aslında deneyimi yine içe yönlendiren bir yaklaşımdır. Manzotti'ye göre deneyimin içselleştirilmesi kendi varlığımızın dış tehditlere karşı korunmasına ve bedenimizi sakınmamıza olanak sağlar. Bu durum yine zarar görmenin, bir başkasının ölümünün ya da yaralanmasının tanıklığından beslenir ve yine fiziksel deneyimleri içerir.

Benlik algısının bir başka yönü ise var olduğumuzun bilincinde olmayı içeriyor. Bir nesneyi deneyimliyorum, nesnenin gerçek olduğunu biliyorum, deneyimim deneyimlediğim nesnenin kendisidir ve nesneyi bedenim varlığa getirir. Öyleyse kendi varlığımın da kesin olarak bilincindeyim. İngiliz nöropsikolog Nicholas Humphrey, evrimsel psikolojiye de gönderme yaparak “Var olmanın bilincinde olacak şekilde evrimleşmiş olmamızda nasıl bir artı değer olabilir?” diye sorar. Humphrey'ye göre doğal seçim, var olma hissinden zevk almamızı sağlayabilirse varoluş bir amaç haline gelir ve nitekim öyle de olur. Yani varlığı var olmaya iten en önemli etken Humphrey'e göre hazdır.²⁸⁵ Haz faktörü de bir takım ilgi ve çıkarlarla ilgili olmak zorundadır. Bu ilgi ve çıkarları gözetebilmek için kendi varlığımızı gözetlemek zorundayızdır. Humphrey'in aktarımıyla William James, *Principles of Psychology* çalışmasında aynı yaklaşıma gönderme yapan şu cümleyi sarfeder: “İhtimam gösterebileceğim bir benliğe sahip olmak için, doğanın önce bana, içgüdüsel olarak onu kendi iyiliği için sahiplenmeyi istememe yetecek kadar ilginç bir nesne sunması gerekir.” Böylece evrim, ilgi ve çıkarlar sayesinde ihtimam göstermeyi ve sahiplenmeyi sağlayacak gerekçeleri varoluşa sunmuş olur.²⁸⁶

Evrimsel psikolojiye şöyle bir değinmişken Manzotti'nin neden psikolojik kavramlardan kaçındığını tartışmak gerekiyor. Hatta Manzotti, psikolojik kavramlara hiç başvurmadığını ve kuramı açısından hiç başvurmayacağını kendisi de açıkça ifade eder. Bunun en temel nedeni anlam, kültür, kişi, duygu gibi kavramların fiziksel dünyanın işleyişiyle açıklanamayacak olmasıdır. Bu kavramlar tamamen nesneden ve olaylardan beslenen *ilişkisel* kavramlardır. Fiziksel bir süreç olan deneyimin anlaşılması ya da açıklanmasına yapabilecekleri herhangi bir katkıları yoktur. Bu özellikler kurgusal ya da koşullara bağlı olarak gelişen *anlam üretimi*yle ilişkili olarak tanımlanabilir. *Anlam üretimi* kavramını kullandık çünkü her ne olursa olsun toplumsal olarak yaşayabilmek

²⁸⁵ Nicholas Humphrey, *Ruh Tozu*, Çev. Atakan Altınörs, Fol Yayınları, Ankara, 2022, s. 99.

²⁸⁶ A.g.e., s. 162.

için tamamen fiziksel ilkelere dayalı algılarla var olmamız mümkün değildir. Anlam ya da anlamlar yaratmak doğal eğilimlerimizden birini oluşturur ve anlam, doğası gereği itici gücünü yaşamsal koşulların belirlediği düzenleyici kurgulardır. Örneğin çoğu toplumlarda görülen kurban kültürü, tanrıların verebileceği cezalardan affedilme umuduyla yapılır. Burada bir anlam ve kültür vardır. Ancak bu ilişkiselliğin deneyimin fiziksel işleyişine ya da deneyimi temellendirmeye herhangi bir katkısı yoktur. Deneyimin konusu kurban olgusundan arındırılmış nesne ve olay ile ceza olgusundan arındırılmış nesnenin algısıdır. Kendi varlığımıza ihtimam gösterebilmemiz açısından deneyimlediğimiz şeylerin bizlerde iyi, kötü, hüznü, etkileyici, heyecan verici gibi izler bırakmasını haklı olarak bekleriz ve bunu hissederiz. Ancak doğanın kendisi ve fiziksel dünya anlama kapalıdır. Orada yalnızca nedensel ilişkiler vardır.

Eleyici materyalizmin savunucuları günlük dile ait sevgi, neşe, üzüntü, heyecan gibi zihinsel özellikleri *folk psikoloji* (*folk psychology*) olarak tanımlar.²⁸⁷ Psikiyatrist ve yazar Saffet Murat Tura'ya göre insanın biyolojik özellikleri, yaşamda tutunabilmek için önemli ölçüde örgütlenmiş bir sosyallik ve kültür kurulmasını zorunlu kılıyor. Evrim, diğer canlılara nazaran insanın yaşamda kalmasının tek koşulunu onun sosyal ve kültürel örgütlenmeler kurmasına bağlar. Bu örgütlenme araçlarını da sıradan insan dilleri oluşturur. Bu dillerin toplumsal örgütlenmeler kurma bakımından etkin özelliklerinden biri de işte bu *folk psikoloji* kavramıdır. *Folk psikoloji*, günlük yaşamımızda kullandığımız bir takım ilkel kuralları içerir.²⁸⁸ *Folk psikolojiyi* yanlış bir kuram olarak değerlendiren ve bu kurama sert bir eleştiriyle yaklaşan düşünürler ise *eleyici materyalizmin* temsilcileri olarak anılırlar.

Eleyici materyalizmin en önemli isimleri, günümüz düşünürlerinden Kanadalı Paul Churchland ve Patricia Churchland'dir. Zihin felsefesi ve sinirbilimi birleştirmek Churchlandlerin çalışmalarının odak noktasını oluşturur.²⁸⁹ Patricia Churchland, *folk psikolojiyi* bir sağduyu psikolojisi olarak tanımlar ve *folk psikolojinin* davranışları inanç, beklenti, istek, duyum, amaç ve buna benzer birçok şeyin sonucuna göre açıkladığı psikoloji bilimine karşılık geldiğini ifade eder. *Folk psikolojide* zihinsel durumlar, başka

²⁸⁷ Erol Sungur ve Dursun Akyasan, "Bilincin Bir Yanılsama Olduğu Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme: Bir İllüzyon Olmak Nasıl Bir Şeydir?" *Metazihin, Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Konya, 2022, s. 110.

²⁸⁸ Saffet Murat Tura, *Madde ve Mana*, Metis Yayınları, İstanbul, 2020, s. 63.

²⁸⁹ Andrea E. Cavanna ve Andrea Nani, *Bilinç: Sinirbilimdeki ve Zihin Felsefesindeki Kuramlar*, Çev. Berk Çakan, Episteme Yayınları, Ankara, 2021, s. 35.

zihinsel durumlar olarak kabul edilen algı ve eylemlerle ilişkilendirilir. Churchland’a göre *folk psikoloji* sezgisel psikolojidir ve kendimizi nasıl kavramsallaştıracağımızı belirler. Başka faktörlerle birlikte *folk psikolojinin* davranışı açıklamadaki temel dayanağını inanç ve istekler oluşturur.²⁹⁰

Churchlandlar’e göre psikolojik durumlarla ilgili sağduyuya bağlı bir yaklaşım zihni hem işlev hem de doğası bakımından yanlış yorumlayan bir kuramdır. İnsanın davranışının psikolojik durumlar yoluyla açıklanması bizleri, nörobilimin başarılı bir modelinin bile açıklayamayacağı zihinsel ontolojilere sürükler. Churchlandlar’e göre, *folk psikoloji* arzu, istek, inanç gibi psikolojik durumların var olduğuna inanılmasını zorlayan bir yaklaşımdır. Ancak düşünürlere göre bu duyguların gerçek fenomenler olarak var olduklarını söylemek mümkün değildir. *Eleyici materyalizm*, gelecekte daha gelişmiş bir nörobilim yoluyla *folk psikolojinin* yanlış değerlendirmelerinin ortadan kalkacağına inanmaktadır. Zihinsel durumlar ya da psikolojik durumlar hakkında konuşurken aslında nöro-fizyolojik durumlar hakkında konuşuyoruzdur. Zihin denilen şey beynin yaptıklarından ibarettir ve nörobilimin nihayetinde *folk psikolojinin* nedensel genellemelerini tümüyle fiziksel süreçlerle genelleylebilmesi mümkün hale gelecektir.²⁹¹

Manzotti’nin, deneyimi mutlak bir fiziksel düzlemde açıklama çabası da *eleyici materyalizmle* aynı amacı güdüyor olabilir. Daha önce de belirttiğimiz üzere psikolojik durumlar *anlam* ve *ilişki* ile bağdaşan özelliklerdir. Manzotti, psikolojik durumlar ya da anlam gibi kavramlarla derinlemesine uğraşmaz. Ancak *bilginin* ne olduğuna dair yaklaşımı *anlam* ve psikolojik durumlara yaklaşımını da açıklar niteliklere sahiptir.

Manzotti’ye göre eğer bir şey varsa ve termodinamik yasalara uyuyorsa o şeyi somut olarak bulabilmek mümkündür. Ancak bilgi, veri ya da data fiziksel bir şey değildir. Belli bir amaca hizmet ettiği için varmış gibi davrandığımız bir düşüncedir. Bir pili betimlediğimizi düşünelim; elektrikten mutlaka bahsetmemiz gerekir. Elektrik, pilin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak beynin, hatta bir hesap makinesinin bile ne yaptığını anlatırken her şey nedensel süreçler, kimyasal olaylar veya voltaj değişimleri aracılığıyla

²⁹⁰ Patricia Churchland, *Nörofelsefe*, Çev. Özge Yılmaz, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019, s. 332.

²⁹¹ Andrea E. Cavanna ve Andrea Nani, *Bilinç: Sinirbilimdeki ve Zihin Felsefesindeki Kuramlar*, Çev. Berk Çakan, Episteme Yayınları, Ankara, 2021, s. 36.

bilgi kelimesine hiç başvurmadan anlatılabilir. Burada *hesap makinesi* bilgisinin ya da *sinirsel aktiviteler* bilgisinin nedensel sürece herhangi bir katkısı yoktur.²⁹²

Manzotti'nin aktarımıyla matematikçi Claude Shannon, bilişim teknolojileri açısından bilgi ya da enformasyonu *belli bir kanalın bir kaynakla alıcı arasındaki kelimeleri, imgeleri veya sesleri başarılı bir şekilde iletme olasılığının tahmini* olarak tanımlamaktadır. İki farklı olayın birbirine bağlanmasına izin veren fiziksel yapı ya da koşullar ise kanal olarak adlandırılır. Bilişim teknolojilerinde iletimin temel taşları bit denilen bir dizi evet/hayır sorusuna indirgenebilir. Örneğin akıllı bir telefon bir fotoğrafı gönderebilmek için o fotoğrafı nokta nokta bir araya getirerek milyonlarca bite yani milyonlarca evet/hayır sorusuna ihtiyaç duyuyor. Ancak bu cihazın içerisinde *anlam, bilgi* ya da *imge* diyebileceğimiz hiçbir şey yok. Fiziksel olarak cihazın nedensel zinciri net olarak ortadayken, *bilgiyi* gösterebileceğimiz bir alan yoktur. *Bilgi*, bir kanalın iki ayrı olayı eşleştirebilme kapasitesini ifade eder. Ancak *bilgi* bu iki olay arasındaki bir şey değildir.²⁹³

Nörobilimde sıkça bahsedilen bilgiyi işlemeye ilgili süreci Manzotti, bir dizi olayın nedensel etkilerini başka olaylara aktarmanın mümkün olması şeklinde tanımlar. Örneğin bir fare peynir kokusu alıp peynire doğru ilerlediğinde peynir, burun soğanında birtakım etkiler oluşturur. Bu etkiler daha sonra lateral entorhinal kortekste etkiler meydana getirir ve bu etkiler de hipokampüse aktarılır. Bahsettiğimiz bu çok karmaşık süreçte tespit edilebilecek bir mesaj, kod veya peynir temsili yoktur. Bilgi ve nörobilimin dile getirdiği bilgi işleme kavramlarının tamamı bu nedensel süreçlerin üzerine inşa edilir ve böylece bilginin bu nedensel sürecin bir parçası olduğu yanılgısı ortaya çıkar.²⁹⁴

Böylece Manzotti'nin *bilginin* ne olduğuna ilişkin görüşleri *anlam* ve psikolojik durumlara yaklaşımına da açıklık getirir. *Folk psikoloji* ya da *halk kültürü*, *anlam* ya da *bilgi* gibi kavramlar fiziksel karşılıkları olmayan soyut kavramlardır. Bunlar toplumsal, kültürel ya da davranışsal diller olarak yaşamın sürekliliği için oluşturulmuş olaylar ya da nesneler arası bağlantılar olarak tanımlanabilir.

Yayılmış Zihin Kuramı, deneyimin nesnesini belirlemek amacıyla oluşturulmuş fizikalist bir kuramdır. Deneyimin nesnesinin bizzat nesnenin kendisi olduğu konusunda

²⁹² Tim Parks, Riccardo Manzotti, *Zihnin Ucu Bucağı*, Çev. Özde Duygu Gürkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s. 30.

²⁹³ A.g.e., s. 30.

²⁹⁴ A.g.e., s. 32.

son derece kesin bir tavır ortaya koyar. Bizler yani bedenlerimiz de deneyimlediğimiz nesneden öte bir şey değiliz. Standart algıda deneyimlediğimiz şey pratik olarak işte oradadır; görülebilir, duyulabilir, mümkünse gidip dokunulabilir ve algılanan şey nesnenin kendisidir. Geçmiş bir nesneyi bir nedensel koşulla tekrar deneyimlediğimizde ise deneyimlenen şey yine nesnenin tam olarak kendisidir. Manzotti, kuramında yalnızca deneyimin nesnesinin ne olduğunu belirlemeye çalışır ve düşünür *Zihnin Ucu Bucağı* adlı kitapta bilincin ne olduğunu bilmediğimizi de açıkça ifade eder. Duyularımız iş başında olduğu için standart algılarımızdaki nesne ve olaylar bir problem teşkil etmez. Ancak anılar, rüyalar ya da bir şeyler üzerine düşünürken deneyimlediğimiz şeyler bir duyusal karşılığa, bir dile ya da kavramsal bir ayırt ediciliğe ihtiyaç duyuyor gibi durmaktadır. Belki de bilincin ne olduğunun cevabı işte bu ayırt edici özelliğin ne olduğuyla ilgilidir.

Zihin felsefesi çalışmalarının en önemli problem alanlarından birini bellek oluşturur. Riccardo Manzotti'nin depo gibi işlev gören bir belleğin varlığına inanmadığı anlaşıyor. Yaşadığımız her deneyim beyinde depolanmıyor; bir nedenselliğe bağlanarak yayılıyor. Uygun nedensel koşullar oluştuğunda *yayılmış nesne* ya da olayı *şimdinizde* tekrar deneyimleme olanağı buluyoruz. Burada elbette sinirsel aktivitenin rolünü de atlamamak gerekiyor. Çünkü nedensel koşul sinirsel aktiviteyle bağ kuruyor. Ancak bu durum sinirsel aktivitelerin ya da beynin herhangi bir bölgesinin nesne ve olayları depoladığı anlamına gelmiyor. Standart algı deneyimi ile geçmiş bir deneyimi hatırlarken gerçekleşen sinirsel aktivitelerin birbirinden farklı prensiplerle çalıştıklarını söyleyebilmemiz için herhangi bir gerekçemiz yok.

Son olarak bilinç problemine yaklaşım biçimlerimizle ilgili birkaç söz söyleyip çalışmamızı sonlandıralım. Manzotti duyulardan bağımsız olarak deneyimlenen düşüncelerde nesnelerin ve olayların sinirsel aktivite yoluyla standart algıyla aynı biçimde deneyimlendiklerini ifade etti. Ancak bu ifadeyi kullanırken deneyimlenen bu nesne ya da olayların herhangi bir duyu organına gönderme yapmadığına, ne şekilde duyumsandığını belirtmediğine özellikle dikkat etmemiz gerekiyor. Bu durumun tanımı zaten bilincin ne olduğunun cevabını yani o çözemediğimiz *zor problemin* çözümünü oluşturuyor. Manzotti'nin bilincin ontolojisine gönderme yapmayan yaklaşımı mevcut bilgilerimiz dahilinde son derece tutarlıdır. Bir olay ya da nesneyi düşünürken akla gelen ilk çağrışım bu düşüncenin bir imge, film ya da fotoğraf benzeri görüntülerden oluştuğudur. Bu durum, en baskın duyu organımızın görme duyumuz olmasından

kaynaklanır. En yoğun deneyimlerimizi topladığımız duyumuzun göz olması nedeniyle düşünceyi de farkında olmadan görsellikle ilişkilendirmeye bir yatkınlığımız var ve bu yoğun duyu organının etkisinden de kolaylıkla çıkamayız. Ancak düşüncenin görsel bir deneyim olduğuna dair gösterebileceğimiz herhangi bir kanıt söz konusu değil. Duyusal algıyı kısıtlamak için gözlerimizi kapatıp kırmızı bir araba düşünelim. Bu düşünce deneyiminde kırmızı araba gördüğümüzü ya da kırmızı araba imgesi algıladığımızı söyleyebilecek kimse yoktur. Bu durumda kırmızı rengi ve arabayı diğer binlerce ve milyonlarca nesneden ayıran bir durum varmış gibi görünüyor. Bu ayırıcı özelliğe duyusal bir karşılık aramanın aslında ruh-beden düalizmine gönderme yaparak bir beden-beden düalizmine yol açtığını söyleyebiliriz. Yani bilincin henüz keşfedemediğimiz yeni bir fiziksel duyu organı olduğunu kabullenmemiz gerekiyor. Ancak bu fiziksel duyu organını alışkanlıklarımızdan dolayı diğer duyu organlarıyla ilişkilendirmek gibi kaçınmadığımız *kategorik hatalarımız* mevcut. Düşüncenin ne olduğuna ilişkin açıklamalarımızdaki en hatalı eğilim bedensel olan sinirsel aktivitelerin ürettiği düşünsel etkileri, bildiğimiz duyularla ilişkili olan görmek, dokunmak gibi bir başka bedensel özelliklerle açıklamaya çalışmaktır. Deneyim dünyamız duyusal etkenlere bağlı olarak gelişir ancak düşünce, örneğin görsel olmak zorunda değildir. Sinirsel bağlantılar ve doku benzerlikleri dışında görme duyumuz, işitme duyumuzla ilgili hiçbir özelliği paylaşmaz. Duyusal verilerin etkileri zihin çalışmalarının o kadar odağındadır ki belki de birtakım algı pencerelerinin kapanmasına sebep olan en temel neden de budur. Vücuda giren besinlerin metabolizmasını düzenleyen karaciğerin çalışma prensibini anlamak için besinlerin yapısını incelemeyiz. Besinlerin yapısına göre evrimleşen karaciğer her şeye rağmen kendi çalışma prensibiyle açıklanmak zorundadır. Besinler yalnızca çarkı döndüren nedensel faktörlerdir. Çok fazla havuç tüketimi A vitaminin gereğinden fazla depolanmasına neden olur. Ancak bu C ya da E vitamini de olabilirdi. Asıl odaklanılması gereken depolama işlevini gerçekleştiren işlevin anlaşılmasıdır. Zihin çalışmalarında da duyuları karaciğerle ilişkili olarak besinlere benzetebiliriz. Beyin olfaktör korteks, görsel korteks gibi bölümlere sahip olsa da sinirsel aktiviteler korteksin tamamında aynı mantıkla faaliyet ve etkinlik gösterirler. Örneğin olfaktör kortekste sinirsel aktivitelerin görsel kortekste sinirsel aktivitelerden farklı çalıştığına dair herhangi bir veriye sahip değiliz. Bir yanlış anlaşılmaya izin vermemek için *duyu verileri* olmadan da düşüncenin üretilebileceği gibi bir anlamdan son derece uzak olduğumuzu belirtmekte fayda var.

Duyular deneyim dünyamızın oluşmasındaki temel yapıtaşlarıdır. Dikkat çekmek istediğimiz nokta bilincin işleyiş bakımından duyuşal verilerle nedensellik dışında bağdaştırılamayacak derece farklı olabileceğidir. Beynin tıpkı duymak ya da görmek gibi henüz bilemediğimiz bir duyuşal özelliğı var. Bu özellik diğere duyuşlarda olduğı gibi ayırt edici bir özellik olmak zorundadır. Bilinç olarak adlandıracağımız varlık da bu ayırt edici özelliğın keşfedilmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Allen, J. S., *Beynin Yaşamları*, Çev. Devin Keleş, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.
- Binet, A., *Zihin ve Beyin*, Çev. Burak Erdoğan, Aramis Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Cavanna, A., E., Nani, A., *Bilinç: Sinirbilimdeki ve Zihin Felsefesindeki Kuramlar*, Çev. Berk Çakan, Episteme Yayınları, Ankara, 2021.
- Cevizci, A., *Felsefe Ansiklopedisi-2*, Etik Yayınları, İstanbul, 2004.
- Churchland, P., *Nörofelsefe*, Çev. Özge Yılmaz, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019.
- Costandi, M., *Nöroplastisite*, Çev. Şiirsel Taş, Pan Yayınları, İstanbul, 2019.
- Damasio, A., *Descartes'ın Yanılgısı*, Çev. Fatma Ece Çetin ve Emre Kumral, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2021.
- Descartes, R., *Meditasyonlar*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020.
- Ditfurth, H., V., *Bilinç Gökten Düşmedi*, Çev. Veysel Atayman, Alfa Yayınları, İstanbul, 2021.
- Doğan, M., *Yapay Zekâ ve Bilinç Problemi*, Çizgi Kitapevi, İstanbul, 2020.
- Eagleman, D., *Beyin-Senin Hikayen*, Çev. Zeynep A. Tozar, Domingo Yayınları, İstanbul, 2024.
- Filho, R., V., T., *Phineas Gage's Great Legacy*, Journal of Dement Neuropsychologia, Vol. 14(4), Brazil, 2020.

Güven, Ö., *Çağdaş Zihin Felsefesi Tartışmaları*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

Heil, J., *Zihin Felsefesi-Çağdaş Bir Giriş*, Çev. Seda Akbıyık ve Merve Bilgili, Küre Yayınları, İstanbul, 2020.

Hume, D., *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Çev. Selmin Evrim, Fol Yayınları, Ankara, 2022.

Humphrey, N., *Ruh Tozu*, Çev. Atakan Altınörs, Fol Yayınları, Ankara, 2022.

James, W., *Bilinç Akışı-Zihin ve Deneyim Üzerine*, Çev. Celal Türer, Ramazan Yılmaz ve Nihat Durmaz, Fol Yayınları, Ankara, 2021.

Jonathan Westphal, *Zihin-Beden Problemi*, Çev. Saliha T. Erdem, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Kaku, M., *Zihnin Geleceği*, Çev. Emre Kumral, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2020.

Kılıç, T., *Yeni Bilim: Bağlantısallık, Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2022.

Malabou, C., *Beynimizle Ne Yapmalıyız?* Çev. Selim Karlıtekin, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.

Manzotti, R., Owcarz, G., *The Ontological Impossibility of Digital Consciousness*, Journal of Mind & Matter, Vol. 18(1), Zurich, 2020.

Manzotti, R., *Relative Existence and Experience*, Phainomena Fenomenoloji ve Zihin Felsefesi Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, İstanbul, 2020.

Manzotti, R., *Yayılmış Zihin*, Çev. Buse Duyar, Babil Kitap, İstanbul, 2022.

Mettrie, L., *Makine İnsan*, Çev. Aslı Avcı, Enfal Erkan, Fol Yayınları, Ankara, 2022.

Nagel, T., *Zihin ve Evren*, Çev. Özge Çağlar Aksoy, Jaguar Yayınları, İstanbul, 2021.

Özyer, E., T., A., *Farklı ve Sürekli: Uexküll'ün Umwelt'ine Gezintiler*, Kaygı, Bursa
Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 21 (1), Bursa, 2022.

Parks, T., ve Manzotti, R., *Zihnin Ucu Bucağı*, Çev. Özde Duygu Gürkan, Metis Yayınları,
İstanbul, 2018.

Pascal, B., *Düşünceler*, Çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul,
2017.

Priest, S., *Zihin Üzerine Teoriler*, Çev. Ayhan Dereko, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Ramachandran, V., S., *Öykücü Beyin*, Çev. Ayşe Cankız Çevik, Alfa Yayınları, İstanbul,
2019.

Ramachandran, V., S., ve Blakeslee, S., *Beyindeki Hayaletler*, Çev. Levent Öztürk,
Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2019.

Revonsuo, A., *Bilinç-Öznelliğin Bilimi*, Çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul,
2010.

Ryle, G., *Zihin Kavramı*, Çev. Prof. Dr. Sara Çelik, Doruk Yayınları, İstanbul, 2020.

Searle, J., R., *Zihin*, Çev. Deniz Saraç, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2021.

Shaffer, J., A., *Zihin Felsefesi*, Çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Solms, M., Turnbull, O., *Beyin ve İç Dünya-Özel Deneyimin Sinirbilimine Giriş*, Çev.
Hakan Atalay, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2020.

- Störing, H., J., *Dünya Felsefe Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, 2013.
- Sungur, E., ve Akyasan, D., *Bilincin Bir Yanılsama Olduğu Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme: Bir İllüzyon Olmak Nasıl Bir Şeydir?* Metazihin, Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Konya, 2022.
- Tanrıdağ, O., *Temel Beyin Bilgisi-İnsan Beyninin Yapısı, İşlevleri ve İşlev Bozuklukları*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2018.
- Trefil, J., *Tarih İçinde Bilim*, Çev. Ebrar Genç, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.
- Tura, S., M., *Madde ve Mana*, Metis Yayınları, İstanbul, 2020.
- Tura, S., M., *Zor Problem: Bilinç*, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.
- Turner, Z., T., *Duygular Bilişsel mi? Merhametin Gücü Üzerine*, Phainomena Fenomenoloji ve Zihin Felsefesi Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, İstanbul, 2021.
- Vorlander, K., *Felsefe Tarihi*, Çev. Mehmet İzzet ve Orhan Saadeddin, İz Yay., İstanbul, 2017.
- Whitehead, A., N., *Sembolizm-Anlamı ve Etkisi*, Çev. Ramazan Ertürk, Fol Yayınları, Ankara, 2019.
- Whitehead, A., N., *Süreç ve Gerçeklik*, Çev. Kevser Çelik, Fol Yayınları, Ankara, 2021.
- Yalur, R., *René Magritte'in Sürrealist Tavrının Afiş Tasarımına Etkisi*, Aydın Sanat Dergisi, Sayı 10, Aydın, 2019.
- Zeman, A., *Bilinç, Kullanım Kılavuzu*, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.